



Вісник Національного банку України

10/2008

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року № 10 (152) ♦ Жовтень 2008

Здано до друку 30.09.2008 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄВ О.І. (голова),	КРЮЧКОВА І.В.,	САВЛУК М.І.,
БУРЯК С.В.,	ЛАНДІНА Т.В.,	САВЧЕНКО А.С.,
БАЖАЛ Ю.М.,	МАТВІЄНКО В.П.,	СЕНИЦЬ П.М.,
ГАЙДАР Є.Т.,	МЕЛЬНИЧУК М.О.,	СМОВЖЕНКО Т.С.,
ГАЛЬ В.М.,	МІЩЕНКО В.І.,	ФЕДОСОВ В.М.,
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,	МОРОЗ А.М.,	ХОФМАНН Лутц,
ГЕСЬ В.М.,	ОСАДЕЦЬ С.С.,	ШАРОВ О.М.,
ГРЕБЕНІК Н.І.,	ПАЛАМАРЧУК А.Б.,	ШЕВЦОВА О.Й.,
ГРУШКО В.І.,	ПАСІЧНИК В.В.,	ШЛАПАК О.В.,
ДОМБРОВСЬКИЙ Марек,	ПАТРИКАЦ Л.М.,	ШУМИЛО І.А.,
ІПАРІОНОВ А.М.,	ПЕТРИК О.І.,	ЮЩЕНКО В.А.,
КРАВЕЦЬ В.М.,	ПОДОЛІВ І.В.,	ЯРЕМЕНКО С.О.,
КРОТЮК В.Л.,	РАЄВСЬКИЙ К.Є.,	ЯЦЕНЮК А.П.
	РИЧАКІВСЬКА В.І.,	

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПАПУША А.В.
Заступник начальника відділу — редактор з питань діяльності банків України, інформаційно-програмоного забезпечення та розрахунків	ЗАЄЦЬ О.С.
Редактор з питань валютного регулювання та міжнародних банківських зв'язків	ПАЦЕРА М.М.
Редактор з питань законодавчого забезпечення діяльності банків та економічної освіти	ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Літературний редактор	КУХАРЧУК М.В.
Дизайнери:	ПЛАТОНОВА Н.Г.,
	ХАРУК О.В.
Коректор	СІЛЬВЕРСТОВА А.І.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Реклама і розповсюдження:	ГРИЦЕНКО М.Р.,
	НЕВСЬКИЙ Д.О.
Фото:	НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.,
	ЛІПІНСЬКА С.М.
Черговий редактор	ЗАЄЦЬ О.С.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http://www.bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавком України 09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Засновник і видавець: Національний банк України.

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-8, 01008, Україна

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана

Публікації в журналі Вищою атестаційною комісією України визнано фаховими
Видається у комплекті з додатком "Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності"

Передплатний індекс 74132

Дизайн: Редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета відділом видавничого обслуговування
Господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:

просп. Науки, 9, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8. Друк на цифровому обладнанні. Фіз. друк. арк. 9.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 9.5

Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на "Вісник Національного банку України" обов'язкове. Редакція може публікувати матеріали в порядку обговорення, не поділяючи думку автора. Відповідальність за точність викладених фактів несе автор, а за зміст рекламних матеріалів — рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2008

ЗМІСТ

БАНКИ УКРАЇНИ

В.Міщенко Проблеми капіталізації та консолідації банківської системи України	2
О.Вовчак, Н.Меда Рейнжіринг фінансових бізнес-процесів банку	16
Л.Сімонова Проблеми оцінки банківської нерухомості для включення у фінансову звітність і розрахунку регулятивного капіталу банку	32
О.Чуб Банки на ринку корпоративного контролю: проблеми оцінки вартості бізнесу	54
Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2008 року	57
Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у серпні 2008 р.	68
Банки, включені до Державного реєстру банків у серпні 2008 р.	68
Банки, вилучені з Державного реєстру банків у серпні 2008 р.	68

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Л.Патріак Свято майбутніх банкірів	7
---------------------------------------	---

МАКРОЕКОНОМІКА

О.Шнипко Україна перед викликами глобального конкурентного простору	8
Основні макроекономічні показники розвитку України у серпні 2002–2008 років	58

НОВІ КНИГИ

Н.Внукова Фінансовий ринок України: глобалізація та євроінтеграція	15
---	----

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

М.Діба, Е.Бахтарі Еволюція золота: історія і сучасність	20
--	----

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

С.Ліпінська Парковка з мобільного	28
--------------------------------------	----

БАНКИ, ПРАВО, КОНСУЛЬТАЦІЇ

Р.Сухий Аналіз застосування "Правил здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні"	29
---	----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

Л.Снігурська Особливості застосування методу ефективної процентної ставки за фінансовими інструментами з плаваючою номінальною процентною ставкою	34
--	----

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

О.Кузнецов Монетарна політика Великобританії: досвід подолання інфляції	40
--	----

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

О.Іщенко Чи захищений сьогодні український вкладник?	44
О.Бажанов Формування засад сек'юритизації іпотечних активів в Україні	59
Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у серпні 2008 року	69

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

Про введення в обіг пам'ятної монети "Родина Терещенків"	50
Про введення в обіг пам'ятних монет "Діва"	51
Про введення в обіг пам'ятної монети "Хрещення Київської Русі"	51
Про введення в обіг ювілейної монети "Наталія Ужвій"	52
Про введення в обіг ювілейної монети "175 років державному дендрологічному парку "Троїстянець"	52
Про введення в обіг пам'ятних монет "Терези"	53
Про введення в обіг ювілейної монети "725 років м. Рівному"	53

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за серпень 2008 року)	63
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за серпень 2008 року)	64

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

І.Лепінська Сутність та основні характеристики банківського регулювання	66
--	----

ФОНДОВИЙ РИНОК

Ринок державних цінних паперів України у серпні 2008 року	70
---	----

АНОТАЦІЇ

	71
--	----



**Володимир
Міщенко**

Директор Центру наукових досліджень Національного банку України. Доктор економічних наук, професор

У статті проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід концентрації банківського капіталу шляхом капіталізації та консолідації банків, обґрунтовано пропозиції щодо консолідації вітчизняного банківського сектору на основі процесів реорганізації банків і вдосконалення нормативно-правової бази банківської діяльності.

Дослідження/

Проблеми капіталізації та консолідації банківської системи України

Концентрація банківського капіталу та забезпечення необхідних джерел і дієвих механізмів підвищення рівня капіталізації банківської системи є надзвичайно актуальною для подальшого та динамічного розвитку фінансового сектору України. Однією з характерних ознак розвитку банківських систем багатьох провідних країн світу є підвищення рівня концентрації банківського капіталу шляхом консолідації банків. І хоча в Україні цей процес ще не має ознак стійкої тенденції, є всі передумови для його розвитку завдяки реорганізації банків шляхом їх злиття, приєднання або перетворення.

У вітчизняній науковій літературі проблеми концентрації та консолідації банківського капіталу висвітлювалися такими відомими вченими і практиками, як В.Д.Базилевич, О.Д.Вовчак, А.П.Вожжов, О.В.Дзюблюк, О.І.Кіреєв, А.Я.Кузнєцова, Л.В.Кузнєцова, І.О.Лютій, С.В.Науменкова, А.М.Мороз, Л.О.Примостка, К.Є.Раєвський, М.І.Савлук, Т.С.Смолженко, В.С.Степмах, А.В.Шапалов та іншими.

Однак, незважаючи на вагомий внесок вітчизняних науковців у розробку проблем концентрації банківського капіталу та капіталізації банківської системи, ще не вирішено питання обґрунтування конкретних форм і механізмів консолідації банківського капіталу, особливо з використанням нових форм і процедур реорганізації банків, які добре зарекомендували себе у світовій практиці.

Тому метою даної статті є аналіз накопиченого вітчизняного та зарубіжного досвіду, а також обґрунтування організаційно-економічних та правових засад забезпечення високого рівня концентрації банківського капіталу шляхом капіталізації та консолідації банків.

Обґрунтування отриманих наукових результатів базується на вивченні вітчизняної законодавчої та нормативної бази, а також наукового доробку зарубіжних і вітчизняних фахівців щодо проблем концентрації банківського капіталу та консолідації банківської системи.

Загальноновизнаним теоретичним підходом до розгляду зазначеної проблеми, підтвердженням багаторічної

практикою на прикладі багатьох економічно розвинутих країн світу, є визнання тісного взаємозв'язку між рівнем концентрації банківського капіталу та рівнем економічного розвитку країни. Необхідно зазначити, що цей зв'язок є взаємозалежним, тобто розвиток економіки стимулює розвиток банківської системи, а розвиток банків забезпечує розвиток економіки. І чим вищим є рівень розвитку економіки, тим вищим повинен бути рівень концентрації банківського капіталу, щоб забезпечити потреби суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах [2].

Як засвідчили теоретичні дослідження та практичний досвід, основними напрямками підвищення рівня концентрації банківського капіталу є забезпечення капіталізації банківських установ із використанням широкого кола як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування, а також розвиток процесів консолідації банків шляхом їх об'єднання, злиття та поглинання.

За станом на 01.01.2008 р. в банківській системі України функціонувало 175 банків, а їх сплачений зареєстрований статутний капітал становив 42.873 млрд. грн., що дорівнює приблизно 6% ВВП країни. У 2000 році цей показник сягав лише 2.16%. Власний капітал банків на 1 січня 2008 року був дещо більшим і становив 69.578 млрд. грн., що дорівнювало майже 10% від ВВП. Отже, можна стверджувати, що за останні роки банківська система України зміцніла та стала значно потужнішою. В середньому статутний капітал, що припадає на один банк, зріс із 7.76 млн. євро у 2003 році до 33.60 млн. євро у 2007 році, тобто більш як у 4.3 раза.

Як свідчить аналіз основних показників розвитку банківської системи України, протягом останніх років вона розвивалася доволі динамічно, але не завжди пропорційно. Так, наприклад, за період із 2005 по 2007 рік власний капітал банків зріс у 2.73 раза, активи та зобов'язання — відповідно в 2.80 і 2.81 раза, обсяг виданих кредитів — більш як у три рази, а високоліквідні активи — лише в 2.25 раза, що спричинило зниження питомої ваги висо-

БАНКИ УКРАЇНИ

коліквідних активів у загальному обсязі активів на 5.23 в. п. При цьому співвідношення між власним капіталом та активами зменшилося на 0.29 в. п., частка кредитів, наданих фізичним особам, зросла на 12.42 в. п., а питома вага резервів за кредитними операціями в загальній сумі кредитів скоротилася на 1.50 в. п. (див. таблицю 1).

За період із 2003 по 2007 рік кількість банків із капіталом понад 20 млн. євро зросла в 5.6 раза, а їх частка в банківській системі збільшилася з 35.14 до 82.78%, що свідчить про суттєве підвищення рівня концентрації банківського капіталу в банківській системі України (див. таблицю 2).

Однак викликає занепокоєння те, що разом із підвищенням у структурі капіталу вітчизняної банківської системи частки найбільших банків кількість банків із капіталом від 10 до 20 млн. євро збільшується, а їх питома вага в капіталі стрімко зменшується: з 18.64% у 2003 році до 7.38% у 2007-му. Практично це означає, що для більшості банків четвертої групи перехід до групи найбільших банків або неможливий, або суттєво ускладнений, а тому основними гравцями на банківському ринку будуть саме найбільші банки, які й формуватимуть його.

Аналіз регіональних процесів концентрації капіталу свідчить, що протягом 2000–2007 рр. регіональні банки розвивалися нерівномірно. Так, частка банків, розташованих у м. Києві і Київській області, зросла з 59.30 до 66.77%. У 11 областях України зовсім відсутні місцеві банки. Практично втратила позиції регіонального банківського центру Автономна Республіка Крим, оскільки частка капіталу розташованих на її території банків за цей період скоротилася з 3.38 до 0.45%. Зберегли та зміцнили свої позиції банки Дніпропетровської, Харківської та Донецької областей. У восьми обласних центрах України у 2000 році було розташовано 22 місцевих банки, а в 2005–2007 рр. — лише 15. При цьому їх частка в статутному капіталі банків України скоротилася із 9.25 до 4.17%. Це свідчить, з одного боку, про домінування в регіонах філій великих банків, а з другого — про низький рівень економічного потенціалу цих регіонів та слабкі перспективи його поліпшення (див. таблицю 3).

Забезпечення високого рівня капіталізації банківських установ пов'язане із загальним рівнем розвитку економіки та банківської системи в цілому, наявністю і можливістю використання банками різних джерел фінансування,

а також відповідних механізмів для розгортання цих процесів.

Проведене нами дослідження підтвердило, що на сучасному етапі в напрямі підвищення рівня капіталізації банківської системи можливі такі заходи:

- залучення до банків додаткового акціонерного капіталу на основі додаткових емісій акцій або внесків власників чи засновників банків;
- розроблення банками планів підвищення рівня капіталізації із використанням додаткових джерел залучення коштів як на внутрішніх, так і на зовнішніх фінансових і грошових ринках;
- залучення банками стратегічних інвесторів, зокрема іноземних;
- поліпшення якості капіталу та забезпечення достатнього рівня покриття ним ризиків, що приймаються банками, в тому числі вдосконалення структури капіталу;
- стимулювання капіталізації прибутку в банках, зокрема шляхом удосконалення оподаткування та дивідендної політики;
- удосконалення методик розрахунку регулятивного та економічного капіталу з урахуванням вимог Базеля II;
- впровадження обов'язкового лістингу банків на фондових біржах, котирування та продаж банками власних акцій на відкритому фінансовому ринку з максимально широким доступом юридичних і фізичних осіб;
- вдосконалення розрахунку та розробка систем моніторингу банківських ризиків.

Винятково важливу роль у забезпеченні високого рівня концентрації ка-

піталу вітчизняних банківських установ відіграє консолідація банків, яку визначають як “процес, під час якого бізнес одних банків переходить до інших” [2]. На відміну від капіталізації, цей процес є складнішим з організаційно-правової точки зору та потребує більше уваги як з боку банків, так і з боку регулятора. Характер і форми консолідації банків значною мірою залежать від загальної економічної та політичної ситуації в країні, політики Національного банку України, особливостей та перспектив розвитку внутрішніх і зовнішніх фінансових ринків, намірів власників окремих банків та їх потенційних партнерів тощо.

Відповідно до статті 26 Закону України “Про банки і банківську діяльність” реорганізація банківських установ може здійснюватися добровільно за рішенням власників або примусово за рішенням Національного банку України шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення чи перетворення [1]. Економічний та юридичний зміст практичної реалізації зазначених форм реорганізації банківських установ полягає в тому, що:

◆ злиття — це припинення діяльності банківської установи як юридичної особи та передача належних їй майна, коштів, прав та обов'язків до банку- правонаступника, в результаті чого із двох (чи кількох) банків утворюється один;

◆ приєднання — це припинення діяльності одного банку та передача належних йому майна, коштів, прав та обов'язків до іншого банку, внаслідок чого на базі двох чи кількох юридичних

Таблиця 1. Основні показники розвитку банківської системи України в 2005–2007 роках

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	Відношення показника 2007 р. до показника 2005 р.
Власний капітал банків, млрд. грн.	25.45	42.57	69.58	2.73 раза
Регулятивний капітал банків, млрд. грн.	26.37	41.15	72.26	2.74 раза
Активи банків, млрд. грн.	213.88	340.18	599.40	2.80 раза
Співвідношення між власним капіталом і активами, %	11.90	12.51	11.61	–0.29 в. п.
Високоліквідні активи, млрд. грн.	57.00	73.36	128.40	2.25 раза
Питома вага високоліквідних активів у загальних активах, %	26.65	21.57	21.42	–5.23 в. п.
Зобов'язання банків, млрд. грн.	188.43	297.61	529.82	2.81 раза
Кредити, надані банками, млрд. грн.	142.28	245.52	430.05	3.02 раза
Співвідношення виданих кредитів і зобов'язань, %	75.51	82.50	81.17	+5.66 в. п.
Питома вага кредитів у активах, %	66.52	72.17	71.75	+5.23 в. п.
Питома вага кредитів, виданих фізичним особам, %	23.30	31.67	35.72	+12.42 в. п.
Питома вага резервів за кредитними операціями в загальній сумі кредитів, %	5.52	4.68	4.02	–1.50 в. п.
Частка активів банків, які належать або контролюються нерезидентами, %	...	35.23	40.35	+5.12 в. п.

Джерело: [3].

Таблиця 2. Групування банків України за розміром статутного капіталу в 2003–2007 роках

Група банків за розміром капіталу, млн. євро	Кількість банків			Статутний капітал					
				млн. євро			питома вага групи, %		
	2003 р.	2005 р.	2007 р.	2003 р.	2005 р.	2007 р.	2003 р.	2005 р.	2007 р.
До 3	31	3	1	71	7	2	5.83	0.26	0.03
3.0–5	63	28	21	240	116	89	20.44	4.30	1.53
10.0–20	17	20	30	227	291	429	18.64	10.79	7.38
Понад 20	10	28	56	428	1 699	4 812	35.14	62.97	82.78
Усього	157	163	173	1 218	2 698	5 813	100.0	100.0	100.0

Джерело: [3].

Таблиця 3. Показники рівня концентрації банківського капіталу в Україні в розрізі регіонів у 2000–2007 роках

Регіони	Кількість банків			Статутний капітал, млн. грн.			Частка регіону в статутному капіталі банків, %		
	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.
АР Крим	7	3	3	124	96	193	3.38	0.60	0.45
м. Київ і Київська область	79	97	105	2 174	11 071	28 802	59.30	68.72	66.77
Дніпропетровська область	12	11	14	340	1 677	4 161	9.27	10.41	9.65
Донецька область	9	10	10	190	537	2 253	5.18	3.333	5.22
Львівська область	4	5	5	111	297	1 141	3.03	1.84	2.65
Одеська область	9	10	10	137	654	1 405	3.74	4.06	3.26
Харківська область	12	12	11	251	1 209	3 377	6.85	7.50	7.83
Інші області	22	15	15	339	570	1 801	9.25	3.54	4.17
Усього	154	163	173	3 666	16 111	43 133	100.00	100.00	100.00

Джерело: [3].

осіб створюється одна юридична особа;

♦ поділ — це припинення діяльності одного банку та передача належних йому майна, коштів, прав та обов'язків у відповідних частинах до банків, створених унаслідок реорганізації на основі поділу, в результаті чого на базі однієї юридичної особи може бути створено дві чи більше юридичних осіб;

♦ виділення — це перетворення банку та передача певної частини належного йому майна, коштів, прав та обов'язків до банку, який створюється внаслідок реорганізації;

♦ перетворення — це зміна організаційно-правової форми банківської установи в межах чинного законодавства, наприклад, перетворення із товариства з обмеженою відповідальністю в акціонерне товариство.

Аналізуючи зазначені вище форми реорганізації банків, зауважимо, що власне процес консолідації банківської системи відображають лише такі форми реорганізації, як злиття та приєднання, оскільки саме вони характеризують підвищення рівня концентрації банківського капіталу внаслідок реорганізації.

Основними причинами, що стимулюють процеси консолідації вітчизняної банківської системи, на нашу думку, є:

1) необхідність підвищення рівня

концентрації капіталу у зв'язку з розвитком як банківської системи, так і реального сектору та сектору домашніх господарств, які постійно потребують для свого розвитку дедалі більшого обсягу фінансових ресурсів;

2) посилення конкуренції в банківському середовищі, що спричиняє необхідність нарощування обсягів капіталу, оскільки від цього залежать позиції банку на відповідному сегменті ринку та рівень прибутковості банківського бізнесу;

3) посилення в умовах глобалізації світових фінансових ринків міжнародної конкуренції та нестійкості фінансових ринків, унаслідок чого ускладнюється вихід вітчизняних банків на міжнародні ринки капіталу та грошові ринки, а також підвищується вартість зовнішніх запозичень;

4) законодавче підвищення рівнів мінімального статутного та регулятивного капіталу банків, а також посилення регулятивних вимог з боку Національного банку України, зокрема забезпечення високого рівня прозорості діяльності банків та стабільності банківської системи в цілому;

5) необхідність відповідно до Закону України від 14.09.2006 р. №133-V перетворення з 2009 року банківських

установ, створених до 2007 року у формі закритих акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю, у відкриті акціонерні товариства;

6) вихід на вітчизняний ринок іноземних банків, рівень концентрації капіталу яких зазвичай вищий і які здатні залучати значні обсяги відносно недорогих ресурсів від своїх материнських структур або на зовнішніх ринках, що посилює конкуренцію в банківському середовищі;

7) нестабільність міжнародних фінансових ринків та банківського бізнесу в цілому у зв'язку з продовженням міжнародної кредитної кризи, яка значно підвищила ризики ліквідності банківських установ;

8) поглинання одних банків іншими з метою збільшення капіталу, обсягів банківського ринку, завоювання вигідніших позицій на ринку та одержання додаткових конкурентних переваг;

9) підвищення рівнів ризику банківської діяльності, що потребує значних обсягів резервування коштів, збільшення економічного капіталу та підвищення рівня ліквідності банківських установ;

10) добровільна ліквідація банків, їх перетворення або об'єднання за рішенням акціонерів (засновників) банку з метою активізації бізнесу та підвищення дохідності тощо.

Зауважимо, що консолідація банківського капіталу — це загалом позитивний процес, притаманний банківським системам багатьох країн із ринковою економікою, який набуває певних ознак і у вітчизняній банківській системі, а українська банківська практика з часом зіткнеться з необхідністю практичного вирішення зазначених проблем.

На 1 вересня 2008 р. в Україні мали ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій та реально функціонували 180 банків, було відкрито 1 358 банківських філій. Порівняно з 2005 роком кількість банків зросла на 12, а кількість філій та дочірніх компаній скоротилася на 124, тобто на 7.73% [3]. Таким чином, у 2008 році в Україні на 100 тис. жителів припадало (разом з філіями та дочірніми компаніями) приблизно 3.6 банку, що на 2.8% менше, ніж на кінець 2005 року. Якщо врахувати ще й відділення банків, які мають дозвіл на відкриття поточних рахунків та здійснення платіжних операцій, тобто є повноцінними банківськими офісами, то забезпеченість населення України точками продажу банківських послуг становить приблизно 8 одиниць на 100 тис. жителів. У країнах ЄС-15 на

БАНКИ УКРАЇНИ

раховується 40–50 точок продажу роздрібних банківських послуг на 100 тис. жителів, а в країнах — нових членах ЄС цей показник сягає близько 7–7.5 установи, тобто є порівнянним із відповідними показниками нашої країни.

З точки зору регулятора важливо, щоб усі банки передусім виконували вимоги законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України, були стабільними з погляду фінансового стану, і, звичайно, вели прибуткову діяльність. Поза всякими сумнівами, із часом необхідність суттєвого підвищення рівня концентрації капіталу стане основною умовою подальшого розвитку вітчизняних банків та забезпечення їх функціонування у надзвичайно конкурентному середовищі, що й спричинить необхідність об'єднання окремих малих і неконкурентоспроможних банків. Проте їх рішення буде зумовлене підвищенням рівнем конкуренції, що є цілком нормально і природно. Це може змусити українські банки підвищувати якість обслуговування клієнтів, особливо фізичних осіб, знижувати відсоткові ставки за кредитами, розширювати спектр своїх послуг. Результатом усього цього стане підвищення довіри до банківської системи.

У своїй політиці Національний банк України керується необхідністю максимального зниження ризиків у діяльності банків, створення правових умов для підвищення їх фінансової та конкурентної спроможності. Саме тому одним із найважливіших завдань розвитку банківської системи повинно стати підвищення рівня концентрації банківського капіталу та забезпечення його зростання відповідно до збільшення обсягів банківських операцій.

Важливою проблемою функціонування вітчизняних банків на сучасному етапі є забезпечення необхідного рівня достатності капіталу, що безпосередньо пов'язано із забезпеченням високого рівня ліквідності банківських установ і зумовлює таку увагу до цього показника. Як засвідчила практика останніх років на прикладі країн, що розвиваються, фактичний рівень достатності капіталу багатьох із них знизився в середньому на 20–30%. Причиною цього стали як внутрішні, так і зовнішні чинники. В умовах початкового етапу розвитку банківського сектору найважливішим завданням банків було нарощування обсягів активних і пасивних операцій та збільшення обсягів прибутку, тобто кількісні фактори. Тому належна увага якісним та структурним чинникам розвитку не

приділялася.

Однак із часом зазначені джерела розвитку практично були вичерпані: власники (засновники) банків в умовах нестатбільного економічного розвитку не виявили достатньої активності щодо додаткових внесків капіталу, внутрішній ринок капіталу виявився достатньо дорогим, міжнародні фінансові ринки, особливо через світову кредитну кризу, стали не лише високовартісними, а й важкодоступними, а одержувані обсяги прибутку не давали змоги підвищити в достатніх обсягах рівень капіталізації. Щоправда, деякі вітчизняні банки виявили високий рівень професіоналізму та розуміння проблем міжнародного фінансового ринку, залучивши стратегічних інвесторів, що дало їм змогу одержати додаткові конкурентні переваги, суттєво підвищити рівень концентрації капіталу та знизити ризики. В результаті виходу на вітчизняний банківський ринок іноземних банків частка активів, що належать або контролюються нерезидентами, в 2006 році становила 35.23%, а в 2007-му — вже 40.35%, тобто зросла на 5.12 в. п. [8].

Підвищення рівня достатності капіталу є не лише внутрібанківською проблемою, а потребує збільшення обсягів капіталу, уповільнення темпів кредитування, зниження рівня концентрації кредитного портфеля, зниження ризиків та розроблення систем управління ними. Вона тісно пов'язана з необхідністю запровадження антициклічної бюджетної та фінансової політики, координації грошово-кредитних і фінансових заходів, запровадження гнучкого валютного курсу, суттєвого посилення ролі регулятора.

З цією метою Національний банк України протягом останніх років внесено ряд змін до нормативно-правових актів, які спрямовано на:

- ♦ удосконалення порядку розрахунку регулятивного капіталу з метою “очищення” капіталу від “нереальних” джерел формування;

- ♦ підвищення ліцензійних вимог до рівня капіталу при здійсненні окремих банківських операцій (зокрема це стосується операцій в іноземній валюті та з банківськими металами, операцій із довірчого управління коштами, інвестицій у статутні фонди юридичних осіб, а також діяльності банків на міжнародних ринках);

- ♦ підвищення значень економічних нормативів, що регулюють операції з інсайдерами, та зміну підходів до їх розрахунку.

На вирішення завдань щодо підвищення рівня концентрації банківсько-

го капіталу спрямоване прийняття Верховною Радою України 14.09.2006 р. доповнень до Закону України “Про банки і банківську діяльність”. Ними передбачається створення банків лише у формі відкритих акціонерних товариств або кооперативного банку та підвищення вимог до мінімального розміру статутного капіталу для новостворених банків на момент їх реєстрації на рівні не менше 10 млн. євро.

Слід також зауважити, що значних зусиль щодо підтримки політики концентрації капіталу вживає і Національний банк України, зокрема у сфері підвищення вимог щодо обсягів регулятивного капіталу. На сьогодні відповідно до діючої інструкції мінімальний обсяг регулятивного капіталу для місцевих і кооперативних банків повинен становити не менше 1.5 млн. євро, для банків, які здійснюють діяльність на території однієї області, — 5 млн. євро, а для міжрегіональних банків — не менше 8 млн. євро. Послідовно реалізуючи свою політику щодо підвищення рівня концентрації банківського капіталу, Національний банк України планує протягом трьох найближчих років підвищити норматив регулятивного капіталу до 10 млн. євро для всіх банків (зі встановленням перехідного періоду). Банки, яким визначено суму регулятивного капіталу в обсязі 8 млн. євро, повинні будуть збільшити його до 9 млн. за станом на 01.01.2009 р., а до 01.01.2010 р. підвищити цей показник до 10 млн. євро. Банкам із обсягом регулятивного капіталу менше 8 млн. євро потрібно буде збільшити його як мінімум до 7 млн. за станом на 01.01.2009 р., до 8.5 млн. — на 01.01.2010 р., а до 01.01.2011 р. — до 10 млн. євро. З цією метою всі зацікавлені банківські установи зобов'язані розробити власні програми капіталізації й узгодити їх із Національним банком України. Для банків, які планують організувати свою діяльність на зовнішніх ринках, норматив регулятивного капіталу буде підвищено до 20 млн. євро [6].

Законодавче запровадження норми щодо створення банків у формі відкритих акціонерних товариств, акції яких проходять лістинг на фондовій біржі та розповсюджуються шляхом відкритої підписки, дає змогу забезпечити умови для прозорого формування статутного капіталу банку та залучити до цього процесу широке коло осіб, що, на нашу думку, сприятиме прискоренню процесів консолідації банків. Це завдання залишається актуальним і на найближчу перспективу, оскільки протягом 2007 року кількість банківських установ, котрі функціонують у формі відкритого акціонер-

ного товариства, зросла лише на 11% — із 134 до 143 одиниць [3].

Встановлення мінімального розміру статутного капіталу на рівні не менше 10 млн. євро відповідає вимогам сучасного етапу розвитку банківської системи, для якого характерними є: високий рівень конкуренції у банківському секторі економіки країни, значні темпи зростання обсягів кредитування (включаючи кредити в іноземній валюті та фізичним особам) і обсягів залучених коштів у депозити (зокрема, в іноземній валюті); тенденція до поширення виходу вітчизняної банківської системи на світові фінансові ринки і збільшення обсягів зовнішніх запозичень.

Отже, нині створюються умови, за яких банки значно більшою мірою будуть спроможні покривати ризики за кредитними операціями, матимуть змогу відповідати власними коштами за своїми зобов'язаннями перед вкладниками і кредиторами, що мінімізує можливі втрати активів вкладників та інших клієнтів банку. Крім того, зникають передумови для створення “кишенькових” банків з метою задоволення інтересів окремих фінансових груп та кланів, зменшуються рівні ринкових ризиків.

Однак, незважаючи на значні зусилля Національного банку України щодо забезпечення відкритості банківської системи, рівень інформаційної прозорості вітчизняних банків залишається ще низьким. Так, за оцінками аналітиків рейтингової агенції Standard & Poor's, у 2007 році середній рівень прозорості 30 найбільших українських банків становив лише 41%, що на один відсотковий пункт менше, ніж було у 2006 році. Найвищий показник — 64% — належить Укрексімбанку, друге місце посів Райффайзен банк “Аваль” [7].

За станом на 01.01.2008 р. 87 діючих банків України мали капітал не більше 10 млн. євро, тобто практично не відповідали вимогам зазначеного Закону “Про банки і банківську діяльність” в частині обсягів капіталу, хоча в цілому в банківській системі рівень економічних нормативів було дотримано. Так, наприклад, норматив мінімального обсягу регулятивного капіталу за станом на 01.01.2008 р. у цілому по банківській системі становив 72.3 млрд. грн., тобто близько 413 млн. грн. на один банк, що в 5.4 раза більше, ніж за станом на 01.01.2004 р. Норматив адекватності регулятивного капіталу (H2) становив 13.92%, а норматив адекватності основного капіталу (H3) — 8.91%, тобто перевищував індикативне значення у 2.23 раза.

При цьому, як зазначає перший зас-

тупник Голови Національного банку України А.В. Шаповалов, виникає парадоксальна ситуація, коли такі малі банки виявляються “перекапіталізованими”, а рівень адекватності їх капіталу становить 20 — 40% замість 10% за нормативом, тобто практично такі банки можна вважати недіючими або банками з низькою діловою активністю [6].

Впровадження зазначених змін до чинного законодавства та до нормативно-правових актів Національного банку України, на наш погляд, спонукатиме вітчизняні банки до нарощування обсягів капіталу або прийняття рішення про реорганізацію шляхом приєднання чи злиття.

Таким чином, сучасна нормативно-правова база діяльності вітчизняних банківських установ спрямована на сприяння процесам консолідації банківського сектору шляхом використання всіх форм, апробованих у світовій практиці. Тому, висуваючи однакові вимоги до всіх банків, Національний банк України спрямовує банківський сектор на підвищення рівня концентрації та консолідацію банківського капіталу. Починаючи з 2000 р. Національний банк щорічно реєструє один-два випадки злиття або поглинання банків. На 01.09.2008 р. у стадії ліквідації перебувало 13 банків, а в стадії реорганізації — лише один — АКБ “ХФБ Україна” (м. Київ), очікуючи приєднання до банку- правонаступника Унікредит-банк (м. Луцьк) [5].

Консолідація банківської системи та підвищення рівня концентрації банківського капіталу, на нашу думку, дадуть змогу вітчизняним банкам:

- підвищити рівень конкурентоспроможності банківської системи України, спростити вихід вітчизняних банків на внутрішні і світові фондові та грошові ринки;
- забезпечити вищий рівень фінансової стійкості банківських установ та стабільність всієї економічної системи;
- суттєво розширити спектр банківських і фінансових послуг і знизити загальні витрати на здійснення банківської діяльності;
- збільшити обсяги активів банківського сектору та суттєво поліпшити їх структуру;
- забезпечити необхідні обсяги капіталу для підтримання банківських інновацій;
- сприяти зниженню рівнів і своєчасно запобігати фінансовим ризикам, а також забезпечити достатній рівень ліквідності банків і банківської системи загалом;
- спростити процедури перетво-

рення банків, створених у формі товариств з обмеженою відповідальністю і закритих акціонерних товариств, у відкриті акціонерні товариства.

Найбільш вірогідним і ефективним напрямом реорганізації, на наш погляд, найближчим часом має стати злиття та приєднання банківських установ, а також, як засвідчив вітчизняний і зарубіжний досвід, створення банківських корпорацій, банківських і фінансових холдингових груп. Такий напрям діяльності банків неодноразово визначався пріоритетним багатьма вітчизняними науковцями і практиками [2].

У подальшому в зв'язку з розгортанням процесів консолідації банківської системи одним із напрямів діяльності Національного банку України повинно стати вдосконалення процедур санації, реорганізації та ліквідації банків. Зміцнення процедур фінансової реструктуризації, санації, вдосконалення діяльності тимчасових адміністраторів, реорганізації та ліквідації банківських установ, на наш погляд, повинно відбуватися у таких напрямках:

- ◆ нормативне та методичне забезпечення регулювання процесів фінансової реструктуризації та реорганізації банків, а також механізмів антикризового управління;
- ◆ удосконалення процедури ліквідації банків, у тому числі продажу майна (активів) банку, що ліквідовується;
- ◆ підвищення ефективності технологій та процедур санації банків, зокрема вдосконалення методичних ре-

УТИЛІЗАЦІЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ КОМП'ЮТЕРІВ

МП “СОЛЯРИС”

приймає в переробку морально застарілі:

- персональну (IBM PC) техніку;
- оргтехніку;
- АТС та мобільні телефони;
- прилади, блоки, комплектуючі.

Тел. (044) 585-88-01; 585-88-02

Факс (044) 585-88-00

e-mail: solyaris@solyaris.com.ua

www.solyaris.com.ua

Ліцензії № 344235, № 344236,
№ 344237 Мінфіну України
Ліцензії № 270922, № 270935
Мінпромполітики України

комендацій і нормативних документів щодо визначення критеріїв проблемності у діяльності банків;

♦ нормативне врегулювання порядку продажу банків, призначення та діяльності тимчасової адміністрації, створення інституту кризових менеджерів (тимчасових адміністраторів і ліквідаторів);

♦ забезпечення дієвого моніторингу фінансового стану банківських установ та надійних систем своєчасного реагування органів банківського нагляду на погіршення проблем банку з метою локалізації наслідків неефективного управління банком.

Отже, проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що процеси консолідації, які започатковуються в банківській системі України, перебувають у полі зору та під постійним кон-

тролем Національного банку України. Це сприяє зміцненню організаційно-економічних і правових засад підвищення рівня концентрації банківського капіталу та консолідації банків на основі розширення повноважень у сфері регулювання і банківського нагляду з урахуванням вимог Базельського комітету з банківського нагляду, законодавства і нормативних актів України.

Література

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. — <http://rada.gov.ua>.
2. Міщенко В.І., Шаповалов А.В., Салтинський В.В. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків. — К.: Знання, КОО, 2002. — 216 с.
3. Бюлетень Національного банку України. — 2008. — № 2. — 165 с.

4. Банки, що перебувають у стадії ліквідації. — <http://bank.gov.ua>.

5. Банки: капитализация, устойчивость, конкурентоспособность / Рекомендации XVI Международного банковского конгресса (МБК—2007), г. Санкт-Петербург, 6—9 июня 2007 г. — http://cbr.ru/search/hrint.asp.File=/analytics/bank_system/mbk-07.htm.

6. НБУ починає пресингувати банки з меншим капіталом. — <http://zavtra.com.ua/news/1/63857>.

7. Исследование информационной прозрачности банков Украины в 2007 г. Совместное исследование Standard & Poor's и Агентства финансовых инициатив. — К., 2008.

8. Шаповалов А. Присутність іноземного капіталу в банківському секторі України // Вісник Національного банку України. — № 4. — 2008. — С. 2—7.

Хроніка /

Свято майбутніх банкірів

Для кращих випускників-бакалаврів, які здобувають економічну освіту в різних вузах України, нинішнього навчального року гостинно відчинив двері створений на базі Університету банківської справи Національного банку України Інститут магістерської та післядипломної освіти. У День знань ректор університету Тамара Смовженко вітала щирими напутніми словами випускників-бакалаврів Львівського, Харківського, Черкаського інститутів банківської справи УБС НБУ, випускників вузів Києва, Чернігова, Сум. "Вам випала унікальна можливість — здобувати вищу освіту в учбовому закладі, де органічно поєднуються глибоке теоретичне навчання і практика, — відзначила Тамара Смовженко. — Поряд з докторами наук, професорами лекції тут читають банкіри-практики: директори департаментів центрального банку нашої держави, міністр фінансів, Голова Верховної Ради, провідні спеціалісти Державної податкової адміністрації, Контрольно-ревізійного управління. Ви маєте можливість поглибити фахові знання, досконало вивчити іноземну мову, стажуватися за кордоном — і все це за кошти Національного банку, який дивиться у майбутнє і готує достойну зімну банківських працівників".

Справді, навіть тим, хто тільки переступив поріг Університету банківської справи НБУ, є чим пишатися. Адже в нього — славна історія і вагомий здобуток. Новий навчальний рік розпочинається ще з однієї приємної новини: за рейтингом Міністерства освіти і науки України університет за якістю освіти зайняв п'яте місце серед інших 38 навчальних закладів економічного профілю. Безперечно, це гідний подарунок майбутнім магістрам від попередників.

Перелік унікальних можливостей, які надає цей вуз, можна продовжувати й продовжувати. Наприклад, ще навчаючись в університеті, який, до речі, не перший рік співпрацює з Бізнес-освітнім альянсом "БЕА", студенти можуть скласти екзамени на отримання високої міжнародної кваліфікації, яка визнається в усьому світі. Так, минулого навчального року в таких іспитах взяли участь 252 студенти з різних вузів України. 26 із них — з Університету банківської справи. Іспити складали англійською — 25, а один студент — турецькою. У День знань директор міжнародної асоціації "Бізнес-освітній альянс" Олена Барішнікова усім їм вручила сертифікати.

Як флагман, університет попереду інших. Навіть студентські квитки майбутні магістри отримали, можна сказати, найновішого зразка — він є одночасно і платіжною картою Національної системи масових електронних платежів, на яку їм перераховують досить-таки (з цього навчального року) пристойну стипендію.

А ще у вузу — свої усталені традиції. Про багато з них студенти-новачки дізнаються вже в перший день навчання. Так, перший дзвоник тут завжди супроводжується смачним короваєм і українською піснею, а кожен, хто вступив до університету, має пройти під українським рушником — він наче вхід у храм науки... Урочисто клянуться студенти, що, вступивши до магістратури, вони керуватимуться високими духовними цінностями та моральними принципами, наполегливо оволодіватимуть знаннями, постійно працюватимуть над підвищенням свого професійного рівня, щоб незабаром працею сприяти розвитку українського банків-

ництва. Від імені Правління Національного банку вітальне слово, підписане Головою НБУ Володимиром Стельмахом, зачитала директор департаменту бухгалтерського обліку — головний бухгалтер НБУ Віра Ричаківська.

До старих традицій додалися й нові. Куратори груп вручили студентам книгу побажань, яка відтепер передаватиметься від випуску до випуску. А ректор Тамара Смовженко провела бліц-опитування на тему "Яким повинен бути банкір?". Яких тільки відповідей не було! І чесним, і творчим, і комунікабельним, і відповідальним. Навіть — щедрим. Та насамперед, підкреслила Тамара Смовженко, банкір має бути духовно багатий і соціально відповідальною людиною. Адже громадяни довіряють йому гроші, зароблені важкою працею, а він має не порушити баланс: зберігаючи основну мету комерційного банку — отримання прибутку, дбати, щоб людина, яка принесла сюди гроші, стала багатшою.

Зі словами побажань на святі виступили також директор Інституту магістерської підготовки Тетяна Гірченко, проректори університету Анжела Кузнецова і Григорій Хоружий, директор навчального центру НБУ, почесний професор університету Анатолій Станков, перший віце-президент Асоціації українських банків Володимир Бондар.

І звичайно, традиційно у добру путь студентів благословив священник отець Петро. "Кожен початок є сподівання, — звернувся він до принашкільної зали. — Бажаю вам святості. Бути святим — жити в радості і благодаті". Священник побажав викладачам через дар Духа Святого — дару слова, а студентам — дару слухання.

Освітлені й сповнені надій студенти через вишитий рушник увійшли до своїх аудиторій...



Людмила Патріца,
"Вісник НБУ".



Олександр Шнипко

Доктор економічних наук

Наша країна стоїть перед серйозною дилемою: або негайно впроваджувати інноваційні реформи і створювати конкурентоспроможну економіку, або залишатися аутсайдером і сировинним придатком світових монополістів. Головним організатором та координатором інноваційних перетворень національного масштабу повинно стати керівництво держави – уряд, парламент, Президент.

Дослідження/

Україна перед викликами глобального конкурентного простору

Ідеологічне протистояння двох супердержав та очолюваних ними політико-ідеологічних суперсистем (формаційна формула “комунізм — капіталізм”) відійшло в історію. Проте “природа не терпить порожнечі”. На рубежі тисячоліть людство знову виявилось поділеним на якісно відмінні між собою цивілізаційні кластери, механізми, наслідки взаємодії між якими до кінця ще не усвідомлені. Такими цивілізаційними кластерами є:

- *країни “золотого мільярда”* — приблизно 30 країн — технологічних лідерів, які генерують вищі технології, інтелектуально експлуатують весь світ і піднялися до рівня інформаційних суспільств. Вони досягли такого рівня та якості глобальної конкурентоспроможності, завдяки якому мають всі можливості не дати іншим країнам себе “наздогнати і перегнати”;

- *країни “другого класу”* — близько 20 країн, які до певної міри можуть використовувати високі технології та хоча б гіпотетично ставлять перед собою цілі розвитку, співзвучні з цільовими орієнтирами чільної тридцятки;

- *країни-аутсайтери* (так званий “третій світ”) — понад 150 країн, не здатних до конкурентного саморозвитку в глобалізованому середовищі і приречених на незворотну бідність, прогресуючий занепад, деградацію та, зрештою, політичну смерть.

Маємо нову систему світоустрою — систему глобалізму, яка, на думку відомих інтелектуальних авторитетів, уже стала домінантним чинником світового розвитку. В основі глобалізму — зрощування інтересів, стратегій і механізмів світового панування наймогутніших держав, глобальних транснаціональних корпорацій (ТНК) та міжнародних організацій.

Політологи дають кілька визначень глобалізму.

“М’яке” визначення: **глобалізм** — це планетарна реальність, єдиний економічний та соціокультурний простір, який формується на основі взаємозв’язків та взаємозалежності країн і на-

родів, зростання обсягів та прискорення темпів обміну товарами й послугами, міжнародного переміщення капіталів та робочої сили, взаємопроникнення духовних цивілізаційних цінностей (В.Лукашевич).

“Жорстке” визначення: **глобалізм** — нова всесвітня тотальна система світопорядку, базована на колосальних економічних і політичних інтересах держав-глобалізаторів, глобальних ТНК і глобальних міжнародних організацій, для яких цілий світ — лише єдиний глобальний ринок і єдиний простір життєво важливих інтересів. Це якісно нова економічна інформаційна система, новий всесвітній суспільно-політичний лад постіндустріальної інформаційної ери, що йде на зміну системам капіталізму та імперіалізму доби індустріалізму (О.Білорус).

І навіть таке: **глобалізм** — це нова форма світового панування, ультрасучасна форма глобального імперіалізму, що приносить нову абсолютну і тотальну форму експлуатації (людини людиною, держави державою, національного капіталу глобальним капіталом), бідності та руйнує глобальне демократичне суспільство (О.Білорус).

Як вважають вітчизняні науковці, **закон глобальної (тотальної) монополізації світової економіки і політики з боку наймогутніших держав, глобальних ТНК і глобальних міжнародних організацій (СОТ, МВФ, Світового Банку та інших) є ключовим законом геополітичної економії глобалізму як нової суспільно-політичної системи.**

У науковій літературі знаходимо й інші визначення глобалізму як масштабного явища. Але справа не в кількості дефініцій, а в необхідності адекватного сприйняття нової планетарної реальності, стрімкої і багато в чому незворотної диференціації країн світу на основі насамперед їх технологічного розвитку. Такий підхід дає змогу чітко виділити три групи держав: технологічних новаторів, технологічних послідовників і технологічних аутсайдерів.

УКРАЇНА МАЄ ЗМІНИТИ ОРІЄНТИРИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Для України ці питання мають надзвичайне значення, оскільки наша держава дедалі частіше сприймається як кандидат на поповнення останньої групи. Хоча ще у 90-х роках минулого століття ми мали достатньо можливостей стати учасником світового співтовариства постіндустріальних країн. Проте, незважаючи на прийняту Верховною Радою у 1999 році Стратегію інноваційного розвитку України, цього не відбулось.

Головною причиною відставання України від розвинутих країн є неправильно обрані орієнтири державної економічної політики. Український варіант такої політики ґрунтується на традиційному використанні матеріальних факторів економічного зростання без стратегічного планування вітчизняних економічних перспектив на основі економіки знань, або інноваційної економіки.

Основою зростання національного виробництва в останні роки були й залишаються низькотехнологічні сировинно-видобувні та переробні економічні моделі, що характеризуються вкрай високими показниками ресурсо- та енерговитрат. В умовах стрімкого зростання світових цін на енергоносії така економіка гарантовано приречена на збитковість. До того ж фінансово-промислові активи в Україні накопичилися в основному за рахунок нелегітимної приватизації ліквідних об'єктів, а не шляхом впровадження інноваційних технологій, структурної модернізації перспективних виробництв та підвищення рівня їх капіталізації.

Важливим фактором підтримання економіки України на плаву було використання матеріальних та інноваційно-технологічних запасів радянського походження. Проте вони або вже використані, або втратили своє стимулююче значення через технологічну застарілість (період їх розробки — 60–80-ті роки ХХ ст.).

Таким чином, Україна знову, як і наприкінці 1990-х, змушена робити вибір: **або негайне впровадження інноваційних реформ, або вічне амплуа країни — економічного аутсайдера.**

На користь необхідності рішучого інноваційного прориву України працює зокрема радикальне зміщення акцентів у світовому економічному просторі. Відповідно до теорії великих економічних хвиль М.Леонтьєва, світова

економіка нині перебуває в розбалансованому стані. Економічний розвиток США та Євросоюзу є нестійким, а Японії — навіть регресивним. При цьому фактором світового значення, наслідки якого світовим співтовариством до кінця ще не усвідомлені, став економічний стрибок Китаю на основі інноваційного оновлення власного економічного комплексу та його погано приховані наміри кинути виклик західній цивілізації.

Фахівці все більше схильні визнати зрілою тенденцією розвитку глобальної економіки формування нових регіонів стійкого економічного зростання — насамперед країни БРІК (Бразилія — Росія — Індія — Китай). Доволі неприємним відкриттям для Заходу стало виникнення передумов формування так званого “другого золотого мільярда” — у Східній Азії та країнах Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС). Країни БРІК та ЄврАзЕС зробили ставку на інноваційність як єдиний механізм вирівнювання правил гри з іншими економічними гігантами. І, як виявилось, не прогадали.

Передбачувані два “золотих мільярди” є принципово новою конфігурацією глобальних економічних та політичних гравців, взаємодія між якими в умовах виснаження природних ресурсів та стрімкого накопичення екологічних проблем не може не бути конфліктною.

Відчуваючи реальну економічну небезпеку, країни “золотого мільярда” (насамперед, “велика сімка” — G-7) форсовано нарощують зусилля в напрямі подальшого якісного вдосконалення притаманного їм постіндустріального (інформаційного) суспільства. На практиці це означає активне формування економічних галузей останнього — *6-го технологічного укладу*. Його домінантами є нано- і біотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі, інтегровані високошвидкісні транспортні системи, комп'ютерна освіта, формування мережевих бізнес-співтовариств.

У країнах “великої сімки” зазначені галузі розвиваються особливо стрімкими темпами — іноді до 100% за рік. Стратегічним завданням ці держави вважають входження в резонанс нового тривалого економічного циклу, який має розпочатися за декілька років і досягти свого максимуму в 2020–2040 роках.

В урядових колах західних країн одержала визнання **концепція технологічного динамізму, або постійної технологічної революції**. Згідно з нею науково-технічне лідерство розвинутої країни визначається не лише могутнім

розвитком новітніх галузей промисловості, але й здатністю до динамічної і безперервної перебудови всіх сфер економіки для створення й дифузії новітніх технологій.

За такого підходу **предметна область інноваційної політики охоплює:** форми і способи включення науково-технічних результатів у натурально-речовинний та вартісний оборот на всіх рівнях господарювання; структурні співвідношення в системі “наука — виробництво” та в самій науці; організаційно-правові та економічні форми інноваційної діяльності; ресурсне забезпечення сфери нововведень; форми кооперування і спеціалізації; ставлення суспільства до інновацій; мотивацію праці новаторів тощо.

Західна економічна система дала світові інший важливий урок: **головним організатором та координатором інноваційних перетворень у національному масштабі має бути насамперед держава**, яка за допомогою прямих та непрямих впливів може забезпечити перетворення в господарському комплексі, достатні для переходу країни на якісно вищий економічний щабель.

У 1980–1990-ті роки так було у США, Японії, Франції, Великобританії, Італії, Швеції, Південній Кореї, Новій Зеландії та інших країнах. Їх державні інноваційні стратегії не завжди збігалися. Так, у Японії та Франції превалювала державна інноваційна політика, заснована на концепції активного втручання держави в управління економікою. У Сполучених Штатах та Великобританії проявились інноваційні підходи, що надавали перевагу ринковим відносинам. В інших країнах використовували проміжні варіанти. Після економічної стагнації 1970-х років ці країни “впіймали вітер” нових інноваційних проривів і блискуче цим скористалися.

Економічні лідери за останні 30 років запропонували принаймні **шість моделей інноваційного розвитку**, які при бажанні можуть ефективно застосувати інші країни.

Перша модель має назву “інноваційного середовища”. Приклад — Силиконова Долина в Каліфорнії (США).

Друга модель полягає в тому, що ініціюванням інновацій, їх доведенням до рівня технологічної та виробничої реалізації займається велика транснаціональна компанія, яка володіє необхідним капіталом, комплексом відповідних підприємств та кваліфікованим персоналом.

Третя модель — це державний протекціонізм. Вона ґрунтується на уря-

довий підтримці технологічних інновацій через національні приватні фірми в умовах закритого для іноземних компаній національного ринку.

Четверта модель має протилежну спрямованість: інноваційний прогрес здійснюється у постійній і активній взаємодії зі світовим ринком за відкритих національних економічних кордонів.

П'ята модель — мілітарна — заснована на виконанні військовими технологіями ролі інноваційного локомотива в інтересах усього економічного комплексу країни.

Шоста модель — варіант, запропонований Євросоюзом, — формування інноваційного середовища регіональним об'єднанням держав. Вона будується на широкому співробітництві урядів та приватних компаній певної групи країн, у ході якого державний егоїзм поступово витісняється зі спільної економічної культури. Натомість відбувається інтеграція інноваційних можливостей країн на загальну користь.

Поштовхом до подальшого розвитку інноваційного потенціалу ЄС став прийнятий у 2002 році Лісабонський протокол "Інноваційна політика: сучасні підходи", який дав змогу новим членам ЄС органічно, без надмірних внутрішніх напружень долучитися до інноваційної діяльності цього ефективного наддержавного об'єднання (мета такої політики — до 2010 року наздогнати й випередити США та "азіатських тигрів" щодо конкурентоспроможності).

ВІТЧИЗНЯНА ЕКОНОМІКА НА УЗБІЧЧІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Стосовно України головне питання доцільно сформулювати так: **чи може індустріальне суспільство, взаємодіючи з постіндустріальним (інформаційним), здійснити успішний прорив і досягти інноваційного рівня розвитку?**

Досвід інших країн дає підстави для ствердної відповіді. Цілеспрямовано реалізуючи продуману державну політику щодо одночасного внутрішнього продукування, зовнішньої селекції, адаптації та дифузії технологій країна в змозі прискорити рух свого економічного годинника і ввійти до числа лідерів.

Основи сучасної моделі наздоганяючого розвитку заклала Японія. Спираючись на запозичені технології, вона досягла вражаючих економічних результатів в умовах обмеженості ресурсів. Фактично ця країна проклала шлях, яким згодом пішли "тихоокеанські тигри" — швидко прогресуючі держави

Південно-Східної Азії. Успіхи цих країн, які обрали наздоганяючий тип економічного розвитку, — найяскравіший у світовій практиці приклад успішної національної політики, спрямованої на селекцію технологій з метою одержання високого комерційного результату.

Як бачимо, вибір інноваційних парадигм вельми широкий. Слово — за Україною.

Наша країна є в основному індустріальною державою. Її економіка характеризується домінуванням низької середньотехнологічних галузей. Отож маємо зробити вибір між двома стратегіями: або шлях поступового, повільного розвитку, несистемне (можливо, спекулятивне) використання можливостей наявного та майбутнього "золотого мільярда", або зосередження всіх наявних та потенційних можливостей на вістрі інноваційного прориву, рецепти якого не є таємницею для жодної країни, залученої у глобальні інформаційні мережі.

Прикро про це говорити, але доводиться: **Україна безнадійно згаяла час**. Після зміни державного ладу та прискореного переходу до ринкової економіки стан і проблеми розвитку технологічної структури країни практично не цікавили вищі державні інстанції, які досі все ще визначаються щодо своїх політичних інтересів та сфер відповідальності.

В умовах стихійної лібералізації економіки, за відсутності сформованих важелів економічної рівноваги та керівних впливів з боку держави відбулося спонтанне руйнування більшості діючих технологічних укладів. Це супроводжувалося розпадом відповідних технологічних ланцюгів. Технологічна структура України втратила стійкість. Розрив взаємозв'язків із колишніми союзними республіками, а також обвальна приватизація державних підприємств (у тому числі їх науково-технічних підрозділів) призвели до фактичного нівелювання державного управління інноваційно-технічним комплексом як єдиним цілим.

Падіння виробництва у високотехнологічних галузях виявилось набагато глибшим, ніж у середньому по промисловості. Продуктивність праці скоротилася на третину, на стільки ж зросла частка енергоємності виробництва. Вітчизняну наукомістку продукцію витіснила іноземна конкурентоспроможніша. Багато високотехнологічних підгалузей виявилися практично згорнутими. Високорозвинуті країни, які могли б надати демократичній Україні економічну підтримку, стали сприймати її як країну — експортера ресурсів

та енергоносіїв для власних економік.

У національному промисловому комплексі повністю переважає *4-й технологічний уклад*. Він визначається великосерійним машинобудуванням, суднобудуванням, кольоровою металургією, використанням нафти як основного енергоносія та поширеністю двигуна внутрішнього згорання і хімії органічного синтезу.

Значною залишається частка *3-го технологічного укладу*, складовими якого є теплові електростанції, паливна та вугільна промисловість, чорна металургія, промисловість металевих конструкцій та будівельних матеріалів, скляна й порцеляново-фаянсова промисловість.

Базові елементи *5-го технологічного укладу* (електронна промисловість, обчислювальна та оптоволоконна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, інформаційні послуги, видобування та переробка газу) в Україні розвинуті недостатньо.

6-й технологічний уклад (мікробіологічна промисловість, промисловість медичної техніки) лише заявляє про себе без помітних наслідків для вітчизняного господарчого комплексу.

Виходячи з наведених вище економічних показників, **українську економіку в її наявному вигляді не можна вважати інноваційною**. Системи, які забезпечують життєздатність інноваційної економіки — продукування, комерціалізація, використання наукових знань та інновацій, підвищення рівня освіти і кваліфікації, управління й регулювання інноваційного розвитку економіки — в Україні існують лише фрагментарно. Вони не інтегровані в єдиний механізм забезпечення макроекономічних успіхів на тривалій перспективі.

Про "неінноваційність" української економіки стверджують також іноземні аналітичні інституції.

Всесвітній економічний форум (ВЕФ, незалежна і неприбуткова міжнародна організація) у жовтні 2007 року представив до уваги світової спільноти Звіт про глобальну конкурентоспроможність 2007—2008 рр. (Індекси цитуються за статтею О.Сидоренко "США, Швейцарія та Данія очолили рейтинг ВЕФ за індексом глобальної конкурентоспроможності") [11]. У документі використано два індекси, на основі яких складають рейтинги країн, — індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) та індекс конкурентоспроможності бізнесу (Business Competitiveness Index, BCI). В обох рейтингах Україна, займаючи відповідно 73-тє і 81-ше місце, відстає не лише від групи лідерів, а й від економічних "середняків".

ІНДЕКС ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У рейтингу ВЕФ фігурує 131 країна світу (торік було 125). До першої десятки входять США, Швейцарія, Данія, Швеція, Німеччина, Фінляндія, Сінгапур, Японія, Великобританія і Нідерланди. Сполучені Штати, отримавши лаври переможця, вкотре підтвердили статус найконкурентоспроможнішої економіки світу. У звіті розкрито причини американського успіху: “Ефективність національних ринків, конкурентоспроможність компаній, вражаюча здатність до технологічних інновацій, що базується на першокласній системі університетів і дослідних центрів. Усе це забезпечує високий рівень конкурентоспроможності економіки США”.

Серед країн СНД найвище (58-ме) місце посіла Росія, піднявшись на одну позицію порівняно з торішнім показником. Далі йдуть Казахстан (61 місце), Узбекистан (62), Азербайджан (66). Грузія посідає 90-те місце, Вірменія — 93, Молдова — 97-ме. Серед країн, які розвиваються, лідирують Китай та Індія — відповідно 34-те і 48-ме місця. Останнє, 131-ше місце в рейтингу посідає Чад.

Україна у цьогорічному рейтингу глобальної конкурентоспроможності перебуває на 73-й позиції, опустившись на чотири сходинки порівняно з торішнім показником та поступаючись таким країнам, як Литва (38-ме місце), Латвія (45), Угорщина (47), Польща (51), Хорватія (57), Росія (58), Казахстан (61), Узбекистан (62), Азербайджан (66), В'єтнам (68), Бразилія (72-ге). Перелік конкурентних переваг економіки України досить короткий — він містить лише 18 пунктів. Ось деякі з них: якість залізничної інфраструктури (31-ше місце), державний борг (17), якість початкової освіти (49), доступ до вищої освіти (17), якість математичної і природничо-наукової освіти (44), якість освітньої системи (47), практика наймання і звільнення (16), витрати на звільнення персоналу (17), відношення продуктивності праці до заробітної плати (26), участь жінок у трудовій діяльності (26), контроль за міжнародною дистрибуцією (46), здатність до інновацій (40-ве місце).

Що ж до недоліків вітчизняної економіки, то їх перелік налічує аж 92 позиції. Серед них — інфляція (106-те місце), торговельні бар'єри (123), податковий тягар (123), обмеження на рух капіталу (102), ефективність анти-

монопольної політики (98), якість автомобільних доріг (116), якість авіаційної інфраструктури (116), професіоналізм керівників вищої ланки (102), “відплив умів” (93), темпи поширення туберкульозу (86) і ВІЛ-інфекції (104), середня тривалість життя (89-те місце).

Найнижчий результат (115-те місце) — у категорії “якість інституцій”. Проблемні для нашої країни аспекти — етична поведінка компаній (128-ме місце), захист прав власності (118), прозорість ухвалення урядових рішень (119), дієвість аудиторських і бухгалтерських стандартів (118), незалежність судової системи (111), ефективність використання державного бюджету (111), захист прав інтелектуальної власності (108), довіра суспільства до політиків (107), тягар державного регулювання (104), ефективність корпоративного управління (101), фаворитизм ухваленні державних рішень (97), організована злочинність (97-ме місце).

Як бачимо, низька якість інституцій (передусім державних) є головним чинником низької конкурентоспроможності України.

ІНДЕКС КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БІЗНЕСУ

Цей індекс є синтетичним показником і включає якість національного бізнес-клімату й оцінку операцій і стратегії компаній. У цьогорічному рейтингу було представлено 127 країн світу (торік — 121).

Лідером щодо конкурентоспроможності бізнесу тут також є США. Україна, як і торік, посідає 81-ше місце. Наша країна розташувалася на ньому після Азербайджану (78-ме місце), Пакистану (79) і Танзанії (80-те).

У розрізі складових індексу конкурентоспроможності бізнесу наша країна займає 82-гу рейтингову позицію у категорії “якість національного ділового клімату” та 83-тю — в категорії “операції і стратегії компаній”.

Інші світові індекси та рейтинги якості економічної системи країни конкретизують загальну картину конкурентної неуспішності України. Зокрема, згідно з класифікацією *Міжнародного інституту розвитку управління* (Лозанна, Швейцарія), серед 55 країн Україна за рівнем конкурентоспроможності посідає 46-те місце, поступившись Чилі (26-те), Індії (27), Литві (31), Болгарії (41), Росії (43), Румунії (44), Філіппінам (45-те місце) та іншим не надто розвинутим країнам.

Із 1995 року *The Heritage Foundation*

разом із журналом “*The Wall Street Journal*” складають **індекс економічної свободи**, який визначає, наскільки економіка тієї чи іншої держави відповідає ліберальним принципам. Автори рейтингу стверджують: ступінь економічної свободи майже збігається з рівнем добробуту нації. Індекс економічної свободи вимірюється у діапазоні від 0 до 100%, де мінімальному значенню відповідає найнижчий ступінь економічної свободи. Країни згруповано за п'ятьма категоріями: “вільні” з індексом від 80 до 100%; “в основному вільні” (70–79.9%); “відносно вільні” (60–69.9%); “в основному не вільні” (50–59.9%); “депресивні” з індексом від 0 до 49.9%.

У 2007 році в рейтинговому списку налічувалася 161 країна світу. Середній світовий індекс становив 60.6%, європейський — 67.5%. Україна отримала 53.3% і була віднесена до категорії країн, котрі характеризуються як “в основному не вільні”, посівши 125-ту позицію в рейтингу слідом за такими країнами, як Латвія (41-ша), Болгарія (62), Румунія (67), Молдова (81), Польща (87), Росія (120-та). Зазначимо, що в 2006 році наша країна займала 99-ту позицію серед 157 країн світу (індекс 55.55%).

Щоб оцінити масштаби корупції у країнах світу, громадська організація *Transparency International* (Берлін, Німеччина) складає **індекс сприйняття корупції**. У 2007 році до цього рейтингу було включено 179 країн, серед яких Україна посіла 118-те місце — після Молдови, Мозамбіку, Замбії, Руанди й Уганди. Для порівняння: у 2006 році наша країна займала 99-ту позицію серед 163 країн).

ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ (ООН)

Для підрахунку індексу використовують три типи показників: середня тривалість життя; рівень письменності дорослого населення країни; рівень життя, оцінений через ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (у доларах США).

Відповідно до звіту, у 2006 році Україна з індексом 0.774 посіла 77-му позицію серед 177 країн світу (середній світовий індекс становив 0.741, а рейтинг країн із високим рівнем розвитку — 0.923). Україна опинилася позаду Росії (65-та позиція), Білорусі (67-ма), Таїланду (74-та).

Зауважимо, що в 2005 році Україна займала 78-му позицію серед 177 країн світу (індекс 0.766).

ІНШІ ІНДЕКСИ

Індекс глобалізації щороку складають *рейтингова компанія A.T. Kearney та журнал "Foreign Policy"* на основі 14 показників економічної, політичної, технологічної та соціальної інтеграції, згрупованих у чотири основні блоки: економічна інтеграція (обсяги міжнародної торгівлі, прямих іноземних інвестицій, портфельні інвестиції, дохід від інвестицій); персональні міжнародні контакти (дані про міжнародні поїздки й туризм, кількість міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень); розвиток глобальних технологій (кількість інтернет-провайдерів, користувачів Інтернету тощо); участь у глобальних політичних процесах (кількість міжнародних організацій і місій ООН, у яких країна бере участь, кількість іноземних дипломатичних представництв тощо).

У 2007 році до рейтингу було включено 72 країни світу, на території яких проживає близько 90% населення планети, а економіка котрих становить понад 90% світового потенціалу. Україна посіла загальне 43-тє місце, погіршивши свій минулорічний результат на чотири позиції. Результат України у розрізі окремих показників: участь у глобальних політичних процесах — 55-та позиція; розвиток глобальних технологій — 53; персональні міжнародні контакти — 49; економічна інтеграція — 17-та.

Індекс глобалізації (KOF) складає *Швейцарський інститут дослідження бізнес-циклів (Цюрих, Швейцарія)*. Інтегральний показник глобалізації враховує три показники глобалізації — економічної, соціальної та політичної. У 2007 році у рейтингу взяли участь 122 країни світу. Індекс глобалізації для України становив 61.83 зі 100 максимально можливих балів. Із цим результатом наша країна опинилася на 50-й позиції.

Індекс залучення прямих іноземних інвестицій та індекс потенціалу залучення прямих іноземних інвестицій (*Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD)*).

Відповідно до Звіту про світові інвестиції-2007 Україна за індексом залучення прямих іноземних інвестицій посіла 37-му рейтингову позицію за період 2004–2006 років серед 141 країни світу, а за індексом потенціалу залучення прямих іноземних інвестицій — 48-ме (за період 2003–2005 років).

Хоча вказані індекси визначаються здебільшого за суб'єктивними оцінками, їх узагальнююче значення все ж складається не на користь України.

ПОДОЛАТИ НЕГАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

українські, і зарубіжні аналітики доходять однозначного висновку: **низька конкурентоспроможність України загрожує консервацією її місця серед відсталих африканських, азійських та латиноамериканських країн-невдах, приречених на сировинне, ресурсне, кадрове і тому подібне обслуговування перспективніших державних утворень.**

Економічні та політичні лідери нашої країни мають чітко усвідомити: закони концентрації та інтеграції виробництва, які беззвідмовно діють в умовах індустріальних суспільств, уже поступилися місцем законам економічного розвитку ХХІ ст. — концентрації інтелекту, глобальній інтеграції та глобальній конкуренції епохи глобалізму. Відчути й використати дію цих законів спроможна передусім інвестиційно-інноваційна економічна система, яка несутеречно поєднає організовані (регульовані державою та самоорганізаційні (ринкові) відносини в усюму багатстві їх проявів.

Аналіз показників, що характеризують сучасні інноваційні процеси в економіці України, свідчить про **наявність сукупності усталених негативних тенденцій** у цій сфері. Розглянемо головні з них.

Інноваційна активність промислових підприємств стабільно знижується. На сьогодні в Україні налічується не більше 15% інноваційно активних підприємств, тоді як у країнах "великої сімки" їх кількість становить 70–80%.

Загальну картину інноваційних процесів у країні визначають практично лише п'ять видів економічної діяльності: харчова промисловість і переробка сільськогосподарських продуктів, машинобудування, легка промисловість, металургія та металообробка, хімічна й нафтохімічна промисловість. Вони охоплюють понад 80% підприємств, які з певним авансом можна вважати "інноваційно активними".

В Україні превалює здебільшого один напрям інноваційної активності суб'єктів господарювання — упровадження нових технічних засобів з метою розширення асортименту продукції. При цьому діяльність щодо створення високих технологій залишається для підприємств другорядною.

Така розстановка пріоритетів негативно впливає на весь інноваційний

процес, оскільки призводить до скорочення перспективних інноваційних напрацювань, падіння їх якості та рівня новизни, деградації наявного науково-технічного потенціалу в промисловості України, а також до втрати підприємствами самостійності щодо впровадження нововведень.

При придбанні науково-технічних досягнень у вигляді ліцензій на використання об'єктів промислової власності українські підприємства надають перевагу вітчизняним розробкам. Це пояснюється тим, що вони значно дешевші, ніж зарубіжна, імпортована продукція інтелектуальної власності.

Висока інноваційна активність характерна для великих, а не для малих виробничих структур. Причин такого явища кілька. Насамперед великі підприємства розпоряджаються більшими обіговими коштами, що відкриває перед ними можливість маневру щодо реалізації інновацій. Крім того, вони, як правило, мають у своєму складі власні наукові та проектно-конструкторські підрозділи, що дає їм змогу економити на витратах при проведенні науково-технічних робіт власними силами.

І ще одне. Загальний рівень фінансування інноваційної діяльності в українській економіці має тенденцію до падіння.

Недоліки української сфери інновацій особливо контрастують зі стандартами міжнародної торговельної класифікації (SITC), яка до високотехнологічної продукції відносить: наукомісткі продукти органічної хімії і пластики; фармацевтичну продукцію; хімікати для сільського господарства; радіоактивні матеріали, турбіни та устаткування реакторів; генератори для атомних, гідро- та вітрових електростанцій; устаткування для автоматизованої обробки інформації; телекомунікаційне устаткування; електронне обладнання для медицини; напівпровідникові пристрої; авіаційну та космічну техніку; оптичні і вимірювальні прилади; зброю і системи озброєнь.

Присутність України у зазначеному інноваційному середовищі є епізодичною. Винятком є хіба що авіакосмічна галузь: із 22 базових технологій ракетно-космічної галузі наша країна володіє 17.

Підсумовуючи викладене, перелічимо **основні причини, які гальмують розвиток інноваційної діяльності в Україні.**

Перше. Недосконалість законодавства в частині стимулювання науково-технологічної та інноваційної діяльності з боку держави.

Друге. Відсутність сформованої інно-

МАКРОЕКОНОМІКА

ваційної інфраструктури, яка б на основі залучення промислового, банківського і торгового капіталу поєднувала ланки: освіта — наука — виробництво.

Третє. Відсутність механізмів комерціалізації результатів завершених науково-технічних розробок та їх передачі до сфери виробництва.

Четверте. Відсутність системи стимулюючого інновації пільгового оподаткування.

П'яте. Великий економічний ризик залучення інвестицій у сферу високо-технологічного виробництва.

Шосте. Слабкий розвиток малого та середнього інноваційного підприємництва як провідника інноваційного продукту до масового виробництва.

Сьоме. Відсутність сучасної інноваційної інфраструктури, яку мають утворювати технопарки і технополіси, інноваційні і технологічні центри, бізнес-інкубатори, а також консалтингові, лізингові, інформаційні, сервісні підприємства, центри колективного користування унікальним науковим устаткуванням та приладами, сертифікаційні та маркетингові центри.

У *нормативно-правових актах* не простежуємо державного бажання змінити ситуацію на краще. Закони України “Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки” від 11.07.2001 р., “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р., “Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні” від 16.01.2003 р., “Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій” від 09.04.2004 р. недостатньо узгоджені між собою та є фінансово не забезпеченими. Не відображає реального становища і Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України від 13.07.1999 р., а Закон України від 1999 р. “Про спеціальний режим інвестиційної й інноваційної діяльності технологічних парків” є взагалі напівазбутим документом.

Інфраструктура управління інноваційним розвитком, зосереджена в руках Державної інноваційної компанії, Державного патентного відомства, Центру наукової та науково-технічної експертизи і деяких інших структур, також потребує рішучого реформування.

СВІТЛО В КІНЦІ ТУНЕЛЮ ЩЕ НЕ ПОГАСЛО

Однак повернемося до вихідних питань: що може стати плацдармом національних інноваційних перетво-

рень? Що необхідно зробити задля поліпшення стану справ?

“Променем світла” в темряві економічних трансформацій залишається науковий потенціал України в усіх його розрізах — фундаментальному, галузевому та прикладному. Українська наука здатна (*поки що!*) виконати роль основної ланки, потягнувши за яку, можна, як кажуть, витягнути весь ланцюг.

Офіційна позиція НАН України полягає в тому, що, попри всі труднощі, вітчизняна наука не втратила свого потенціалу і спроможна отримувати результати світового рівня в реальних інноваційних сферах. Крім уже згаданих нами аерокосмічних технологій, її інноваційні можливості розвиваються у таких сферах, як дослідження наноструктур та розробка нанотехнологій; радіофізика міліметрового та субміліметрового діапазону; імунобіотехнологія, біосенсорика й молекулярна діагностика; біотехнологія рослин та біофізика; біодеградація; кріобіологія і кріомедицина; нейронаука, зокрема нейрофізіологія; інформатика; мікрота оптоелектроніка. Україна зберегла потужний, практично безпрецедентний, принаймні для Європи, потенціал матеріалознавчої науки в таких напрямках світового значення, як:

- управління процесами структуроутворення і формування властивостей конструкційних та інструментальних матеріалів, їх зварювання, в тому числі з використанням висококонцентрованих джерел енергії та електромагнітного впливу;

- розробка технологій виробництва функціональних матеріалів для електроніки, лазерної та діагностичної техніки;

- створення новітніх композитних матеріалів і вивчення механічних властивостей побудованих на їх основі складних конструкцій і систем;

- розробка технологій виробництва синтетичних алмазів, інших надтвердих матеріалів, а також інструментів, створених на їх основі.

Експерти стверджують, що цілий ряд потужних конкурентоспроможних вітчизняних розробок уже сьогодні міг би вийти на світовий ринок. Серед них — технологія і комплекс апаратури для зварювання живих тканин при хірургічних операціях; поліорганосилоксинові адсорбенти; вітчизняні антибіотики — циклоспорини; титанові сплави, одержані на основі вітчизняних технологій; надтверді матеріали та інструменти на їх основі.

Проблеми інноваційного розвитку

України були й залишаються топ-темою вітчизняної економічної думки. Дискусії з цього приводу не вщухають. Є пропозиції щодо відновлення в Україні державного органу з проблем науки і технологій. Інші автори наполягають на розробці та прийнятті Науково-технічного та інноваційного кодексу України, який має регулювати широкі коло питань “інноваційного пробудження” України — від визначення відповідних повноважень НАН України й галузевих академій наук до забезпечення правових та економічних основ діяльності недержавних фондів підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності.

Фахівці, причетні до інноваційної проблематики, вважають, що конче потрібним документом має стати **загальнодержавна концепція (програма, доктрина, стратегія) науково-технічного та економічного прориву**.

Серед інших документів особливої уваги заслуговує **Технологія економічного прориву (ТЕП) України**, запропонована кілька років тому головою Ради конкурентоспроможності України Ю.Полунєвим. Окреслена ним ТЕП ґрунтується на чотирьох базових матрицях впливу державної політики на конкурентоспроможність країни у середньо- і довгостроковій перспективі.

Перша — ліквідація критичних відставань (Critical Gap Fix). Це комплекс заходів, які впливають на макроекономічне середовище, якість інститутів влади, ефективність державного регулювання основних ринків (капіталу, праці, землі, інтелекту) й інституцій, котрі підтримують їх, а також на ступінь відкритості економіки й ефективність конкуренції. До цієї ж групи належать показники розвинутості базової інфраструктури.

Друга — створення основ Економіки знань (Knowledge-Based Economy). Цей напрям має стати головним пріоритетом інвестиційної політики, в розподілі державних ресурсів, стимулюванні приватних інвестицій. Він охоплює такі важливі сфери, як освіта, наука, технологічна та інформаційна інфраструктура.

Третя — забезпечення стабільного розвитку і відповідальної конкурентоспроможності (Sustainable Development and Responsible Competitiveness). Це низка політико-економічних заходів, які впливають на чинники стабільного розвитку суспільства (такі, як енергобезпека, енергозбереження, екологія, ефективність системи охорони здоров'я, якість товарів, послуг, життя), а та-

кож стимулюють “соціально відповідальну конкурентоспроможність”.

Четверта — формування соціальної згуртованості і соціального капіталу (Social Cohesion & Social Capital). Це блок, якого практично не було в економічній стратегії не тільки України, а й інших пострадянських країн. Він зачіпає такі найважливіші питання: формулювання і просування сучасної та прагматичної національної ідеї; формування системи установок і суспільних цінностей, які утворюють філософію особистого та суспільного успіху, здорового способу життя.

Без економічного прориву Україна приречена бути “неуспішним сусідом Євросоюзу”, не маючи шансів поповнити його лави. Відомий економіст Ю.Полунєєв вважає: “Для широкого кола науковців і експертів уже сьогодні очевидно, що при збереженні існуючої ресурсно-витратної моделі розвитку при домінуючих економічних, демографічних та екологічних тенденціях “органічний” розвиток, навіть темпи зростання у 5–6% на рік не дозволять Україні наздогнати за показниками конкурентоспроможності не тільки розвинуті країни Європи, а й Казахстан із Росією. Отже, якщо нічого істотно не зміниться, житимемо ми все ж таки краще порівняно з нинішнім днем, але значно бідніше й набагато сіріше порівняно з рештою Європи та Азією, що розвивається. Можна з великим ступенем ймовірності стверджувати, що без економічного дива на Україну чекає доля околиці Європи — з усіма наслідками, що звідси випливають”.

Новим етапом осмислення майбутнього України крізь призму її інноваційного оновлення стала ідея “Українського прориву”, запропонована Ю.Тимошенко під час останніх парламентських виборів (передвиборна стратегія БЮТ “Український прорив: до справедливої та конкурентоспроможної країни”). Якщо сказати коротко, то “Український прорив” — це мобілізація зусиль усього суспільства на створення в історично стислі строки (10–15 років) умов для появи нової за типом і структурою (інновації, економіка знань, пріоритет сфери послуг) і соціальної за суттю (на кшталт шведського соціалізму) країни, яка ввійде до 30–40 найбільш конкурентоспроможних держав світу.

Із передвиборчих документів виросла Програма діяльності Кабінету Міністрів “**Український прорив: для людей, а не політиків**”. Програмний документ Кабміну складається з чотирьох

стратегічних блоків:

1. Людський капітал — система освіти, наука, інновації, національна культура, охорона здоров’я, фізкультура та спорт, здорова екологія, соціальний захист, реформа ЖКГ;

2. Реформа влади та її ключових інститутів — побудова ефективнішої політичної системи, реформа державних адміністративних інститутів, справедливий судочинство, боротьба з корупцією;

3. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

4. Енергетична безпека, енергоефективність та розвиток відповідної інфраструктури.

Надважливе словосполучення — “конкурентоспроможність національної економіки” — прозвучало вже не як передвиборче гасло, а як матриця практичних дій амбітної команди, яка бачить Україну в групі більш розвинутих країн (або в іншій якості цивілізаційного поступу).

У контексті розвитку національного потенціалу конкурентоспроможності нас має підганяти (навіть підступувати) **інноваційна активність Росії**. Адже в усіх наведених вище рейтингах РФ випередила Україну. Чому? В низці високотехнологічних сфер країна зберігає лідируючі позиції світового значення. У першу чергу це ядерна енергетика і космічна галузь, авіабудування, нові матеріали, каталітична хімія, біотехнології, прикладна математика і програмування, технології видобутку і переробки сировини, напівпровідникові та лазерні технології, нетрадиційна енергетика, НВЧ-електроніка.

Концепція “Основи політики Російської Федерації у сфері розвитку науки і технологій на період до 2010 р. і на подальшу перспективу”, на відміну від попередніх російських документів інноваційної спрямованості, з моменту її підписання перебуває в полі пильної уваги президента Росії. Тому російська концепція виконується.

ВИСНОВОК

Період масштабних змін в Україні, які зачіпають усі сфери суспільного життя, аж ніяк не вичерпано. Ми приречені й надалі перебувати у вирі радикального оновлення різних граней людського існування. Україна опинилась у такій точці свого розвитку, коли внутрішні процеси оптимізації політичної, соціально-економічної, науково-технічної систем поєдналися з різким прискоренням глобалізацій-

них процесів. Серед останніх особливо виділяються інноваційні розвідки, трансформації та прориви.

Якщо європейський вибір України — не декларація, а керівництво до дій, то ми не маємо іншої альтернативи, окрім залучення до процесів глобального інноваційного оновлення та глобальної конкуренції на світових ринках високотехнологічної продукції. Правила поведінки у XXI столітті вже визначені і зміні не підлягають. Необхідно їх прийняти, реалізувати на практиці та виграти у тих сферах, де Україна є і буде конкурентоспроможною. □

Література

1. Геєць В.М., Семиноженко В.П. *Інноваційні перспективи України*. — Харків: Константа, 2006.
2. *Глобальний конкурентний простір / За ред. О.Г.Білоруса*. — К.: КНЕУ, 2007.
3. *Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки / За ред. А.І.Сухорукова*. — К.: НАН України; Об’єднаний інститут економіки, 2004.
4. *Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / За ред. В.В.Ониська*. — К.: НАН України; РВПС, 2006.
5. *Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. Л.І.Федулової*. — К.: Основа, 2005.
6. Лукашевич В.М. *Глобалістика*. — Львів: Новий світ, 2004.
7. *Проблеми становлення інноваційної політики в Україні*. — К., 2004.
8. *Прогноз науково-технологічного та інноваційного розвитку України (попередній варіант) / За ред. А.П.Шпака, А.М.Гуржії*. — К.: НАН України, Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва, 2006.
9. Полунєєв Ю. *Обнищание политикума как фактор неконкурентоспособности страны // Зеркало недели*. — 2005. — № 39.
10. Полунєєв Ю. *Технологія економічного прориву // Дзеркало тижня*. — 2006. — № 41; *Прорив помер. Хай живе прорив! // Дзеркало тижня*. — 2008. — № 5.
11. Сидоренко О. *США, Швейцарія та Данія очолили рейтинг ВЕФ за індексом глобальної конкурентоспроможності // Дзеркало тижня*. — 2007. — № 42.
12. *Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України. Матеріали науково-практичної конференції*. — К.: НТТУ “КПІ”, 2003.

Рецензія

Фінансовий ринок України: глобалізація та євроінтеграція



Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: глобалізація та євроінтеграція: Збірник наукових праць / НАН України. Інститут регіональних досліджень / Відп. ред. Є.І.Бойко. – Львів, 2008. – Вип. 1 (69). – 575 с.

Під такою назвою вийшов перший у 2008 році випуск збірника наукових праць Інституту регіональних досліджень НАН України “Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України”, який є спільним проектом з Університетом банківської справи НБУ.

Збірник налічує п'ять розділів, у яких викладено теоретичні засади та макроекономічні аспекти аналізу фінансово-економічних систем, розглянуто проблеми і перспективи розвитку банківської системи в умовах глобалізації, а також традиційні й новітні інструменти на українському ринку фінансових послуг, актуальні питання обліку, аналізу та аудиту фінансових потоків, тематичні методи, моделі та інформаційні технології, застосовувані у фінансово-економічній діяльності тощо.

Тезисно окреслено коло тем і проблем, яким присвячено дослідження, опубліковані в новому виданні.

Недостатня увага до питань, пов'язаних з ефективністю використання капіталу, негативно впливає на інвестиційний імідж України. В умовах поглиблення процесів глобалізації підвищення рівня капіталізації фінансових установ має пріоритетний характер для гарантування економічної безпеки. Удосконалення управління процесами капіталізації банків передбачає значне підвищення його рівня та формування оптимального балансу на основі вираженої структури активів і пасивів, додаткове залучення коштів акціонерів. Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є аналіз залежності банківського капіталу від заощаджень населення та коштів юридичних осіб. Необхідно створювати мотиваційні механізми, які б сприяли збільшенню статутних фондів банків.

Цікавим і повчальним для України є досвід країн Східної та Центральної Європи, якого вони набули під час вступу до Європейського Союзу. У забезпеченні євроінтеграційних процесів важливу роль відіграє транскордонне співробітництво, одним із дієвих стимулів якого вважають створення кластерів.

Польські науковці особливу увагу приділяють транспортним коридорам у євроінтеграційних процесах. Зокрема наголошують, що розвиток туристичної галузі сприятиме підвищенню ефективності бізнесу, але за умови одночасного розвитку міжнародних платіжних систем. Вільна торгівля між Україною та Євросоюзом суттєво не вплине на збільшення інвестицій із країн ЄС, наголошують науковці. Для України європейська інтеграція – це насамперед шлях до модернізації економіки.

Макроекономічні наслідки кредитного буму в Україні свідчать, що збільшення обсягів кредитування має інфляційний вплив і супроводжується погіршенням сальдо торговельного балансу. Дослідження генези кредиту на різних стадіях цивілізаційного поступу засвідчило його вплив на економічний розвиток. Кредитні відносини досягли такого рівня, що почали виконувати управлінську функцію, стимулюючи зростання економіки.

У наукових дослідженнях значну увагу приділено монетариз-

му як чиннику формування сучасних фінансово-економічних систем. Фундаменталізація підготовки фінансистів розглядається як умова інтеграції у світовий фінансовий простір.

Україна є державою з оптимальним співвідношенням золотовалютних резервів і річних обсягів імпорту. Вона входить до числа країн, резерви яких перевищують тримісячний обсяг імпорту. Але, за оцінками експертів, щорічний відплив коштів

із країни становить 3 млрд. доларів США. Отже, необхідно шукати відповідні механізми управління фінансовими потоками. Це, зокрема, рефінансування банків, розвиток операцій із цінними паперами.

Інноваційна складова ресурсного забезпечення банків є недостатньою. Замало нових, своєрідних продуктів, які сприяли б залученню коштів. Кеш-менеджмент орієнтується на великих корпоративних клієнтів, але потужні банки, наприклад у США, працюють під гаслом “Збирай дріб’язок”. Формування ресурсної бази банків не можна обмежувати залученням коштів від клієнтів – бажано розробляти нові форми фінансового інжинірингу, випускати різноманітні боргові цінні папери.

Ризики – невід’ємна складова банківської діяльності. Основні проблеми захисту банків від ризиків і загроз, які впливають на їхню фінансову стабільність, зумовлені їх недостатньою увагою до власної безпеки.

Щодо формування процентної політики НБУ в контексті глобалізаційних викликів, то науковці вважають, що інструментарій процентного впливу НБУ на поточний стан грошово-кредитного ринку використовується недостатньо. Облікова ставка як індикатор регулювання інфляції не працює на випередження, реальний її рівень є від’ємним. Комунікаційний політиці Ради НБУ щодо зміни процентних ставок бракує енергії й активності.

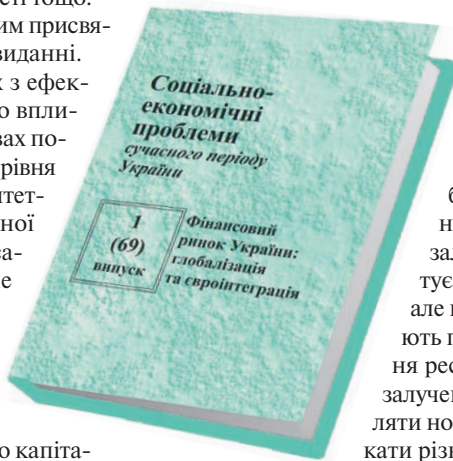
Це лише побіжний перелік питань і проблем, порушених і висвітлених у новому збірнику наукових праць. Загалом їх спектр значно ширший. Фахівці банківської справи, науковці, практики, студенти фінансових вузів знайдуть у ньому багато цікавого й корисного для себе.

Насамкінець хочеться наголосити, що опубліковані у збірнику праці відзначаються високим науковим рівнем, глибиною розкриття тематики і ретельністю дослідницької роботи.



Наталія Внукова,

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління фінансовими послугами Харківського національного економічного університету.





**Ольга
Вовчак**

Доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри
банківської справи Університету
банківської справи Національного
банку України



**Наталія
Меда**

Економіст обліково-операційного
управління АКБ "Правекс-банк".
Кандидат економічних наук

*Нині застосовується
чимало нових методів і
підходів до вдосконалення
та підвищення ефектив-
ності бізнесу. Дедалі біль-
шою популярністю корис-
тується реінжиніринг біз-
нес-процесів, що обумовле-
но високою динамічністю
сучасного ділового світу,
зокрема швидкими зміна-
ми у технологіях, ринках
збуту, потребах клієнтів.
У статті йдеться про роль
і значення реінжинірингу
для підвищення ефектив-
ності бізнесової діяльності
банків.*

Менеджмент

Реінжиніринг фінансових бізнес-процесів банку

Реінжиніринг бізнес-процесу — це розроблення принципово нового підходу до ведення певного бізнесу. Виходячи з цього, реінжиніринг фінансових бізнес-процесів банку можна визначити як їх фундаментальне переосмислення та радикальне перепроєктування з метою підвищення ефективності фінансової діяльності шляхом поліпшення таких основних показників, як вартість, якість, темпи.

У процесі радикального перепроєктування скасовуються всі наявні структури і процедури та пропонується зовсім новий спосіб виконання робіт. Отже, реінжиніринг — це винахід, а не поліпшення, збільшення чи модифікація (ознаки, за якими реінжиніринг бізнес-процесів істотно відрізняється від процесу удосконалення, наведено в таблиці 1).

Основна мета реінжинірингу — поліпшення функціонування одного або кількох процесів у межах банку, самого банку загалом або системи партнерів, що складається з певної кількості фінансових установ.

Застосування бізнес-процесу реінжинірингу доцільне лише тоді, коли необхідно досягти різкого, стрибкоподібного поліпшення діяльності банку шляхом заміни старих методів управління на нові. Реінжиніринг не застосовується, коли потрібно поліпшити окремі показники діяльності на 10–100%. Його завдання — радикальне перепроєктування наявих процесів.

У ході реалізації програми реінжинірингу банки освоюють нові критерії ефективності роботи, а саме:

♦ уміння отримувати переваги від централізації та децентралізації завдяки засто-

суванню телекомунікаційних мереж;

♦ прийняття кожним працівником оптимальних рішень (за рахунок використання систем підтримки прийняття рішень, доступу до баз даних і використання модельних систем);

♦ за потреби — оперативний перегляд планів із застосуванням високопродуктивних ЕОМ.

Реінжиніринг фінансових бізнес-процесів для банківських установ корисний у двох аспектах: перепроєктування може підвищити ефективність зазначених процесів; управління ними шляхом реорганізації менеджменту може якісно і стрімко змінити ефективність діяльності банку загалом. Із урахуванням цього можна виділити три види банків, для яких застосування реінжинірингу необхідно і доцільне:

♦ банки, які перебувають на межі банкрутства у зв'язку з тим, що їх ціни на послуги значно вищі, ніж у конкурентів, а якість — нижча. У цих банків немає вибору: якщо вони не зроблять рішучих кроків, вони неминуче збанкрутують;

♦ банківські установи, які на поточний момент не перебувають у скрутному становищі, але керівництво яких передбачає виникнення значних проблем, пов'язаних, наприклад, із появою нових конкурентів, зміною вимог клієнтів, змінами економічного оточення тощо;

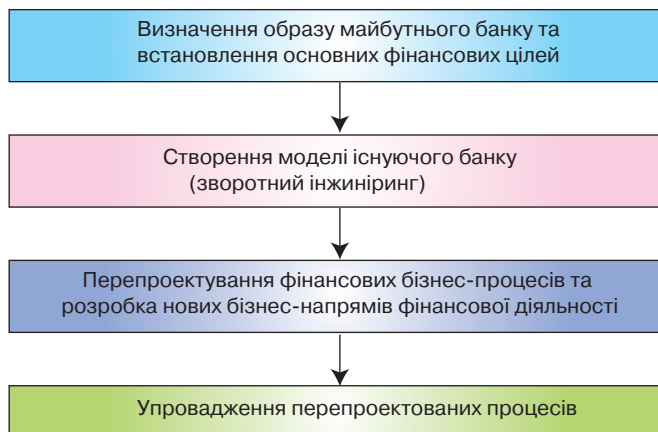
♦ банки, які на даний момент не мають проблем і не очікують на них у найближчому майбутньому. Це банки-лідери, які проводять агресивну політику на фінансовому ринку. Вони не задоволені поточним хорошим станом і за допомогою реінжинірингу бажають досягти ще кращого.

Таблиця 1. Відмінності між реінжинірингом та удосконаленням

Параметри	Удосконалення	Реінжиніринг
Рівень змін	Нарощувальний	Радикальний
Потрібний час	Короткий	Тривалий
Початкова точка	Існуючий процес	"Чистий аркуш"
Частота змін	Безперервно (одночасно)	Одночасно
Спрямування	Знизу вгору, вузьке	Згори вниз, широке
Охоплення	На рівні функцій	Міжфункціональний
Ризик	Помірний	Високий
Основний засіб	Статистичне управління	Інформаційні технології
Вид зміни	Культурний	Структурно-культурний

Джерело: [2, с. 320].

Схема 1. Етапи реінжинірингу фінансових бізнес-процесів банку



Джерело: розробка авторів статті.

Основним засобом реінжинірингу фінансових бізнес-процесів є сучасні інформаційні технології, використання яких — одна з особливостей банківського менеджменту.

Процес реінжинірингу фінансових бізнес-процесів банку, на нашу думку, має розвиватися в кілька етапів (див. схему 1). Розглянемо їх детальніше.

Перший етап. Розробка образу майбутнього банку та визначення основних фінансових цілей. Цей етап передбачає специфікацію основних цілей банку, виходячи з його стратегії розвитку, і на цій основі — визначення основних фінансових цілей, потреб клієнтів, конкурентної позиції в бізнесі та поточного стану банку.

Другий етап. Створення моделі існуючого банку (зворотний інжиніринг). На цьому етапі необхідно зробити детальний опис існуючого банку, ідентифікувати його основні фінансові бізнес-процеси та оцінити їх ефективність.

Третій етап. Перепроєктування фінансових бізнес-процесів та розробка нових бізнес-напрямів (прямий інжиніринг). Зокрема:

- ♦ перепроєктування наявних бізнес-процесів. Створення ефективніших робочих процедур (елементарних завдань, із яких складаються фінансові бізнес-процеси), визначення способів використання інформаційних технологій, ідентифікація необхідних змін у роботі персоналу;

- ♦ розробка фінансових бізнес-процесів банку на рівні трудових ресурсів. У зв'язку з цим проектується різні види робіт, розробляється система мотивації, організовуються команди для виконання робіт, групи підтримки якості, створюються програми підготовки спеціалістів тощо;

- ♦ розробка підтримуючих інформаційних систем. На цьому етапі визначаються наявні ресурси (обладнання, програмне забезпечення) і реалізується інформаційна система або системи банку.

Четвертий етап. Упровадження пе-

репроєктованих процесів. Цим етапом передбачається інтеграція і тестування розроблених процесів і підтримуючої інформаційної системи, навчання співробітників, перехід банку до роботи за новими принципами.

Вирішальний вплив на ефективність упровадження реінжинірингу мають самі організаційні структури банку. Вони створюють робочі команди, до яких входять усі необхідні спеціалісти, котрі відповідають за весь процес, а не за певний його етап.

Реінжиніринг банківських фінансових бізнес-процесів передбачає здійснення таких основних заходів:

- ♦ узгодження базових правил проведення реінжинірингу;
- ♦ формування мети банку та його фінансових цілей;
- ♦ вироблення й узгодження ключових факторів успіху (КФУ) банку та ідентифікація його ключових фінансових бізнес-процесів;
- ♦ прив'язка ключових бізнес-процесів до КФУ;
- ♦ ранжування бізнес-процесів та вибір найважливіших із них для проведення реінжинірингу.

Для виконання останнього етапу необхідна попередня підготовка. Спочатку слід визначити перелік фінансових бізнес-процесів, які виконує і повинен виконувати банк. Серед них слід вибрати процеси, за якими передбачається здійснювати реінжиніринг. Практика свідчить, що бізнес-процеси для реінжинірингу слід відбирати на основі послідовної процедури, яка відображає стратегічну значущість завдання [3, с. 172].

У ході аналізу розрізняють основні та допоміжні фінансові бізнес-процеси. Основні — це передусім надання клієнтам банківських послуг. Допоміжні — це окремі процеси адміністрування, управління, навчання персоналу тощо. Виявлені ключові фактори вносяться у таблицю, де зазнача-

ються ключові фактори успіху та їх зв'язок із бізнес-процесами.

Складаючи список фінансових бізнес-процесів, як вхідну інформацію використовуємо перелік банківських операцій, що підлягають ліцензуванню Національним банком України [4], та список функціональних завдань, що стоять перед підрозділами фінансового менеджменту банку.

На основі аналізу діяльності українських банків нами складено перелік найважливіших їх фінансових бізнес-процесів (див. перелік).

Перелік найважливіших фінансових бізнес-процесів банків України

1. Касове обслуговування клієнтів.
 2. Ведення рахунків клієнтів і виконання розрахункових операцій за їх дорученням.
 3. Надання кредитів юридичним особам.
 4. Надання кредитів фізичним особам.
 5. Залучення депозитів юридичних осіб.
 6. Залучення депозитів фізичних осіб.
 7. Отримання кредитів у інших банків.
 8. Ведення валютних рахунків клієнтів.
 9. Операції з торгівлі іноземною валютою.
 10. Фінансування капітальних вкладень за дорученням власників або розпорядників інвестиційних ресурсів.
 11. Довірчі операції за дорученням клієнтів.
 12. Придбання, продаж і зберігання цінних паперів та операції з ними.
 13. Надання консультативних послуг.
 14. Планування і формування власних коштів банку.
 15. Формування банківських пасивів.
 16. Формування і диверсифікація банківських активів.
 17. Розробка та реалізація фінансової стратегії розвитку.
 18. Аналіз фінансової діяльності банку.
 19. Планування фінансової діяльності банку.
 20. Внутрішній фінансовий контроль у банку.
- У цьому переліку процеси 1–13 є основними; 14–18 — допоміжними. Зв'язок бізнес-процесів банку та ключових факторів успіху наведено у таблиці 2. До ключових факторів успіху банку, на нашу думку, слід віднести:
- ♦ достатній розмір власного капіталу;
 - ♦ високий рівень ліквідності активів банку;
 - ♦ висококваліфікований і мотивований персонал;
 - ♦ якісні зміни в системі взаємовідносин із клієнтами;
 - ♦ стабільність і висока прибутковість банку.

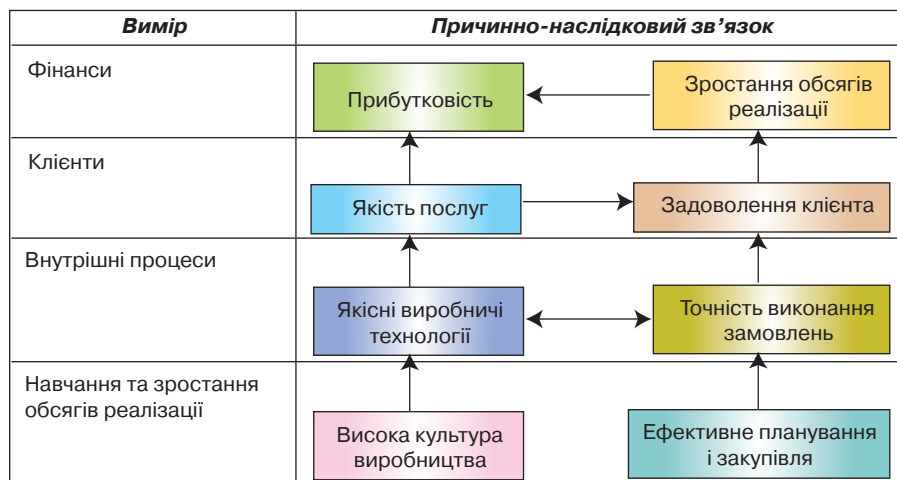
Склавши перелік фінансових бізнес-процесів, можна перейти до відбору про-

Таблиця 2. Зв'язок фінансових бізнес-процесів банку з ключовими факторами успіху

Фінансові бізнес-процеси	Високий рівень ліквідності активів	Достатній розмір власного капіталу	Висококваліфікований і мотивований персонал	Якісні зміни в системі взаємовідносин з клієнтами	Стабільність і висока прибутковість банку	Кількість ключових факторів успіху
Касове обслуговування клієнтів банку	+		+	+	+	4
Ведення рахунків клієнтів і виконання розрахункових операцій за їх дорученням	+		+	+	+	4
Надання кредитів юридичним особам	+	+	+	+	+	5
Надання кредитів фізичним особам	+	+	+	+	+	5
Залучення депозитів юридичних осіб	+		+	+	+	4
Залучення депозитів фізичних осіб	+		+	+	+	4
Отримання кредитів у банках	+		+	+	+	4
Ведення валютних рахунків клієнтів		+	+	+	+	4
Операції з торгівлі іноземною валютою			+	+	+	3
Фінансування капітальних вкладень за дорученням власників або розпорядників інвестиційних проектів	+	+	+		+	4
Довірчі операції за дорученням клієнтів	+		+	+	+	4
Придбання, продаж і зберігання цінних паперів та операції з ними	+	+	+	+	+	5
Надання консультативних послуг			+	+	+	3
Планування і формування власних коштів банку	+	+	+	+	+	5
Формування банківських пасивів			+	+	+	3
Формування і диверсифікація банківських активів		+			+	2
Розробка та реалізація фінансової стратегії розвитку	+	+	+	+	+	5
Аналіз фінансової діяльності банку	+	+	+		+	1
Планування фінансової діяльності банку	+	+	+		+	5
Внутрішній фінансовий контроль у банку	+	+	+		+	4

Джерело: [9; 4].

Схема 2. Причинно-наслідковий зв'язок між елементами реінжинірингу бізнес-процесів



Джерело: [5; 6].

цесів для реінжинірингу. Для цього використаємо чотири критерії значущості бізнес-процесів:

- ◆ стратегічна важливість;
- ◆ життєздатність;
- ◆ очікування клієнтів;

- ◆ можливість реалізації.

Стратегічна важливість визначається роллю бізнес-процесу в забезпеченні місії і приблизно оцінюється кількістю ключових факторів успіху, на які він впливає.

Життєздатність бізнес-процесу з'ясується за допомогою оцінки якості його роботи (як правило, експертним шляхом).

Очікування клієнтів визначається тривалістю виконання бізнес-процесу.

Можливість реалізації — потенціалом сучасних інформаційних технологій, глибиною досліджень за допомогою моделей.

Після відбору бізнес-процесів для реінжинірингу починається їх перепроєктування. Досвід використання реінжинірингу [5; 3] свідчить, що перепроєктування практичніше розпочинати, побудувавши і дослідивши його модель (зворотний реінжиніринг). За допомогою вивчення поточного процесу дослідження на моделях, виявлення клієнтів та з'ясування їх вимог команда реінжинірингу істотно збільшує свої можливості щодо перепроєктування нового процесу. При цьому визначають початок і кінець бізнес-процесу, розглядають клієнтів і їх вимоги, визначають критерії оцінки ефективності процесу, виявляють його сильні та слабкі сторони. На моделях можна дослідити варіанти реалізації бізнес-процесів.

До обов'язкових елементів процесу реінжинірингу фінансових бізнес-процесів банку належать такі:

- ◆ вимір (за параметрами: фінанси, клієнтська база, навчання, зростання обсягів реалізації тощо);
- ◆ причинно-наслідковий зв'язок;
- ◆ завдання;
- ◆ вимірники;
- ◆ цілі;
- ◆ ініціативи.

Особливо важливе значення має причинно-наслідковий зв'язок між результатами виміру за різними параметрами.

Як впливає зі схеми 2, досягнення фінансових цілей ("прибутковість" і "зростання обсягів реалізації") можливе лише у разі досягнення відповідних результатів за іншими напрямками розвитку, що підлягають виміру.

Перелік варіантів можливих елементів реінжинірингу фінансових бізнес-процесів подано у таблиці 3.

З огляду на викладене вище, ми пропонуємо узагальнену схему реінжинірингу фінансових бізнес-процесів банку (див. схему 3). Згідно з нею банк досягне стратегічної мети "Зростання ринкової вартості" за рахунок показників, що перебувають у площині виміру "Фінанси":

- ◆ збільшення доходів;
- ◆ зниження адміністративних витрат;

БАНКИ УКРАЇНИ

Таблиця 3. Варіанти можливих елементів реінжинірингу фінансових бізнес-процесів для кожного із вимірів

Вимір	Завдання	Вимірники	Цілі	Ініціативи
Фінанси	Забезпечення прибуткового зростання бізнесу	Операційний прибуток; зростання обсягів надання послуг	20-відсоткове зростання; 12-відсоткове зростання	Програма зростання
Клієнти	Надання якісних та популярних продуктів	Частота відмов від послуги; частка постійних клієнтів; обсяг реалізації у розрахунку на одного клієнта	Зменшення на 50% за рік; 60%; 2.4 тис. грн.	Програма управління якістю; програма лояльності клієнтів
Внутрішні процеси	Збільшення обсягу та підвищення якості послуг	Відсоток реалізації на одного працівника	Темп приросту за квартал – 10%	Корпоративна програма розвитку
Навчання та зростання обсягів продукції	Навчання та підвищення кваліфікації персоналу	Відсоток працівників з навичками, що мають стратегічне значення	1-й рік – 50% 3-й рік – 75 % 5-й рік – 90 %	Стратегічний план розвитку персоналу та навичок, що мають стратегічне значення

Джерело: [5; 7; 8].

◆ здешевлення депозитів.

Для виконання завдання “Збільшення доходів” банк має поліпшити показники, що знаходяться у площині виміру “Клієнти”, передусім – переконати потенційних клієнтів у тому, що він діє за принципом “Дружність, довіра, зручність, доступність”. Це можливо лише за умов наявності “Дружного та привітного персоналу”, який надає “Професійний сервіс”.

Для того, щоб клієнт відчув на собі дотримання банком принципу “Дружність, довіра, зручність, доступність”, зазначені у попередньому абзаці показники слід підкріпити “Якісним обслуговуванням клієнтів”.

Для того, щоб забезпечити “Якісне обслуговування клієнтів”, банк має досягти позитивних показників водночас за двома вимірами:

◆ “Внутрішні процеси” (банківська установа мусить забезпечити “Достатню кількість персоналу” та досягти успіху у сфері “Комплексної автоматизації бізнес-процесів”);

◆ “Навчання та зростання обсягів продукції” (банк має подбати про “Проходження персоналом тренінгових програм”).

“Проходження персоналом тренінгових програм” потрібне також для одержання позитивного показника “Професійний сервіс”.

Програма реінжинірингу всього банку доволі складна і трудомістка. Тому доцільно розпочинати її з реінжинірингу хоча б деяких бізнес-процесів, наведених у таблицях 2 та 3, і на їх прикладі відпрацювати методологію реінжинірингу бізнес-процесів банку.

Отже, в результаті реінжинірингу фінансових бізнес-процесів банку мож-

ливим є отримання позитивного ефекту за такими напрямками:

◆ скорочення строків реалізації основних фінансових бізнес-процесів, що підвищує маркетингові переваги, конкурентоспроможність банку;

◆ підвищення продуктивності праці фінансових менеджерів, що дає змогу скоротити чисельність працівників або значно збільшити продуктивність праці (кількість укладених кредитних угод) за тієї ж чисельності банківських працівників;

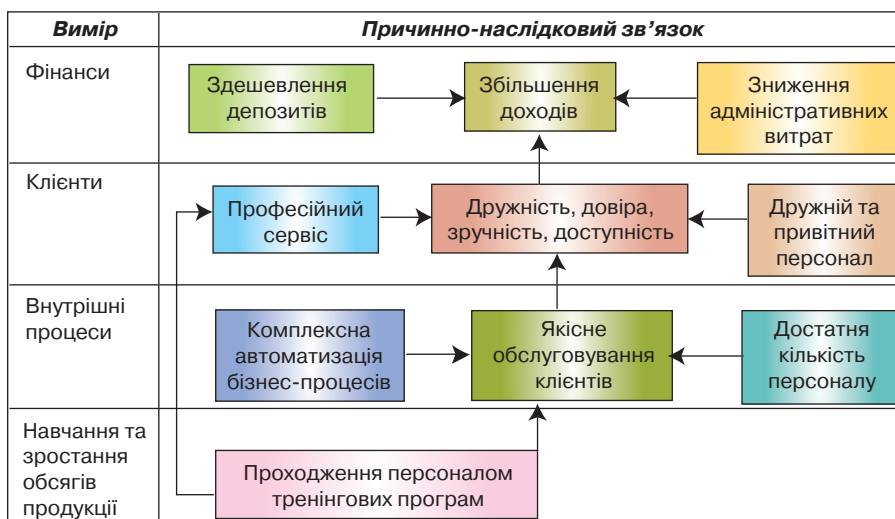
◆ підвищення якості банківських операцій, зниження рівня ризиків, зменшення кількості непорозумінь і помилок, підвищення ефективності допоміжних (управлінських) бізнес-процесів, наприклад, стратегічного планування, що дасть змогу ефективніше розподіляти і використовувати резерви банку.

Насамкінець підкреслимо: реінжиніринг фінансових бізнес-процесів дає можливість постійного перегляду фінансової стратегії розвитку банку відповідно до змін зовнішнього середовища і цим самим дає змогу зайняти міцні ринкові позиції, знизити рівень ризиків та підвищити ефективність фінансового розвитку банківської установи.

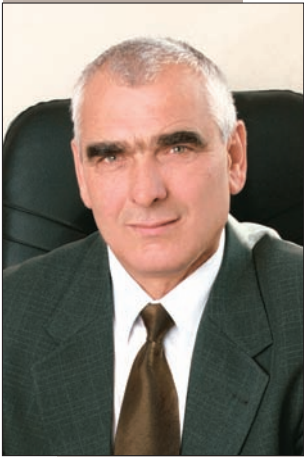
Література

1. Ойхман Э.Г., Попов З.В. Реинжиниринг бизнеса: Реинжиниринг организаций и информационных технологий. — М.: Финансы и статистика, 1997. — 336 с.
2. Пересада А.А. Управление инвестиционным процессом. — К.: Лібра, 2002. — 472 с.
3. Робсон М., Уллах Ф. Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов. — М.: Аудит, 1997. — 224 с.
4. Положення “Про порядок видачі банкам ліцензії на здійснення банківських операцій”, затверджене постановою Правління НБУ від 06.05.1998 р. № 181.
5. Зубенко Ю.Д., Носач А.К. Менеджмент на базі системного аналізу / Під ред. проф. О.Д.Шарапова. — Донецьк. — Київ, 1998. — 415 с.
6. Котлер Ф. Основы маркетинга: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1990. — 736 с.
7. Інтернет-сторінка Асоціації українських банків: <http://www.aub.com.ua/>
8. Інтернет-сторінка банківського порталу “uabankir”: <http://www.uabankir.com/>
9. Бушуєва І., Дем’яненко В. Реінжиніринг банківських бізнес-процесів як складова вдосконалення менеджменту комерційного банку // Вісник Національного банку України. — 2001. — № 3. — С. 20–23.
10. Корнєєв В. Банківський сервіс на ринках залучення і розміщення капіталу // Банківська справа. — 2006. — № 1. — С. 82–93.

Схема 3. Реінжиніринг фінансових бізнес-процесів банку



Джерело: [9, 5, 10].



**Михайло
Діба**

Доктор економічних наук.
Професор.



**Емал
Бахтарі**

Кандидат економічних наук

У статті розкривається процес еволюції ролі золота у світовій фінансовій системі, причини та наслідки зміни валютних стандартів у XX ст. Розглядаються особливості та характерні риси сучасного світового ринку золота і його вплив на український ринок. Автори визначають значення цього дорогоцінного металу у формуванні стратегії поведінки на фінансовому ринку центральних банків різних країн світу та дають власні рекомендації щодо вдосконалення політики НБУ у сфері офіційних валютних резервів.

Аналітичний огляд/

Еволюція золота: історія і сучасність

З посиленням позицій золота як грошового еквівалента нині виникає низка питань, які потребують висвітлення та аналізу, а саме: зростання його функціонального значення, оцінки сучасного світового ринку золота, головних його гравців, структури попиту і пропозиції, основних ризиків і тенденцій, зокрема на вітчизняному ринку золота, з урахуванням впливу глобальних світових фінансових процесів на українську економіку.

ЗОЛОТО – НЕЗМІННИЙ ЕЛЕМЕНТ ГРОШОВО-ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ. ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Золото супроводжує людство майже від початку його історії. Цей метал виявився незамінним елементом спочатку примітивних обмінних операцій, а згодом і складніших товарно-грошових та ринкових відносин. Унікальні можливості золота зробили його універсальним еквівалентом для здійснення обміну (згодом – засобом платежу, нагромадження та обігу) в усіх первісних суспільствах. Дослідники фінансово-грошової системи, детально розповідаючи про походження перших грошей, їх види і форми, досить переконливо пояснюють, чому саме “жовтий метал” виявився найзручнішим для здійснення обмінних операцій. Тому що це – рідкісний метал, зручний в обробці, не псується і не втрачає своїх якостей у різних середовищах, на відміну від інших. Один із найінертніших металів, він у нормальних умовах не вступає в реакцію з більшістю кислот і не утворює оксидів, тому практично не піддається впливу зовнішнього середовища. З того часу, як золото перестало бути грошима, де-що розширилася сфера його застосування. Своєрідний “парадокс золота” сьогодні полягає в тому, що, з одного боку, воно виключене з грошового обігу і належить до категорії товару, а з іншого – попит на нього має більше інвестиційний, ніж промисловий характер. Воно не тільки товар, а й фінансовий актив (у злитках та монетах), базовий актив (у цінних паперах, електронних грошах), фінансовий інструмент (об’єкт бізнесу банків).

Західні дослідники фінансових рин-

ків регулярно проводять моніторинг ринку дорогоцінних металів у контексті як світового валютного ринку, так і товарно-сировинних ринків. Тема золота не раз порушувалася російськими та українськими дослідниками в наукових працях, зокрема такими відомими, як С.Борисов, І.Шишкін, Е.Тухватулліна, В.Михальський та ін.

Сучасні форми золота прийнято поділяти на фінансову і товарну. У першому випадку золото у готівковій чи безготівковій формі використовується для примноження вартості металу з подальшою його реалізацією в тому ж вигляді. У другому – золото у фізичній формі бере участь в обігу як сировина. Тому питання домінуючого значення золота як товару чи фінансового інструмента має принципове значення і для економіки в цілому, і для банківського сектору.

Сьогодні цей метал є одним із найважливіших елементів світової фінансової системи. Його поклади в земній корі загалом дуже незначні (3 мг/т), а видобуток з давніх часів був надто енергомістким і важким процесом. Цікаво, що золото майже не втрачалось в ході історичних катаклізмів, а лише накопичувалося і перероблялося. На даний час воно характеризується такими показниками:

♦ співвідношення між загальним та підтвердженим запасами становить 1: 0.56;

♦ загальний обсяг видобутого золота перевищує 155.5 тис. тонн;

♦ більшу частину цього металу (64%) видобуто після 1950 року ¹.

Незважаючи на те, що золото використовувалося як гроші більшістю людських спільнот упродовж тисячоліть, як монопольний грошовий товар воно ствердилося лише на початку XIX ст. Розглядаючи історію використання золота за останні два століття, дослідники насамперед звертаються до питання золотого стандарту. Цей ключовий елемент світової фінансової системи XIX і XX століть відіграв вирішальну роль у її формуванні під час доле-носних подій у житті всієї планети. Започаткував ці зміни традиційний монеталізм XIX століття в Європі.

Уперше золотий монеталізм, за якого золото було єдиним грошовим

¹ За даними World Gold Council.

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

металом, а сріблу надавалися функції допоміжних металевих грошей, офіційно було введено в Англії у 1816 р. Прийнятий раніше закон Англії 1774 року передбачав, що срібна монета може слугувати законним засобом платежу в межах 25 фунтів одноразово, за винятком випадків, коли платіж у сумі понад 25 фунтів здійснюється срібними монетами, але за ціною злитка. Цей документ практично закріпив уведення золотого монометалізму, хоча його значення в той час ще не усвідомлювали. Банк Англії призупинив у 1797 р. обмін своїх банкнот на золото, однак до 1821 року, коли цей обмін відновили, Англія вже глибоко, в сучасному розумінні, усвідомлювала важливість золотого стандарту.

США офіційно почали використовувати біметалізм (золото й срібло за фіксованим співвідношенням). Проте через коливання ринкових цін на золото та срібні злитки та за дозволу вільно карбувати монети на монетному дворі з кожного із цих двох металів у фіксованому співвідношенні біметалізм на практиці зазвичай був або золотим, або срібним стандартом. Заложало це від того, ціна якого із металів на даний момент була завищена Монетним двором порівняно з ринковою. Після зміни офіційного співвідношення між золотом і сріблом згідно із законом 1853 р. було знижено металевий вміст допоміжних срібних монет, почався відхід від біметалізму. Цей процес тривав до прийняття у 1873 р. закону про поновлення обміну паперових грошей на метал, у якому було опущено положення про карбування срібного долара. Звісно, такі зміни пояснюються обмеженістю запасів і видобутку дорогоцінних металів, тоді як розвиток світової економіки та міжнародної торгівлі потребував постійного збільшення обсягів золота, залученого у сферу розрахунків. Лише стрімке збільшення видобутку в північних регіонах США та Південно-Африканській Республіці дало змогу нарешті відійти від біметалізму, що було закріплено законом 1900 р. про золотий стандарт.

У так званий “Золотий вік”, як називають період 1870–1914 років, цей метал був мірилом для всіх валют світу. Паперові гроші виконували, швидше, роль “посвідчення” про право на золото і вільно на нього обмінювалися. Поступово до золотого стандарту стали приєднуватися найвпливовіші у фінансовому світі країни: Великобританія, США, Німеччина (приєдналися в 1871 р.), Бельгія, Франція, Італія, Швейцарія (1874 р.),

Нідерланди (1875 р.), Австрія (1892 р.), Росія (1898 р.), Японія (1897 р.), Швеція (1873 р.) та ін.

Поява золотого стандарту була зумовлена необхідністю врегулювання фінансових відносин між країнами, встановлення єдиного еквівалента, індикатора, який давав би змогу проводити нові на той час фінансові операції: міждержавні розрахунки, надання кредитів та іноземних інвестицій. Без виходу на єдиний стандарт і чітку систему розрахунків та платежів подальший розвиток як міжнародної торгівлі, так і фінансової діяльності навряд чи був би успішним.

Однак зміна світової політичної, економічної і, зокрема, фінансової ситуації вже в роки Першої світової війни призвів до поступової відмови від золотого стандарту. Потрібні були зовсім інші підходи. Європейські країни, що вели війни, вводили щодо золота певні обмеження. Заборона вивозити золото, по суті, скасувала золотий стандарт. Грошові системи країн стали спиратися або на “урізаний” золотий стандарт, або на паперові гроші. У наступному після Першої світової війни десятилітті багато валют виявилися знеціненими внаслідок інфляції, і спроби домогтися їх стабілізації шляхом відмови від сплати боргів, зміни золотого вмісту або грошової реформи призвели до подальшої зміни курсів європейських валют щодо долара США. До кінця 1928 року більшість провідних країн повністю відновила золотий стандарт. Однак були прийняті нові варіанти, які відрізнялися від стандарту довоєнного зразка. Відмінність полягала в тому, що після війни з’явилися його різновиди — золотозлитковий, або золотодевізний стандарт із обмеженим обміном банкнот на цей метал. Регулювання золотого стандарту більшою мірою здійснювалося такими інструментами, як політика центральних банків та податкова політика. Функціонування золотого стандарту стримувалося тарифними й торговельними обмеженнями, нестабільністю платіжних балансів, пов’язаною з репараціями, військовими боргами та нерівномірною міграцією міжнародних інвестицій.

Це був період виходу з тяжкого повоєнного становища більшості країн Європи. Звісно, епоха державної “інтервенціоністської політики” багатьох держав вплинула й на валютні стандарти. У пошуку шляхів виходу з кризи уряди різних країн усе частіше відходили від традиційного золотого стандарту. Використання емісії коштів (а

отже, й інфляції) у політиці урядів та центральних банків не могло співіснувати зі стабільним і фіксованим курсом золота в різних валютах. Інакше кажучи, цей стандарт перестав бути стимулюючим інструментом у фінансовій системі, а в деяких випадках навіть гальмував подальші реформи.

У 1929–1930 роках лише кілька країн відмовилися від золотого стандарту, загальний же відхід від нього почався у 1931 році, коли Великобританія скасувала розрахунки золотом. Наприкінці 1931-го та у першій половині 1932 року понад 40 країн відмовилися від золотого стандарту офіційно або шляхом уведення жорсткого регулювання і контролю за експортом золота, а також за операціями з інвалютою. Лише країни так званого “Золотого блоку” (Франція, Швейцарія, Нідерланди, Бельгія й інші) змогли утримати міцні позиції в міжнародних фінансах, продовжуючи використовувати цей стандарт. У США скасування в 1933 році розрахунків золотом було складовою політики, спрямованої на відновлення економіки, а не заходом, викликаним гострою необхідністю.

Більшість країн, що не входила до “Золотого блоку”, потрапила у своєрідні “перегони” зі знецінення валют і введення валютних обмежень. Це викликало відплив золота в країни “Золотого блоку”, який тривав аж до 1934 року, коли американський долар, найстабільніша валюта, нарешті був девальвований. Коли його курс стабілізувався, країни “Золотого блоку” із золотими паритетами практично залишилися на самоті. Внаслідок почався вплив дорогоцінного металу в США, який у період між люthem 1934 року і груднем 1940 року сягнув 15 млрд. доларів золотом при одночасному скороченні золотих резервів інших країн на 5 млрд. доларів. Вплив золота викликав не лише хитке становище деяких членів “Золотого блоку”, а й посилення впливу такого фактора, як підготовка до Другої світової війни. Підвищення в США офіційної ціни золота з 20.67 до 35 доларів за унцію істотно допомогло зарубіжним країнам стримати відплив золота у Сполучені Штати. В роки Другої світової війни величезний обсяг поставок за ленд-лізом та військових витрат США в інших країнах послабив приплив золота у Сполучені Штати. Одночасно інші країни перестали вивозити золото, що, звісно, ще міцніше прив’язало його до долара.

Рационалізації повоєнних міжнародних валютно-фінансових відносин

після Другої світової війни істотно сприяв такий чинник, як стимулювання видобутку золота, а також переоцінка золотих резервів унаслідок підвищення офіційної ціни жовтого металу, викликаного його девальвацією у США у 1933–1934 роках.

У 1944 році згідно з Бреттон-Вудською угодою було введено золото-девизний стандарт, який базувався на золоті та двох валютах — доларі США і британському фунті стерлінгів. Він поклав край золотому стандарту. За новими правилами долар ставав єдиною валютою, прямо прив'язаною до золота, а казначейство США зобов'язувалося обмінювати іноземним урядам та центральним банкам долари на золото у співвідношенні 35 доларів за тройську унцію. Фактично золото перетворилося з основної валюти на резервну.

Наприкінці 1960-х років висока інфляція в США унеможливила збереження золотої прив'язки на тому ж рівні. Ситуацію ускладнював також зовнішньоторговий дефіцит США. Ринкова ціна золота стала відчутно перевищувати офіційно встановлену. В 1971 році вміст золота в доларі знижено до 38 доларів за унцію, в 1973 р. — до 42.22 долара. У 1971 році президент Сполучених Штатів Річард Ніксон скасував прив'язку долара до золота, хоча офіційно це рішення підтвердили лиш у 1976 році, коли було створено так звану ямайську валютну систему плаваючих курсів, за якою золото втрачало статус валюти взагалі, а долар перетворювався на резервну валюту.

З того часу золото стало особливим інвестиційним товаром. Інвестори впродовж багатьох років довіряли виключно цьому металу. До кінця 1974 року ціна на нього зросла до 195 доларів за унцію, у 1978-му — до 200 доларів, а на початку 1980 року сягнула рекордного значення — 850 доларів за унцію (понад 2000 доларів у цінах 2008 р.). Після цього вона почала поступово знижуватися і наприкінці 1987 року становила близько 500 доларів за унцію. Найстрімкішим було падіння у 1996–1999 роках, коли ціна на золото зменшилася з 420 до 260 доларів за унцію. Серед аналітиків немає одностайності щодо причин такого стрімкого зниження ціни на жовтий метал: одні пояснюють це об'єктивними економічними факторами, інші — глобальною змовою найрозвинутіших країн світу на чолі зі США.

Хоч би як там було, падіння зрештою зупинилося і ціна на золото почала збільшуватися — цьому сприяла домовленість провідних центральних

банків про обмеження продажу золота (1999 рік). Наприкінці 2006 року ціна за унцію золота зросла до 620, у 2007 році — майже до 800 і на початку 2008 року становила більш як 1000 доларів за унцію. Однак у порівняльних цінах вартість золота не сягнула пікового значення 1980-х, тобто понад 2000 доларів за унцію. Зазначимо, що золото використовується для інвестицій у вигляді золотих злитків, золотих монет і золотого піску.

Отже, жовтий метал, виконавши багато важливих функцій упродовж ХХ ст., не тільки не втратив свого значення, а навпаки, збільшив свою вагу, актуальність і затребуваність на сучасних фінансових ринках.

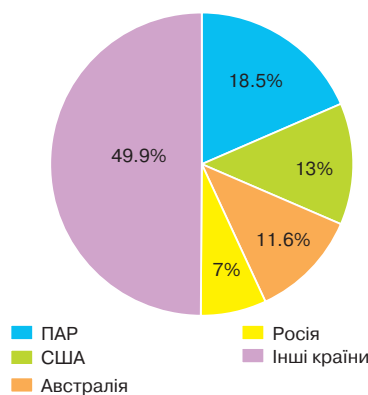
СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ РИНОК ЗОЛОТА

Сучасні фінансові новини в усіх видах ЗМІ обов'язково супроводжуються не лише основними котируваннями валют і біржових індексів, а й світовими курсами дорогоцінних металів, зокрема золота. Цей специфічний ринок є фактично сировинним (як і ринки інших товарів, таких як нафта, метали, пшениця тощо). Він є досить важливим індикатором для фінансистів усього світу, що свідчить про зростання ролі цього металу в процесі розвитку світового ринку та його глобалізації.

Світовий ринок золота — це розвинутий ринок, який працює 24 години на добу впродовж п'яти днів на тиждень. Глобальні запаси металу, обсяги його споживання і пропозиції відображено на графіках 1, 2, 3²:

Експерти розрізняють міжнародні ринки (на яких операції не контролюються державними органами або ж правила їх регулювання дуже ліберальні) та місцеві / регіональні ринки (серед них є як вільні, так і контрольовані, де права нерезидентів можуть бу-

Графік 1. Світові запаси золота

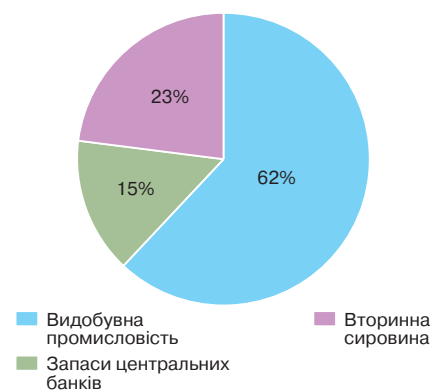


² За даними www.kitco.com.

Графік 2. Споживання золота



Графік 3. Пропозиція золота



ти обмеженими аж до фактичної заборони здійснення операцій, та й для резидентів встановлено досить суворі правила)³.

Нині на міжнародних ринках проводяться такі операції:

- первинна пропозиція золота, інших дорогоцінних металів найбільшими добувачами для найбільших споживачів та постачальників металу на місцеві / регіональні ринки;
- встановлення базової ціни металів для операцій на місцевих / регіональних ринках (фіксинги);
- інтервенції центральних банків для підтримання ціни металу.

До вільних міжнародних ринків золота, з яких і складається його світовий ринок, відносять ринки Лондона, Цюриха, Франкфурта-на-Майні, Брюсселя, Гонконгу, Сінгапуру, Токіо, Макао, Дубаю, Бейрута, Нью-Йорка, Торонто, Монтевідео, Буенос-Айреса, Каракаса, Сантьяго. У вузькому ж значенні світовий ринок золота складається із ринків Лондона, Цюриха, Нью-Йорка та Гонконгу. Торги відбуваються на всіх ринках по черзі протягом цілої доби, оскільки

³ Ринок золота України // Додаток до журналу "Вісник Національного банку України" "Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності". — 1998. — № 9 (спецвипуск). — С. 12.

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

ки їх часові пояси географічно охоплюють усю земну кулю.

Сьогодні продаж жовтого металу здебільшого зводиться до надання (переуступки) права на його отримання з банку та передачі квитанції на золото, що зберігається. Угоди з купівлі-продажу здійснюються миттєво із застосуванням найсучаснішої технології зв'язу та банківських розрахунків.

Із золотом, як і з валютою, на ринку проводяться арбітражні операції (безперервна купівля на одних ринках і продаж на інших), завдяки чому ціни на вільних ринках, де немає обмежень і податків, вирівнюються й утворюють єдину світову ціну. Якщо золото продається не за долари, а за якусь іншу валюту, у формуванні ціни бере участь курс цієї валюти щодо долара. У разі продажу/купівлі золота за позикові кошти важливе значення має процентна ставка за позикою, яку необхідно сплачувати.

Золото продається у вигляді листів, пластин, злитків, дротів, а також золотих сертифікатів — свідоцтв про депонування золота в банку. Цей документ дає право їх власнику отримати за пред'явленням певну кількість цього металу. Такий же документ видається клієнтові в разі купівлі в банку золота без його отримання.

Одним із традиційних і основних є Лондонський ринок, до складу якого входять банки та спеціалізовані компанії, котрі здійснюють операції із золотом та іншими дорогоцінними металами. Ринок золота і срібла регулюється Банком Англії та спеціальною Міжнародною угодою між торговцями дорогоцінними металами (1994, International Bullion Master Agreement - IBMA), яка діє у разі відсутності інших двосторонніх домовленостей. Учасники ринку об'єднані в Лондонську асоціацію торговців дорогоцінними металами (London Bullion Market Association), членами якої нині є понад 60 компаній — з них 14 мають статус визнаних лідерів ринку (market-makers).

Сучасний ринок золота цікавий насамперед своїми прямим зв'язками та кореляцією з усіма основними показниками світового фінансового ринку. Курс золота є індикатором та орієнтиром для всіх учасників валютних і товарних ринків. Ціна, виражена в американських доларах, є відображенням позиції передусім саме цієї валюти і прямо реагує на найменші зміни її курсу. Так, серед факторів, які впливають на курс золота (віддзеркалення поточного співвідношення попиту і пропозиції), важливо зважати не лише на

зростання фізичного попиту чи скорочення видобутку основними виробниками, а й на такі чинники, як:

- 1) курс євро щодо долара;
- 2) індекси Dow Jones, NASDAQ, DAX, FTSE тощо;
- 3) ціна на нафту та продукцію інших товарних груп.

Як бачимо, на курс золота безпосередньо впливають валютний, фондовий і товарні ринки, а отже, й весь численний перелік глобальних економічних, геополітичних та інших факторів.

Яскравим прикладом реагування курсу золота на геополітичні події є пік його ціни у 1980 році: за кілька тижнів вона зросла більш як утричі, що було реакцією на введення радянських військ в Афганістан. Сьогодні ринок також досить чутливо реагує на зміну основних показників та новації в американській, європейській, азіатській економіках, оскільки золото стало "безпечною зоною" ("safe heaven") для інвесторів у періоди фінансової нестабільності чи криз. Ситуацію змінив також вихід на цей ринок так званих ETF (equity trading funds) — своєрідних трастів, або фондів, забезпечених золотом. ETF дає змогу інвесторам брати пряму участь у торгівлі золотом без його фізичної купівлі. Простим натисканням комп'ютерної клавіші інвестор — фізична особа може купувати і продавати золото. Звісно, все це лише збільшує попит на нього — аналогічно тому, як свого часу відкриття торгівлі ф'ючерсами на золото в Нью-Йорку і Токіо збільшило попит на нього у 50 разів.

Сучасний ринок золота приваблює численних інвесторів, які, хеджуючи свої активи від інфляції, захищаючи їх від падіння курсу американського долара, надають перевагу золоту на противагу акціям та облігаціям, що пояснюється величезними ризиками для їх активів в умовах глобалізації світової економіки. Переважна більшість експертів ринку прогнозує, що у 2008 році ціна на золото зросте ще більше, ніж у 2007-му. На їх думку, хто б не переміг на президентських виборах у США в січні 2009 року, він усе одно матиме справу з колосальними економічними, бюджетними, міжнародними та військово-політичними проблемами, для подолання яких потрібен тривалий час. Причому немає впевненості у стабільності світових ринків. Іпотечна криза серпня 2007 року, зміна облікової ставки ФРС, падіння курсу долара, зростання ціни на нафту й інші ресурси послабили довіру інвесторів, що спричинилося до різкого зростання курсу золота. Статистика свідчить, що інвестиційний попит на цей метал у 2007 році

зріс на 11.7% порівняно з 2006-м⁴.

Утім, золото, навпаки, може й подешевшати у другій половині 2008 року. Цю версію також не слід відкидати, особливо якщо ФРС повернеться до циклу підвищення відсоткових ставок або ЄЦБ перейде до стрімкого їх зниження у країнах Єврозою. Крім того, варто врахувати, що у разі настання рецесії американської економіки ціни на жовтий метал знизяться. Історично золото дешевшає під час економічних спадів через низьку ліквідність на ринках капіталу, а також внаслідок появи значної кількості інвесторів, які прагнуть продати всі наявні в них активи. Падіння цін на акції може спонукати інвесторів до продажу золота з метою компенсації втрат на фондових ринках. Тобто збільшення пропозиції може реально знизити курс дорогоцінного металу.

Пропозиція золота у 2007 році становила 3 443.16 тонн, що на 6.2% більше, ніж у 2006 році (3 244.1 т). За прогнозами експертів, пропозиція може зрости у нинішньому році на 2.8% — до 3 542 тонн за рахунок збільшення видобутку та переробки брухту цього металу. У той час як видобуток знизився у п'яти найбільших країнах — постачальниках золота на світовий ринок, він зріс в Індонезії, Болівії, Танзанії, Гані, Малі та Буркіна Фасо. Втім, видобуток минулого 2007 р. був найменшим за останні 15 років⁵.

Високі ціни на золото (якщо вони й надалі перевищуватимуть позначку 500 доларів) стимулюють подальші розробки нових покладів, удосконалення логістики та переробки. Це, звісно, спричинить збільшення пропозиції золота у нинішньому році, однак — незначною мірою: за приблизними оцінками, лише на 1.1%.

Попит на золото традиційно підтримується промисловістю, включаючи ювелірну, а також приватними інвестиціями. Минулого року попит у промисловості в цілому зріс на 8.3%. Найбільше зростання спостерігалось в ювелірній промисловості країн, що розвиваються (Індія, Китай та інші азіатські країни), де золоті вироби зазвичай мають форму інвестицій чи заощаджень. Обсяг їх споживання у 2007 р. становив понад 1 620 тонн порівняно з 1 474 тоннами у попередньому.

Використання золота в електронній промисловості, стоматології, медицині та інших галузях також стрімко зросло — в

⁴ CPM Group's Gold Yearbook 2008 // www.the-bulliondesk.com.

⁵ Там же.

середньому на 27%⁶. Це вельми примітний показник, адже свідчить про збільшення обсягів виробництва у цих галузях, особливо в електроніці, продукція якої стає дедалі доступнішою. І якщо зростання попиту на ювелірні вироби було результатом підвищення доходів населення, зокрема в Індії і Китаї, то збільшення обсягів золота, використаного у промисловості, є свідченням його ширшого застосування в новітніх технологіях. Надзвичайно важливі фізичні й хімічні особливості золота в контексті нанотехнологій можуть спричинити подальше зростання попиту на нього у промислово розвинутих країнах, тоді як використання жовтого металу для виробництва прикрас у цих країнах і далі зменшуватиметься.

Офіційні продажі золота центральними банками у 2007 році становили в сумі понад 497 тонн, що відповідає угоді 1991 року між найбільшими центральними банками Європи, в якій обумовлювався щорічний продаж металу з їх резервів на відкритому ринку). Необхідність продажу золота з резервів центральних банків продиктована історично максимальною ціною на нього, падінням американського долара, а також потребою урядів у додаткових коштах. На 2008 рік заплановано реалізувати понад 435 тонн золота, що на 186 тонн більше, ніж було заплановано рік тому. Однак слід зауважити, що такі продажі практикують переважно європейські центробанки та Світовий банк. Росія, Китай, Аргентина, ПАР, навпаки, прагнуть збільшити власні запаси золота і зменшити частки американського долара в офіційних резервах (про що скажемо пізніше). Деякі центробанки розвинутих країн розпродують частину своїх запасів, а країни, що динамічно розвиваються, навпаки, нарощують ці запаси. Мотиви обох сторін зрозумілі й лише демонструють структурні зміни у співвідношенні фінансових потенціалів у світовому масштабі. Процеси на світовому ринку золота відображають загальну тенденцію до появи багатопольної економічної системи.

ГОЛОВНІ ПРИЧИНИ ЗРОСТАННЯ РОЛІ ЗОЛОТА І ЙОГО ПОПУЛЯРНІСТІ НА СВІТОВОМУ ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Здавалося б, із закінченням кількох етапів розвитку світової фінансової системи (з її золотим, золотова-

лютним і, нарешті, просто валютним стандартами) роль золота як інструмента заощадження й еквівалента повинна була б полягати лише в сутності самого металу, як і будь-яких інших цінностей. Припинення дії Бреттон-Вудської системи в 1971 році, коли долар був жорстко прив'язаний до золота, а також Ямайська конференція 1976 року, на якій держави відмовилися від використання золота як засобу відшкодування дефіциту при міжнародних платежах, остаточно вивели його з ряду ключових фінансових інструментів. Відтоді золото стало виконувати лише роль банківського активу та сировинного ресурсу в різних галузях промисловості.

Однак реальність сьогодення спонукає замислитися над його значенням із зовсім інших причин. Абсолютне становище американського долара зазнавало атак неодноразово, а проте його позиції, як і раніше, міцні. Ні нафтові кризи, ні введення загальноєвропейської валюти, ні стрімке зростання китайської економіки не перешкоджали США впродовж кількох десятиліть, при різних президентах, використовувати політику “дорогого” або “дешевого” долара на благо американських експортерів та економіки в цілому.

З іншого боку, зростаючий ризик обвалу долара — топ-версія прогнозів практично всіх провідних аналітиків Старого і Нового світу стосовно ближчого майбутнього світової фінансової системи. Так, авторитетний британський журнал “The Economist” у прогнозі на найближчі 50 років,⁷ вміщеному в статті, присвяченій 50-річчю ЄС, насамперед акцентує увагу на ймовірному обвалі долара і ланцюговій реакції його наслідків. Не вдаючись до глибокого аналізу причин таких песимістичних прогнозів, наголосимо лиш на відомому факті — подвійному дефіциті у США (платіжному та бюджетному), вирішення проблеми якого поки що не передбачається — навпаки, ця проблема ще більше загострюється з розвитком геополітичних подій. Зміна офіційного курсу юаня щодо долара у 2007 році не випадково викликала бурхливу критику з боку американської влади: величезні доларові резерви Китаю та колосальний дисбаланс у торгівлі з Піднебесною дають у руки китайського керівництва могутній інструмент економічного, а отже, й політичного тиску. Таким чином, у системі, в якій долар був глобальним фінансовим, економічним і політичним

важелем США, з'явилися нові правила гри і новий потужний гравець, чий інтереси далеко не завжди збігаються з інтересами США. За таких обставин долар легко може перетворитися не лише на інструмент тиску, політичного чи економічного шантажу, а й на найпотужнішу на світовому ринку економічну зброю.

У світлі цих міркувань диверсифікація різних видів резервів і заощаджень, насамперед національних, становить досить неоднозначну проблему. Зрозуміло, якщо курс долара стає заручником політичних ігор, знижувати курсові ризики резервів потрібно шляхом диверсифікації резервів. Ніщо не заважає перевести частину резервів у валюти інших сильних і стабільних економік — євро, йену, юань тощо. В такому разі й золото набуває нової резервної функції.

З іншого боку, якщо опустити тонкощі технічного підходу, є інше бачення значення золота. Як зазначає Ентоні Чарлтон (www.thebulliondesk.com), центральні банки та уряди більшості країн недолюблюють золото через його несумісність із нинішнім станом затверджених валют, які дають змогу збільшувати пропозицію грошей нескінченно (інфляція). Та річ у тім, зауважує він, що жодна з вільно конвертованих валют в історії не була абсолютно міцною, тоді як прив'язані до золота валюти ніколи не зазнавали обвального падіння. Звідси й невтішні висновки про фактичні золоті резерви у структурі загальних національних резервів.

За інформацією інтернет-видання K2Capital (k2capital.com) від 19.04.2007 року, Японія розглядає можливість зміни структури своїх валютних резервів шляхом скорочення частки доларів США. Це викликано побоюваннями керівництва Банку Японії, що курс американського долара щодо інших світових валют може знизитися. Зокрема, міністр фінансів Японії з питань міжнародних відносин Хіросі Ватанабе (Hiroshi Watanabe) у квітні 2007 року зробив таку заяву: “Більшість країн диверсифікують свої інвестиції в активи, які тримають не в доларах США. Стосовно ж Японії ми все ще замислюємося щодо переведення доларових активів в інші валюти”.

Значну частину валютних резервів японського центробанку (їх оцінюють приблизно в 900 млрд. доларів), становлять доларові активи. Зазначимо, що Японія посідає друге місце у світі за обсягом золотовалютних резервів (перше — Китай, третє — Росія). Остання також

⁶ Там же.

⁷ www.economist.uk

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

нещодавно обрала курс на збільшення золотого резерву центрального банку, в тому числі за рахунок обмеження експорту власного видобутого металу.

Курс долара щодо інших світових валют знижувався протягом трьох років, змушуючи центральні банки замислюватися над скороченням американської валюти у своїх резервах.

Така ситуація все більше переконує в необхідності пошуку нового інструмента, захисту довгострокових заощаджень і резервів від курсової нестабільності. На роль цього інструмента претендує саме золото.

Авторитет американського долара сьогодні вже неможливо повернути чи принаймні втримати на нинішньому рівні. Поступовий перехід до багатополосності світової економічної системи виводить на фінансову арену нові валюти, які стрімко набирають вагу. Росія вже займається питанням вільної конвертації рубля (не виключено, що найближчим часом вона вимагатиме розраховуватися за енергоносії не в доларах США, а в рублях). Китайський юань усе більше згадується у виступах та інтерв'ю фінансистів як одна з найстабільніших світових валют. Та в будь-якому разі кожна валюта є інструментом тієї чи іншої держави і може використовуватися з різною метою, насамперед для захисту національних інтересів (приклад — доларова політика США). І в цьому аспекті золото як універсальна загальносвітова валюта мусить залишатися не просто інструментом захисту коштів, а своєрідним фінансовим орієнтиром, маніпулювання курсом якого (якщо й виникне таке завдання) — річ неможлива, принаймні надто дорога.

РИНОК ЗОЛОТА В УКРАЇНІ. ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНИХ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ ПРОЦЕСІВ НА ВІТЧИЗНЯНУ ЕКОНОМІКУ

Сьогодні мало хто з наших експертів не коментує питання щодо впливу світової фінансової кризи на українську економіку. Природно, з інтеграцією у світовий фінансовий простір неодмінно зростає чутливість вітчизняного ринку до подій на ринку світовому. Зокрема, істотну роль відіграє значна порівняно з іншими країнами СНД частка іноземного капіталу. Вступ до СОТ теж вносить багато змін у роботу українського фінансового ринку, в тому числі банківського та страхового.

Якщо говорити про ринок золота в

Україні, то сьогодні для нього характерні такі загальні риси, як молодість, нерозвинутість, непрозорість тощо. Процес формування вільного внутрішнього ринку золота й дорогоцінних металів в Україні розпочався переходом країни до ринкових перетворень, коли були започатковані реформи зі скасуванням державної монополії на операції з дорогоцінними металами та лібералізацією загальної системи державного контролю й регулювання їх обороту всередині країни. Ці реформи проведено з деяким запізненням — через п'ять років після того, як почалася ринкова трансформація, що затримало становлення й розвиток вітчизняного ринку дорогоцінних металів у цілому й ринку золота зокрема. Тому процес його формування ще й сьогодні не можна вважати завершеним, зокрема через низку прогалин у нормативно-правовій базі та брак центральної бізнес-ланки в організації торговельних відносин (центральної інфраструктури ринку). В більшості країн такою бізнес-ланкою є спеціалізовані біржі дорогоцінних металів, які, крім організації торгівлі, сприяють внесен-

ню актуальних змін у чинне законодавство, що регулює обіг дорогоцінних металів.

Стрімке зростання обсягів імпортованого і проданого металу вже наприкінці 1990-х років було зумовлене насамперед стрімким зростанням ювелірної галузі, а потому й попитом з боку непромислових споживачів (фізичних та юридичних осіб). Із початком активного ввезення банками золота в Україну більшість споживачів перейшла зі вторинної сировини на закупівлю цього металу, який надходив переважно зі Швейцарії та Німеччини. Поступове збільшення банків — учасників цього ринку (а отже, й загострення конкуренції) призвело до зниження торгової маржі й наближення внутрішньоукраїнських цін на банківські метали до світових котирувань.

Нині вітчизняні ціни на банківські метали, насамперед на золото, цілком відображають світовий курс, тобто наш внутрішній ринок "б'ється в одному пульсі" із зовнішнім, що є свідченням інтегрованості у світовий ринок банківських металів. Йому доводиться мати справу з усіма процесами та тен-

Таблиця 1. Офіційні резервні активи та інші валютні активи в іноземній валюті
Національного банку України

За станом на 01.08.2008 р.

Млн. доларів США

Активи	Обсяги
А. Офіційні резервні активи	37 916.54
1. Резерви в іноземній валюті (у конвертованих іноземних валютах)	37 139.05
а) цінні папери	18 142.35
у тому числі емітентів, центральний апарат яких розташований у країні, що надає звітність, із відділеннями та філіалами, які знаходяться поза межами цієї країни	
б) всього валюти та депозитів:	18 996.70
і) в інших центральних банках, Банку міжнародних розрахунків та МВФ	27.53
ii) у банках, центральний апарат яких розташований у країні, що надає звітність у тому числі розташованих за кордоном	
iii) у банках, центральний апарат яких розташований поза межами країни, що надає звітність	18 969.17
у тому числі розташованих у країні, що надає звітність	
2. Резервна позиція у МВФ	0.01
3. СПЗ	4.71
4. Золото (у тому числі депозити та (в разі необхідності) контракти "своп")	772.77
– кількість у тройських унціях	0.845
5. Інші резервні активи	
– похідні фінансові інструменти	
– кредити небанківським установам-нерезидентам	
– інші	
Б. Інші активи в іноземній валюті	1 620.50
– цінні папери, що не включаються в офіційні резервні активи	
– депозити, що не включаються в офіційні резервні активи	468.06
– кредити, що не включаються в офіційні резервні активи	1 060.98
– похідні фінансові інструменти, що не включаються в офіційні резервні активи	
– золото, що не включається в офіційні резервні активи	10.56
– інші	80.90

Таблиця 2. Динаміка міжнародної інвестиційної позиції України

Млн. доларів США

	Позиція на 01.01.2001 р.	Позиція на 01.01.2002 р.	Позиція на 01.01.2003 р.	Позиція на 01.01.2004 р.	Позиція на 01.01.2005 р.	Позиція на 01.01.2006 р.	Позиція на 01.01.2007 р.
АКТИВИ	4 266	6 220	7 676	11 037	15 912	27 257	32 668
Резервні активи	1 505	3 089	4 417	6 937	9 525	19 391	22 256
Монетарне золото	124	134	175	206	222	276	358
Спеціальні права запозичення	248	251	28	21	1	1	1
Валюта і депозити	1 133	2 704	4 214	6 169	8 569	15 168	13 369
Цінні папери	0	0	0	541	733	3 946	8 528
Прямі інвестиції за кордон	170	156	144	166	198	468	344
Акціонерний капітал та реінвестовані доходи	170	156	144	166	198	219	221
Інший капітал	–	–	–	–	–	249	123
Портфельні інвестиції	32	30	28	26	36	56	65
Цінні папери, що дають право на участь у капіталі	20	20	19	23	33	50	58
Сектор державного управління	0	0	0	4	0	0	0
Банки	2	2	1	1	2	1	1
Інші сектори	18	18	18	18	31	49	57
Боргові цінні папери	12	10	9	3	3	6	7
Банки	10	7	7	2	1	5	6
Інші сектори	2	3	2	1	2	1	1
Інші інвестиційні активи	2 559	2 945	3 087	3 908	6 153	7 342	10 003
Торгові кредити*	–	1 613	1 694	1 937	2 780	3 038	4 433
Інші сектори	–	1 613	1 694	1 937	2 780	3 038	4 433
короткострокові	–	–	–	–	–	3 030	4 427
довгострокові	–	–	–	–	–	8	6
Кредити	30	33	21	34	221	406	654
Банки	30	33	21	34	221	406	654
довгострокові	22	15	5	3	4	60	139
короткострокові	8	18	16	31	217	346	515
Валюта і депозити	1 059	871	1 047	1 616	2 684	3 425	4 447
Інститути грошово-кредитного регулювання	192	157	197	261	538	300	444
Банки	851	698	819	1 321	2 082	2 417	3 387
Інші сектори	16	16	31	34	64	708	616
Готівкова іноземна валюта поза банками	...	...	...	...	...	...	...
Обсяги недоотриманої виручки за експорт товарів та послуг, оплат імпорт, що не надійшов, і платежі за фінансовими опе- раціями з цінними паперами	...	...	...	...	...	...	...
Інші активи	1 470	428	325	321	468	473	469
довгострокові	...	...	...	...	127	133	140
короткострокові	1 470	428	325	321	341	340	329

*За даними офіційного сайту НБУ: www.bank.gov.ua

денцями світового ринку золота.

Сьогодні Україна – чистий імпортер банківських металів, оскільки власного видобутку фактично не має. Однак слід зазначити, вітчизняні ювеліри досягли значних успіхів у просуванні своєї продукції на сусідні ринки країн СНД і навіть Європи. З цієї точки зору зростання імпорту банківських металів є важливим фактором і показником розвитку української ювелірної промисловості.

Варто також зауважити зростання популярності банківських продуктів,

пов'язаних із золотом, серед фізичних та юридичних осіб. За нормативними актами НБУ отримати від банків готівкове золото можуть лише фізичні особи або промислові споживачі. З появою золотих депозитних програм комерційних банків купівля злитків з метою заощадження та збереження коштів стала менш привабливою. А проте юридичні особи, особливо страхові компанії, мають бути зацікавленими в такому варіанті хеджування валютних ризиків. Падіння темпів зростання імпорту банківських металів є свідчен-

ням поступового насичення готівкового попиту на золото, тоді як попит на операції з безготівковим золотом, за прогнозами експертів ринку, буде тільки зростати. Ринок таких послуг в Україні лише розвивається, тому, враховуючи його потенціал, можна прогнозувати зростання обсягів операцій фізичних та юридичних осіб із безготівковим золотом упродовж найближчого десятиліття.

Позиція Національного банку України в цьому аспекті передбачувана: поступова дерегуляція ринку і розши-

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

Таблиця 3. Офіційні запаси золота в різних країнах* та міжнародних банках

№ п/п	Країна	Офіційні резерви (тонн)	
		2007 р.	2005 р.
1	США	8.133.5	8.133.5
2	Німеччина	3.417.4	3.427.8
3	Міжнародний валютний фонд	3.217.3	3.217.3
4	Франція	2.622.3	2.892.6
5	Італія	2.451.8	2.451.8
6	Швейцарія	1.166.3	1.290.1
7	Японія	765.2	765.2
8	Туреччина	700.1	700.1
9	Нідерланди	624.5	722.4
10	Китай	600.0	600.0
11	Росія	438.2	386.6
12	Тайвань	423.3	423.3
13	Португалія	382.6	407.5
14	Індія	357.7	357.7
15	Венесуела	356.8	357.4
16	Великобританія	310.3	311.3
17	Ліван	286.8	286.8
18	Іспанія	281.6	107.9
19	Австрія	280.0	307.5
20	Бельгія	227.7	227.6
21	Алжир	173.6	173.6
22	Швеція	150.3	155.4
23	Лівія	143.8	143.8
24	Саудівська Аравія	143.0	143.0
25	Банк міжнародних розрахунків**	142.7	185.3
26	Сінгапур	127.4	127.4
27	Філіппіни	126.9	187.9
28	Південно-Африканська Республіка	124.1	123.9
29	Румунія	103.7	104.9
30	Польща	102.9	102.9
31	Таїланд	84.0	84.0
32	Австралія	79.8	79.7
33	Кувейт	79.0	79.0
34	Єгипет	75.6	75.6
35	Індонезія	73.1	96.5
36	Данія	66.5	66.5
37	Пакистан	64.3	63.7
38	Казахстан	62.7	58.6
39	Іран	н/д	65.3

*За даними www.gold.org.

**Банк міжнародних розрахунків (БМР) (англ. *Bank for International Settlements (BIS)*) — фінансовий інститут, створений у 1930 році за планом американського фінансиста Юнга [1].

Серед функцій банку — сприяння співробітництву між центральними банками та полегшення міжнародних фінансових розрахунків. Крім того, БМР є центром економічних та грошово-кредитних досліджень.

Його засновники — центральні банки провідних торговельних держав, кожен з них має свого представника у раді директорів. Правління збирається не рідше десяти разів на рік. Штаб-квартира БМР знаходиться у Базелі.

рення спектра дозволених операцій з метою подальшого розвитку ринку дорогоцінних металів.

Сьогодні НБУ дозволяє банкам проводити такі операції:

а) відкриття кореспондентських рахунків у банківських металах в Національному банку України, інших уповноважених банках та проведення операцій за ними;

б) відкриття й ведення кореспондентських рахунків у банківських металах інших уповноважених банків;

в) відкриття й ведення поточних та вкладних (депозитних) рахунків клієнтів у банківських металах;

г) купівля-продаж банківських металів за гривні;

г) залучення банківських металів на вклади (депозити) клієнтів (крім банків);

д) залучення й розміщення міжбанківських депозитів у банківських металах;

е) надання й отримання міжбанківських кредитів у банківських металах;

є) надання кредитів у банківських металах резидентам (юридичним особам та фізичним особам — суб'єктам підприємницької діяльності);

ж) надання й отримання банківських металів у заставу;

з) відповідальне зберігання банківських металів у Національному банку (Державна скарбниця України), інших уповноважених банках, власному сховищі;

и) перевезення банківських металів;

і) обмін злитків (злитку) банківського металу на злитки (злиток) цього ж металу меншої (більшої) маси (загальна маса банківського металу залишається незмінною);

ї) конвертація одного банківського металу в інший⁸.

Водночас діє низка обмежень щодо операцій із золотом як для фізичних (кредитувати у золоті можна лише промислових споживачів), так і юридичних осіб (купувати готівковий метал можуть лише фізичні особи та промислові споживачі), а також для нерезидентів (є проблема, пов'язана з регулюванням у разі перетину кордону). Пояснюється це насамперед фінансовими ризиками, браком власного видобутку чи гарантованого джерела надходження золота, а також прагненням запобігти можливим зловживанням і шахрайству. Все це є ознаками нерозвинутості ринку золота. Дійсно, до створення сучасної української біржі золота ще далеко, оскільки ні кількість гравців, ні обсяги ще не досягли рівня розвинутих країн Європи. Сьогодні український ринок золота є ринком індивідуальних домовленостей та угод банків з великими виробниками й оптовими покупцями, і курси купівлі та продажу металу мають різницю (маржу) в 6—9%! Але ж відомо, що високий рівень маржі є ознакою низької ліквідності ринку. Крім того, про його нерозвинутість свідчить вузький (порівняно зі світовим ринком) спектр здійснюваних банками операцій із золотом, дозволених НБУ.

На цьому тлі Національний банк України активно проводить зміни у структурі активів — зростають вкладення в цінні папери й золото. За станом на 30 вересня 2007 року золотовалютні резерви НБУ дорівнювали

⁸ Постанова Правління НБУ "Про затвердження Положення про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами та внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України" від 06.08.2003 р. № 325.

30 618,57 млн. доларів США. За інформацією прес-служби НБУ, частка монетарного золота в резервах становила 422,19 млн. дол., готівкової іноземної валюти — 14,95 млн. дол., інших резервів у іноземній валюті — 17 227,70 млн. доларів.

Утім, частка золота порівняно з лютим 2007 року дещо зменшилася. За даними офіційного сайту НБУ, на 1 серпня 2008 року його золотовалютні резервні активи становили 37 916,54 млн. доларів США, в тому числі золото — 772,77 млн. доларів, або близько 2% (див. таблицю 1).

За офіційними даними НБУ, темпи зростання золотовалютних запасів НБУ корелюють із темпами зростання номінального ВВП — співвідношення резервів НБУ до ВВП України вже майже два роки становить близько 20%, коливаючись у межах 18,5%—22,5%.

Постає питання: чи відповідає політика НБУ щодо частки золота у структурі валютних резервів стратегічному розвитку країни і завданням забезпечення її фінансової стабільності? Сьогодні такі країни, як Росія, Китай, Японія, активно нагромаджують запаси золота, що має бути приводом до роздумів щодо нинішньої ситуації на світовому фінансовому ринку. Якщо курси валют стають інструментом захисту і просування національних економічних інтересів, що заважатиме,

скажімо, Росії перевести продаж енергоносіїв тільки на російський рубль? Багато дослідників чудово усвідомлюють наслідки зміни Китаєм офіційного курсу щодо американського долара, вже не кажучи про можливі катастрофічні для всієї світової фінансової системи зміни, які можуть статися внаслідок переходу країн ОПЕК на розрахунки в інших валютах. Сьогодні це вже не здається фантастичними вигадками. Російський рубль і китайський юань стали одними із найстабільніших валют у світі на тлі коливань пари євро/долар.

Отож недооцінка можливих фінансових ризиків є вельми небезпечною для національних банків різних країн. Сучасна світова система настільки інтегрована, а національні економіки настільки взаємозв'язані, що будь-які різкі зміни в одному регіоні одразу відлунюють в інших. Дуже обережна зміна облікової ставки ФРС — по 0,25—0,5% впливає на всіх без винятку гравців на світовому ринку.

З огляду на нові реалії, зокрема й стосовно ролі золота у сучасному світі, сьогодні є потреба у професійно розроблених, науково обґрунтованих стратегії всіх учасників банківської системи України — стратегії, яка б врахувала вельми високий рівень інтегрованості вітчизняної економіки у світову та її вразливість до змін на світовому ринку.

Література

1. *Постанова Правління НБУ “Про затвердження Положення про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами та внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України” від 06.08.2003 р. № 325.*

2. *Ринок золота України // Додаток до журналу “Вісник Національного банку України” “Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності”. — 1998. — № 9 (специвипуск). — С. 12.*

3. *Михальський В. Золото як один з факторів зростання економіки // Фінанси, облік та аудит: Науковий збірник. — Київ, 2007. — № 9. — С. 89—96.*

4. *Можайсков О. Перспективи золота: взгляд из Центрального банка // Деньги и кредит. — 2004. — № 6. — С. 17—21.*

5. *Борисов С. Мировой рынок золота: новый этап развития // Деньги и кредит. — 2004. — № 9. — С. 33—43.*

6. *Тухватуллина Э. Дискусии о золотом обращении в России // Мировая экономика и международные отношения. — 2005. — № 4. — С. 35—38.*

7. *Таценко А. Покупайте платину — будете богаты // Мир денег. — 2006. — № 2. — С. 54—58.*

8. *Осипова Е. Когда б имел златые горы // Мир денег. — 2006. — № 5. — С. 22—26.*

9. *www.thebulliondesk.com.*

10. *www.gold.org.*

11. *www.kitco.com.*



Новий продукт/

Парковка з мобільного

9 вересня 2008 року банк “Хрещатик” презентував унікальний картковий продукт у рамках проекту “Mobi Card – правильне мобільне паркування” на базі міжнародної платіжної системи VISA Electron з унікальним додатковим функціоналом, який дає змогу паркуватися за допомогою мобільного телефону в будь-якій паркувальній зоні столиці.

Переваги такого паркування, заснованого на передовому досвіді західноєвропейських країн, очевидні як для водіїв, так і для міста, зазначила заступник голови правління банку “Хрещатик” Ірина Скирчук.

За рахунок збільшення безготівкових платежів за паркування наповнюватимуться ресурси міського бюджету, спрямовані на облаштування паркувальних майданчиків. Даний проект не вимагає від міста жодних капітальних затрат, а водії мають можливість не оплачувати

парковку автомобіля, коли її час не перевищує семи хвилин. Дана послуга застосовується у багатьох країнах світу. Нині в Україні зареєстровано понад 8 тисяч користувачів, які послуговуються цим сервісом постійно.

— Маємо надію, що більшість водіїв перейде на користування новою послугою, однією з основних переваг якої є економія грошей і часу, оскільки мобільна парковка проводиться за похвилинною тарифікацією, — сказала директор КП “Київтранспарксервіс”



Учасники проекту “Mobi Card” у конференц-залі “Ліга-бізнес-інформ”.

Олена Поліщук.

Столичним водіям “Mobi Card від банку “Хрещатик” дає змогу за допомогою мобільного телефону управляти своїм паркувальним рахунком (здійснювати платежі, переглядати статистику, поповнювати рахунок у будь-якій установі банку “Хрещатик” і через cash-банкомати).



Світлана Ліпінська,
“Вісник НБУ”.

Фото автора.

Аналіз застосування “Правил здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні”

Формування основ валютного ринку та системи валютного регулювання в Україні відбувалось одночасно з процесами розбудови Української держави та реформуванням її економіки. За цей час система валютного регулювання зазнала значних змін у бік лібералізації, хоча й надалі їй притаманний характер валютних обмежень. Певні кроки у напрямі лібералізації валютної політики в межах, визначених чинним законодавством, здійснив Національний банк України, який згідно зі статтею 30 Закону України “Про Національний банк України”, відповідно до законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність і систему валютного регулювання та валютного контролю регулює імпорту та експорту капіталу.

Яскравим прикладом втілення вказаної лібералізації є прийняття Правлінням Національного банку України 29 грудня 2007 року постанови № 496, якою затверджено “Правила здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні” (надалі — Правила № 496).

Відповідно до Правил № 496 фізичні особи одержали право переказувати кошти за межі України за поточними валютними неторговельними операціями без обмежень за сумами, тобто обмеження щодо максимальної суми переказу повністю зняті.

Важливим нововведенням Правил № 496 є фактично повне скасування процедури ліцензування переказу коштів за межі України. При цьому варто зазначити, що відповідно до вимог Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” (надалі — Декрет) операції з переказування коштів за межі України підлягають ліцензуванню згідно з підпунктом “а” пункту 4 статті 5 Декрету, крім випадків, вста-

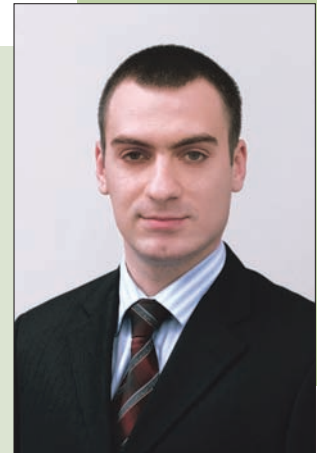
новлених зазначеним підпунктом. До таких випадків відповідно до абзаців другого та третього підпункту “а” пункту 4 статті 5 Декрету належать:

— переказування за межі України фізичними особами — резидентами іноземної валюти на суму, що визначається Національним банком України; (Правила № 496 не встановлюють верхньої межі переказу, який підлягає ліцензуванню, що викликає неоднозначне тлумачення, оскільки відсутність верхньої межі переказу може розглядатись як встановлення вказаної суми на нульовому рівні);

— переказування за межі України фізичними особами — резидентами і нерезидентами іноземної валюти, яка була раніше ввезена ними в Україну на законних підставах. Тобто запропонований Правилами № 496 механізм переказування коштів за кордон фізичними особами-нерезидентами, коли визначаються джерела походження коштів, на мою думку, не повністю узгоджується з вимогами Декрету, відповідно до якого фізичні особи-нерезиденти мають право переказувати за межі України без отримання індивідуальної ліцензії лише кошти в іноземній валюті, які були раніше ввезені на законних підставах або отримані від інвестиційної діяльності.

Правилами № 496, на виконання вимог Декрету, передбачена вимога щодо отримання індивідуальної ліцензії, якщо переказ коштів за кордон здійснюється у випадку оплати послуг за договорами (страховими полісами, свідоцтвами, сертифікатами) страхування життя, укладеними з нерезидентами (підпункт “е” пункту 1.2 Правил № 496).

Варто звернути увагу на те, що деякі нормативно-правові акти Національного банку України все ще потребують узгодження з Правилами № 496 у частині необхідності отримання ліцензії на переказ, зокрема абзац 24 пункту 7.14 Інструкції “Про порядок відкриття, використання і



Роман
Сухий



Головний юрисконсульт юридичного
департаменту Національного банку
України

Майже рік тому Правління Національного банку України прийняло постанову № 496, якою затверджено “Правила здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні”. Цей документ дав право фізичним особам переказувати кошти за межі України за поточними валютними неторговельними операціями без обмежень максимальної суми. У статті роз’яснено деякі аспекти впровадження цих правил.

закриття рахунків у національній та іноземних валютах”, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 року № 492. Відповідно до нього на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи-нерезидента зараховується, зокрема, валюта, перерахована в межах України фізичною особою-резидентом на підставі індивідуальної ліцензії Національного банку, хоча Правилами № 496 не передбачено ліцензування вказаної операції.

Правила № 496 об'єднали положення двох нормативно-правових актів, які регулювали питання переказу коштів, а саме: “Правил здійснення переказів іноземної валюти за дорученням та на користь фізичних осіб” (затверджені постановою Правління Національного банку України від 14 жовтня 2004 року № 486) та “Правил проведення валютних операцій при здійсненні міжнародних поштових переказів” (затверджені постановою Правління Національного банку України від 27 жовтня 2005 року № 396).

Відповідно до пункту 1.1 Правила № 496 регулюють порядок здійснення уповноваженими банками, небанківськими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку (надалі — банки) переказів за дорученням фізичних осіб — резидентів і нерезидентів, а також порядок виплати переказів фізичним особам. При цьому їх дія не поширюється на перекази, пов'язані з підприємницькою та інвестиційною діяльністю фізичних осіб. А тому питання необхідності перевірки банками цілей переказу та визначення відповідальних за недотримання зазначеної вимоги Правил № 496 зустрічалося у багатьох листах-запитах банків.

Відповідно до пункту 3.1 Правил № 496 банки зобов'язані здійснювати контроль у режимі реального часу за дотриманням клієнтами встановлених у даних Правилах норм переказів коштів. При цьому вимоги щодо оформлення платіжних доручень на переказ та заяв на переказ фізичними особами визначені:

— Положенням про оформлення та виконання документів на перерахування, зарахування, купівлю та продаж іноземної валюти або банківських металів, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 5 березня 2003 року № 82;

— Інструкцією про касові операції в банках України, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 14 серпня 2003 року № 337.

Відповідно до статті 33 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” платник несе відповідальність за відповідність інформації, зазначеної ним у документі на переказ, суті операції, щодо

якої здійснюється цей переказ.

Враховуючи зазначене, відповідальність за дотримання фізичними особами вимог пункту 1.1 Правил № 496 щодо заборони здійснення переказів, пов'язаних із підприємницькою та інвестиційною діяльністю, покладається на фізичних осіб.

Пунктом 1.2 Правил № 496 визначено, які перекази фізичних осіб належать до поточних валютних неторговельних операцій. Хоча цей пункт визначає цілі переказів як фізичних осіб-резидентів, так і нерезидентів, проте на основі аналізу пункту 1.3 Правил № 496, який встановлює перелік підтверджуючих документів, можна дійти висновку, що визначення цілей переказу коштів за межі України є характерним тільки для переказу коштів фізичними особами-резидентами. При переказах за межі України у фізичних осіб — нерезидентів перевіряються не цілі здійснення переказу, а джерела походження коштів.

Крім того, вимоги пункту 1.2 Правил № 496 щодо визначення цілей переказу не поширюються на перекази, які здійснюються без подання підтверджуючих документів, тобто до 15 тисяч гривень, оскільки в такому випадку банк позбавлений можливості перевірити цілі переказу, що встановлюються в підтверджуючих документах.

Відповідно до пункту 1.3 Правил № 496, одним із документів, що підтверджують мету переказу фізичної особи резидента, є документи про родинні стосунки. У зв'язку з відсутністю у Правилах № 496 визначення терміна “родинні стосунки” застосування даної норми викликало найбільше питань. Проте, базуючись на положеннях Цивільного кодексу України та Сімейного кодексу України, можна дійти висновку, що поняттям “родичі”, “родинні стосунки” охоплюється коло осіб, які пов'язані між собою певним ступенем споріднення. Такими особами можуть бути близькі родичі та інші родичі за походженням, зокрема, батьки, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, брат і сестра (повнорідні і неповнорідні), двоюрідні брати і сестри, тітка, дядько, племінниця, племінник. Усиновлений та усиновлювач прирівнюються до родичів за походженням.

Стосовно документів, які підтверджують родинні стосунки, то чинним законодавством не встановлено їх вичерпного переліку. Перелік документів, необхідних для встановлення родинних стосунків осіб, визначається в кожному випадку окремо, залежно від ступеня їх споріднення. Такими відповідно до Закону України “Про органи реєстрації актів громадянського стану” можуть бути: паспорт, свідоцтва про шлюб, про народження, про розірвання шлюбу, про встановлення батьківства,

зміну прізвища, імені, по батькові. У разі відсутності документів про підтвердження родинних стосунків їх підтвердження здійснюється в судовому порядку.

Що стосується фізичних осіб-нерезидентів, то підтверджуючими документами для них є ті, що підтверджують джерела походження готівки. Згідно з Правилами № 496 такими документами є ті ж самі документи, які використовуються банками при зарахуванні коштів на поточні рахунки нерезидентів. Відповідно до вимог Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 року № 492, підтверджуючими документами не можуть бути ощадний (депозитний) сертифікат, документ банку про видачу фізичній особі-нерезиденту готівкової національної валюти за переказом у межах України без відкриття поточного рахунку та документи, що свідчать про здійснення валютно-обмінних операцій на території України.

Стосовно обов'язкового проставлення відмітки банком на оригінал підтверджуючих документів, передбаченої пунктом 1.4 Правил № 496, то на оригінал документів про родинні стосунки зазначені відмітки не проставляються. А банк не має права вимагати надання засвідчених копій паспорта та інших документів, знімання копій з яких не допускається, оскільки відповідно до пункту 255 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 року № 20/5, забороняється засвідчувати вірність копій паспорта, документів, що його замінюють, військового квитка, депутатського посвідчення, службових посвідчень та інших документів, знімання копій з яких не допускається.

Варто зазначити, що здійснення переказу фізичними особами на підставі підтверджуючих документів, викладених іноземною мовою, без подання завіреного перекладу заборонено. Ця норма ґрунтується на тому, що відповідно до статті 10 Конституції України і статті 2 Закону України “Про мови в Українській РСР”, державною мовою в Україні є українська мова.

Згідно зі статтями 11, 12 Закону України “Про мови в Українській РСР” в Україні мовою роботи, діловодства і документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій є українська мова, а мовою взаємовідносин зазначених органів, підприємств, установ і організацій з органами, підприємствами, установами і організаціями інших союзних республік є російська мова або мова, прийнята для сторін.

БАНКИ, ПРАВО, КОНСУЛЬТАЦІЇ

Відповідно до Закону України “Про нотаріат”, Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 № 20/5, правильність перекладу документів з однієї мови на іншу засвідчується нотаріально, якщо нотаріус знає відповідні мови. Якщо нотаріус не знає цих мов (однієї з них), переклад документа може бути зроблено перекладачем, справжність підпису якого засвідчує нотаріус.

Виходячи з викладеного, якщо підтверджуючі документи викладені іноземною мовою, то до банку подається їх переклад українською мовою, засвідчений нотаріально. При цьому відповідно до вказаного закону, якщо документи складені російською мовою, то їх переклад українською мовою з нотаріальним посвідченням не вимагається.

Важливим нововведенням Правил № 496 стало запровадження сплати банками комісійної винагороди за відправлення та виплату переказу виключно в гривнях (пункт 1.10). Зважаючи на це, значна кількість договорів банків з платіжними системами, зокрема з “Western Union”, “Private Money” передбачає сплату комісійної винагороди в іноземній валюті, вказана норма Правил № 496 потребувала додаткового тлумачення. У листі Національного банку України від 03.04.2008 р. № 13-121/1456-4193 зазначено, що банк за відправлення або виплату переказу стягує з клієнта комісійну винагороду в гривнях.

Подальші розрахунки банку з платіжною системою або з банком-кореспондентом здійснюються у валюті угоди. При цьому купівля іноземної валюти банками для виконання власних зобов'язань перед платіжними системами може здійснюватися згідно з пунктом 16 Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 10 серпня 2005 року № 281, відповідно до якого банки мають право здійснювати власні операції за гривні в межах установлених лімітів (нормативних значень) відкритої валютної позиції, у тому числі купувати іноземну валюту без наявності зобов'язань у цій валюті.

Згідно з пунктом 1.8 Правил № 496 переказ фізичною особою у межах України іноземної валюти на поточний рахунок в іноземній валюті чи з поточного рахунку в іноземній валюті та переказ нерезидентом національної валюти на поточний рахунок у національній валюті чи з поточного рахунку в національній валюті здійснюються відповідно до режиму цих рахунків, передбаченого нормативно-правовим актом Національного банку, що встановлює порядок використання рахунків.

При цьому згідно з пунктом 7.15 Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 року № 492, який встановлює порядок використання коштів з поточного рахунку фізичною особою — нерезидентом, з поточного рахунку в іноземній валюті фізичної особи — нерезидента за розпорядженням власника або за його дорученням здійснюються, зокрема, перерахування за межі України через кореспондентські рахунки уповноважених банків України і кореспондентські рахунки банків-нерезидентів, відкриті в уповноважених банках України, відповідно до “Правил здійснення переказів іноземної валюти”.

Враховуючи наявність взаємовідсілових норм на те, що Правила № 496 не встановлюють обмеження щодо перерахування іноземної валюти фізичними особами — нерезидентами на власні поточні рахунки за межами України, а також те, що можливість такого перерахування без відкриття рахунку передбачена пунктом 2.3 вказаних Правил № 496, можна дійти висновку, що перерахування іноземної валюти фізичними особами — нерезидентами за межі України на власні поточні рахунки можливе. При цьому відповідно до абзацу другого пункту 2.3 Правил № 496 перекази в іноземній валюті за межі України з поточних рахунків фізичних осіб — нерезидентів здійснюються без обмеження суми.

Порівняно з попередніми правилами суттєво зросла сума переказу, який може здійснювати фізична особа-резидент без подання підтверджуючих документів — на сьогодні у еквіваленті вона дорівнює 15 000 гривень. Крім того, зважаючи на відсутність обмежень щодо способу переказу коштів фізичною особою — резидентом в один операційний день, а також на те, що основною метою розроблення Правил № 496 була лібералізація вимог стосовно переказів за поточними валютними неторговельними операціями, фізична особа — резидент в один операційний день може здійснити перекази як без надання підтверджуючих документів, так і з їх поданням.

Прийняття Національним банком України Правил № 496 у цілому має позитивний ефект, адже вказані правила суттєво спростили переказ коштів фізичними особами за поточними неторговельними операціями. Стосовно ж проблем, висвітлених у цій статті, то, як на мене, вони мали тимчасовий і “технічний” характер. Адже суттєва зміна процедури здійснення переказів потребувала “адаптаційного” періоду. Незважаючи на те, що кількість звер-

нень банків щодо роз'яснення вимог Правил № 496 на сьогодні суттєво зменшилась, узагальнене висвітлення проблемних питань, спричинених застосуванням Правил № 496, дасть змогу як банкам, так і фізичним особам підтвердити правильність розуміння вказаних правил та сприятиме уникненню їх порушень.

Література

1. Цивільний кодекс України.
2. Сімейний кодекс України.
3. Закон України “Про Національний банк України”.
4. Закон України “Про мови в Українській РСР”.
5. Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”.
6. Закон України “Про органи реєстрації актів громадянського стану”.
7. Закон України “Про нотаріат”.
8. Декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю”.
9. Положення “Про оформлення та виконання документів на перерахування, зарахування, купівлю та продаж іноземної валюти або банківських металів”, затверджене постановою Правління Національного банку України від 5 березня 2003 року № 82.
10. Положення “Про порядок та умови торгівлі іноземною валютою”, затверджене постановою Правління Національного банку України від 10 серпня 2005 року № 281.
11. Інструкція “Про касові операції в банках України”, затверджена постановою Правління Національного банку України від 14 серпня 2003 року № 337.
12. “Правила проведення валютних операцій при здійсненні міжнародних поштових переказів”, затверджені постановою Правління Національного банку України від 27 жовтня 2005 року № 396.
13. “Правила здійснення переказів іноземної валюти за дорученням та на користь фізичних осіб”, затверджені постановою Правління Національного банку України від 14 жовтня 2004 року № 486.
14. Інструкція “Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах”, затверджена постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 року № 492.
15. “Правила здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні”, затверджені постановою Правління Національного банку України від 29 грудня 2007 року № 496.
16. Інструкція “Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України”, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 р. № 20/5.



**Людмила
Сімонова**

Заступник голови Українського товариства оцінювачів, провідний акредитований член Американського товариства оцінювачів

У попередній статті – “Особливості оцінки банківської нерухомості в Україні”, опублікованій у “Віснику НБУ” (№ 10 за 2007 рік), розглядалася специфіка та загальні підходи до оцінки банківської нерухомості, а також особливості застосування вимог нормативних документів, які діяли на той час. Зміни у банківському законодавстві, що відбулися з часу публікації статті, мають позитивний характер, проте, як відомо, досконалої немає меж, тому метою нового дослідження автора є аналіз поточних вимог до оцінки банківської нерухомості й обговорення проблем, які виникають у процесі її проведення.

Дослідження/

Проблеми оцінки банківської нерухомості для включення у фінансову звітність і розрахунку регулятивного капіталу банку

Однією з найактуальніших сьогодні є проблема врахування ПДВ при оцінці справедливої вартості основних засобів, а також врахування ПДВ при оцінці земельних ділянок, якими володіє банк. Інша проблема пов'язана з виключенням вартості земельної ділянки із загального обсягу регулятивного капіталу. Актуальними є також питання щодо проведення переоцінки основних засобів за результатами річної фінансової звітності і підтвердження результатів оцінки аудитором. Аналізуючи ці проблеми, спробуємо надати рекомендації оцінювачів щодо їх вирішення.

Згідно з листом Національного банку від 11.02.2008 р. № 12-112/199-1485, “для визначення справедливої вартості основних засобів за результатами їх переоцінки сума податку на додану вартість до ринкової вартості не включається”. При цьому “...результати переоцінки основних засобів, що були здійснені банками раніше, не перераховуються”.

Особливістю обліку основних засобів банків в Україні є те, що банківські послуги не є предметом оподаткування ПДВ. В результаті досі банківські установи облік основних засобів здійснювали із ПДВ, тобто визначення їх справедливої вартості під час переоцінки виконувалося з ПДВ для того, аби порівнювати однакові за економічною природою величини.

Оскільки при реалізації основних засобів необхідно сплачувати ПДВ до бюджету, то в разі банкрутства на погашення боргових зобов'язань банку залишиться сума, отримана від продажу основних засобів без ПДВ. Отже, цілком зрозуміле бажання Національного банку України розраховувати величину регулятивного капіталу банку без урахування ПДВ у вартості основних засобів.

За своєю природою, ринкова вартість включає всі витрати, пов'язані з придбанням нерухомості, а отже, включає і ПДВ, навіть якщо цей податок не сплачується і в обліку не виділяється. Відповідно до Національного Стандарту 1 “Загальні засади оцінки” вартістю, яка не включає ПДВ є “чиста вартість реалізації”. Окрім

того, при оцінці для відображення у фінансовій звітності метою оцінки є визначення справедливої вартості, а ринкова вартість у цьому випадку є базою оцінки при визначенні вартості основних засобів групи “будівлі, споруди та передавальні пристрої”. Отже, більш коректним у листі НБУ було б вказати, що при визначенні **справедливої вартості** з метою відображення у фінансовій звітності в якості бази оцінки оцінювачі використовують чисту вартість реалізації, тобто ринкову вартість без ПДВ.

Таке формулювання дало б змогу і надалі обліковувати основні засоби із ПДВ та відображати їх вартість у національній та міжнародній звітності за однаковими обліковими величинами, що відповідає меті України на шляху інтеграції до світового бізнес-товариства та зближення національного і міжнародного законодавства у сфері обліку. Водночас таке формулювання дозволило б правильно розраховувати регулятивний капітал без ПДВ, що вочевидь і було метою написання зазначеного листа Національного банку.

З виходом цього листа банки після переоцінки змушені перейти на облік основних засобів без ПДВ, а величина ПДВ “зависатиме” в повітрі, оскільки, на відміну від інших підприємств, банки не можуть віднести ПДВ у дебет і отримати його відшкодування, а після виходу листа ще й не зможуть його амортизувати.

Оскільки цим же листом НБУ дозволено не перераховувати результати, здійснені раніше, тобто залишити в обліку вартості з ПДВ, то ситуація іноді виглядає курйозною, адже оцінювачі мусять порівнювати “старі” облікові величини із ПДВ з “новими” обліковими величинами без ПДВ. І лише дивуються падінню вартості, особливо тоді, коли нерухомість була придбана нещодавно або щойно введена в експлуатацію. І це в ситуації, коли ринкова вартість нерухомості за останній рік зросла в Україні у середньому на 50%.

Сьогодні найпоширенішим та коректним методом оцінки вартості земель-

БАНКИ УКРАЇНИ

ної ділянки є метод залишку для землі. Відповідно до цього методу вартість земельної ділянки визначається як різниця між ринковою вартістю об'єкта нерухомості і залишковою вартістю заміщення земельних поліпшень. На практиці ринкова вартість об'єкта нерухомості визначається із застосуванням порівняльного та/або дохідного підходів. Залишкова вартість заміщення визначається на основі вартості нового будівництва з урахуванням зношеності поліпшень. Різниця між двома вартостями, як уже зазначалося, відноситься до вартості землі.

Якщо обидві вартості — ринкова вартість об'єкта нерухомості і залишкова вартість заміщення земельних поліпшень — визначаються з урахуванням ПДВ, то різниця також включає ПДВ. Якщо обидві вартості визначаються без ПДВ, то різниця також не включає ПДВ. Отже, для земельної ділянки, на якій розташовані поліпшення, вартість має обидва значення — як із ПДВ, так і без ПДВ. Тобто оцінювач може виділити ПДВ із вартості земельної ділянки, але в разі продажу такої ділянки, навіть разом із поліпшеннями, які на ній розташовані, ПДВ не буде сплачуватися до бюджету. Тобто у разі банкрутства на погашення зобов'язань можна буде використати всю вартість земельної ділянки, в тому числі штучно виділене ПДВ.

Вартість земельної ділянки відповідно до вимог НБУ не включається у розрахунок регулятивного капіталу — ні з ПДВ, ні без ПДВ. Це сьогодні викликає здивування не лише в оцінювачів — у кожної людини. Адже загальновідомо, що земля в Україні має високу ціну. Невключення вартості земельної ділянки до регулятивного капіталу призводить до його безпідставного зниження, оскільки зменшує вартість об'єкта нерухомості, зводячи її лише до залишкової вартості заміщення банківської будівлі. А проте в разі реалізації будівля підлягатиме продажу разом із земельною ділянкою, тому на погашення зобов'язань насправді буде використана не залишкова вартість заміщення будівлі, а вся вартість нерухомості.

Невключення до регулятивного капіталу вартості земельної ділянки на практиці призводить до зменшення його величини в разі приватизації землі, оскільки після викупу земельної ділянки її вартість при розрахунках регулятивного капіталу необхідно врахувати з вартості об'єкта нерухомості. Зменшення регулятивного капіталу внаслідок приватизації земельної ділянки не стимулює банк до її приватизації, тоді як володіння нею підвищує

вартість нерухомості не лише номінально, а й реально. Загальновідомо, що власність на землю знижує ризики володіння нерухомістю, а отже, приватизацію банками земельних ділянок необхідно стимулювати, а не, навпаки, гальмувати “паперовим” (формальним) зниженням регулятивного капіталу, що маємо сьогодні.

Іншою проблемою переоцінки основних засобів банківських установ є вимога щодо врахування змін у регулятивному капіталі за результатами річної діяльності банку. Відповідно до цієї вимоги переоцінку основних засобів необхідно проводити за станом на кінець року. Як правило, переоцінку розпочинають за місяць до дати оцінки, а закінчують через 2–3 місяці після дати оцінки. Щоб врахувати її результати у звітності, аудиторам і банківській бухгалтерії потрібно ще 3–4 тижні. Отже, якщо датою оцінки вважати кінець року, то врахування в обліку можливе лише починаючи з другого кварталу, а врахування у регулятивному капіталі в кращому разі відбудеться у третьому кварталі наступного року. В результаті оцінювання проходить у дуже напружених умовах складання річної банківської фінансової звітності, і врахувати його в поточному році взагалі неможливо. Банківські установи, власниками яких є європейські банки, мають надати результати переоцінки заздалегідь, аби їх могли врахувати «материнські» банки у консолідованій звітності відповідно до вимог ЄС. Ці банки змушені робити оцінку основних засобів за станом на 1 вересня або на 1 жовтня. Такий підхід дає змогу врахувати результат переоцінки у поточному році, але її дата в цьому разі не збігається з кінцем року.

Таким чином, вимогу щодо врахування переоцінки в регулятивному капіталі за результатами звітного фінансового року (пункт 1.4, “в” постанови Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368) виконати практично неможливо, оскільки не можна оцінити основні засоби миттєво — оцінка потребує часу на її проведення, рецензування та врахування в обліку банку. З іншого боку, оцінювачам байдуже, на яку дату виконувати оцінку, оскільки її результати не залежать від фактичних результатів річної фінансової діяльності банку. Тобто переоцінку основних засобів недоцільно пов'язувати з результатами річної фінансової звітності та здійснювати на підставі цих результатів. Було б краще дозволити банкам виконувати переоцінку на будь-яку зручну для них дату протягом поточного року, що дало б змогу зменшити напругу наприкінці року і для оціню-

вачів, і для замовників оцінювання — банків. Найдоцільнішим часом щодо цього є середина року. Хоча навряд чи варто встановлювати одну дату оцінки для всіх банків, зручніше було б проводити оцінювання в будь-який час протягом року з можливістю врахування переоцінки у регулятивному капіталі зразу після її завершення.

Якщо виникають сумніви стосовно зміни цін від часу проведення оцінювання до часу закінчення поточного року, оцінювачі могли б проаналізувати зміну цін на нерухомість на основі огляду ринку банківської нерухомості та зробити висновок про суттєвість або несуттєвість їх зміни від дати оцінки до дати врахування регулятивного капіталу банку. Такий підхід найбільше відповідає положенням Міжнародної фінансової звітності, де перерахунок капіталу шляхом переоцінки здійснюють у будь-який час, коли банк дійде висновку про необхідність переоцінки основних засобів з огляду на суттєву зміну їх ринкової вартості.

Останньою з перелічених вище проблем є вимога щодо необхідності підтвердження аудитором результатів оцінки. Така вимога є дивною з точки зору оцінювачів, оскільки незрозуміло, що означає це підтвердження: рецензування оцінки тими, хто не має відповідної кваліфікації, чи залучення до рецензування іншої, нової групи оцінювачів, які є незалежними по відношенню до тих, хто виконував оцінку? Якщо йдеться про рецензування як таке, то чому б прямо не сказати про це у вимогах до розрахунку додаткового капіталу (абзац “в” пункту 1.4 постанови Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368)? З іншого боку, чому аудитори мають проводити таке рецензування? Чому не залучити до нього саморегульовані організації оцінювачів, які мають експертні ради, створені з метою проведення неупередженого рецензування? Стосовно ж аудиторських організацій, то вони таке рецензування проводять обов'язково у разі включення результатів оцінки у фінансову звітність, яку вони підтверджують — незалежно від вимог Національного банку. Проте, наголосимо, — підтверджують аудитори не оцінку, а фінансову звітність, що не одне й те ж.

Насамкінець хочу висловити побажання всіх оцінювачів про необхідність внесення уточнень до постанови Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368 стосовно рецензування результатів оцінки та формулювання вимог щодо цього. Безумовно, прозорі, чіткі вимоги до рецензування підвищили б довіру до оцінювання та до розрахованого на його базі регулятивного капіталу.





**Людмила
Снігурська**

Начальник відділу департаменту
бухгалтерського обліку
Національного банку України.
Кандидат економічних наук.

Застосування методу ефективної ставки відсотка в бухгалтерському обліку фінансових інструментів регламентується Міжнародними стандартами фінансової звітності, які активно запроваджуються в банківській системі України вже протягом більш як десяти років. Вимоги НБУ щодо застосування цього методу до всіх процентних фінансових інструментів банків були затверджені ще у 2005 році. Водночас дозволялися певні винятки. Постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 483 було внесено зміни до зазначених вимог: з 1 січня 2009 року ефективна ставка відсотка повинна застосовуватися до всіх без винятку фінансових інструментів. З огляду на це останнім часом інтерес банків до техніки застосування методу ефективної ставки за різних умов, що виникають на практиці, значно зріс. Одним із найскладніших випадків є розрахунок та застосування ефективної ставки до фінансових інструментів з плаваючою ставкою.

Теорія і практика

Особливості застосування методу ефективної процентної ставки за фінансовими інструментами з плаваючою номінальною процентною ставкою

Нагадаємо, що **ефективна ставка відсотка** (англ. “effective interest rate”) — це ставка, яка точно дисконтує очікуваний потік майбутніх грошових платежів або надходжень упродовж очікуваного терміну дії фінансового інструмента до чистої балансової вартості (амортизованої собівартості) цього інструмента. Таке визначення подається у “Правилах бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України”, затверджених постановою Правління НБУ від 18.06.2003 р. № 255 (зі змінами) [1].

Іншими словами, ефективна ставка — це така ставка дисконтування, з використанням якої визначено теперішню (реальну) вартість майбутніх грошових потоків від фінансового інструмента з урахуванням фактора часу. Це внутрішня норма процентної доходності, яка показує, наскільки вигідно працюють ті грошові кошти, які було надано у користування іншій особі.

З математичної точки зору, виходячи з наведеного вище визначення, ефективна ставка відсотка — це така ставка, за якої виконується рівняння:

$$ЧБВ = Ам\ c/v = \sum \frac{ГП_i}{(1+i_{ef})^{n_i}}, \quad (1)$$

де ЧБВ — чиста балансова вартість;

Ам с/в — амортизована собівартість;

ГП_i — грошовий потік, що припадає на *i*-тий період;

n_i — тривалість періоду від теперішнього моменту до моменту виникнення грошового потоку, що припадає на *i*-тий період; *i* = 1 ... *N*.

Зауважимо, що в науковій літературі зустрічаються й інші способи формалізованого опису техніки розрахунку ефективної ставки. Це залежить від того, наскільки точно і глибоко розписуються елементи формули, а також від умов конкретного фінансового інструмента.

Загальні вимоги НБУ щодо розрахунку ефективної ставки відсотка подаються у главі 3 розділу II “Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України” [1]. Однак у зазначеному документі не описані особливості розрахунку цієї

ставки за фінансовими інструментами банків із плаваючою номінальною процентною ставкою. Водночас деякі загальні підходи щодо цього питання висвітлено в МСБО 39 “Фінансові інструменти: визнання і оцінка”.

Як зазначено у параграфі К37 Додатка А (Керівництво із застосування) МСБО 39 [2, с. 183] щодо фінансових активів і фінансових зобов'язань з плаваючою ставкою відсотка, періодична переоцінка грошових потоків для відображення руху ринкових ставок змінює ефективну ставку відсотка.

Це означає, що на момент первісного визнання фінансового інструмента первісна ефективна ставка розраховується, виходячи з припущення, що плаваюча ставка не змінюватиметься до кінця строку дії інструмента. Тобто всі майбутні грошові потоки, якими є проценти, визначаються із застосуванням діючої на дату первісного визнання номінальної (плаваючої) ставки.

Ще одним моментом, якому приділяється особлива увага в МСБО 39, є те, що за плаваючої номінальної ставки амортизація дисконту/премії за фінансовим інструментом залежатиме від його/її економічної суті, від причини виникнення. Щодо цього МСБО 39 дає два варіанти дій.

Якщо премія чи дисконт є результатом зміни кредитного спреда за плаваючою ставкою, обумовленою в інструменті, або за іншими змінними, не скоригованими до ринкових ставок, вони амортизуються протягом очікуваного строку дії інструмента [2, с. 182–183]. Іншими словами, якщо дисконт/премію сформовано за рахунок, наприклад, комісій, що є невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструмента, ефективна ставка має бути розрахована таким чином, щоб забезпечити амортизацію такого дисконту/премії протягом всього строку дії інструмента.

Для наочної демонстрації цих положень розглянемо умовний приклад.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

Таблиця 1. Первісний графік грошових потоків для прикладу 1

Період	0	1	2	3	4	5	6
Місяць	01.07	7	8	9	10	11	12
Грошовий потік	-10 500	0	0	0	0	0	10 615

умови номінальної плаваючої ставки.

Згідно з параграфом КЗ 6 Додатка А (Керівництво із застосування) МСБО 39 [2, с. 183] якщо премія чи дисконт за інструментом з плаваючою ставкою

Таблиця 2. Графік визнання доходів та розрахунку вартості облигації на перші три місяці з дати купівлі

Період	Ефективна ставка на початок	Амортизована собівартість на початок	Визнання доходів			Грошові потоки			Амортизована собівартість на кінець	Сума очікуваного відшкодування	Доходність за період
			Усього (6 кл)	Нараховані доходи (***)	Амортизація премії (***)	Усього	Номінал	Проценти			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
		9_{n-1}	$2 \times i_{\text{еф}}$	$N \times j$	3 - 4	7 + 8	$N_{\text{погаш}}$	$\%_{\text{сплч}}$	2 + 4 + 5 - 6	PV	3/2
0									10 500.00		
7	0.0018171	10 500.00	19.08	102.50	-83.42	0	0	0.00	10 519.08	10 519.08	0.001817
8	0.0018171	10 519.08	19.11	102.50	-83.39	0	0	0.00	10 538.19	10 538.19	0.001817
9	0.0018171	10 538.19	19.15	102.50	-83.35	0	0	0.00	10 557.34	10 557.34	0.001817

Приклад 1.

Припустимо, що банк придбав у портфель до погашення облигацію з такими умовами випуску:

- ◆ номінал — 10 000 грн.;
- ◆ витрати з придбання — 500 грн.;
- ◆ строк обігу — 12 місяців (з 01.01 по 31.12);
- ◆ ставка купона (проста) — **ринкова**.

Зміна ставки фіксується (умовно) один раз на квартал (наприкінці кварталу). Нехай ринкова ставка на момент купівлі становить **12.3% річних**.

Сплата купона — один раз на півріччя.

Купівля відбулася 01.07 (після сплати чергового купона). Отже, накопичений купон на дату придбання — 0.

Побудуємо грошові потоки, виходячи з припущення, що ставка не зміниться до строку погашення (див. таблицю 1).

Грошовий потік, що виникне у грудні, розраховано таким чином:

$$10\,615 = 10\,000 + 10\,000 \times 12.3\% \times (6/12).$$

Ефективна ставка (місячна):

$$0.181719127\%.$$

Побудуємо графік визнання доходів

та розрахунку вартості фінансового активу до дати зміни ринкової ставки (див. таблицю 2).

Припустимо, що наприкінці третього кварталу (дев'ятого місяця) ринкова ставка змінилася і становила 12.5% річних.

Оскільки маємо премію, сформовану за рахунок комісії, необхідно розрахувати нову ефективну ставку.

Будуємо новий графік потоків, виходячи з даних:

- ◆ амортизована собівартість на кінець дев'ятого місяця — 10 557.34 грн.;
- ◆ майбутній потік коштів:

$$10\,000 + 10\,000 \times 12.3\% \times (3/12) + 10\,000 \times 12.5\% \times (3/12) = 10\,620 \text{ грн.}$$

Побудуємо новий графік грошових потоків (див. таблицю 3):

Нова ефективна ставка (місячна): 0.19743931%.

Загальний графік визнання доходів та розрахунку вартості цінного папера відображено у таблиці 4:

Сальдо рахунків з обліку цінного папера відображено у таблиці 5.

Розглянемо тепер другий варіант розрахунку ефективної ставки відсотка за

Таблиця 3. Графік грошових потоків з урахуванням зміни ринкової (плаваючої) ставки

Період	0	1	2	3
Місяць	9	10	11	12
Сума	-10 557.34	0	0	10 620

відображає процент, нарахований за цим інструментом з дати останньої сплати відсотка, або зміни ринкових ставок з того часу, коли плаваючу ставку відсотка було скориговано до ринкових ставок, вони амортизуються до наступної дати коригування плаваючого відсотка до ринкових ставок.

Це відбувається тому, що премія чи дисконт стосуються періоду до наступного коригування відсотка з тієї причини, що на цю дату змінна, з якою пов'язані премія чи дисконт (тобто ставка відсотка), коригується до ринкових ставок.

Іншими словами, у цьому разі йдеться про суто ринкові дисконти (премії). Застосуємо зазначені вище вимоги на умовному прикладі.

Приклад 2.

Припустимо, що 31 квітня банк при-

Таблиця 4. Графік визнання доходів та розрахунку вартості облигації за весь строк утримування облигації

Період	Ефективна ставка на початок	Амортизована собівартість на початок	Визнання доходів			Грошові потоки			Амортизована собівартість на кінець	Сума очікуваного відшкодування	Доходність за період
			Усього (6 кл)	Нараховані доходи (***)	Амортизація премії (***)	Усього	Номінал	Проценти			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
		9_{n-1}	$2 \times i_{\text{еф}}$	$N \times j$	3 - 4	7 + 8	$N_{\text{погаш}}$	$\%_{\text{сплч}}$	2 + 4 + 5 - 6		
0									10 500.00		
7	0.00181712	10 500.00	19.08	102.50	-83.42	0	0	0.00	10 519.08	10 519.08	0.001817
8	0.00181712	10 519.08	19.11	102.50	-83.39	0	0	0.00	10 538.19	10 538.19	0.001817
9	0.00181712	10 538.19	19.15	102.50	-83.35	0	0	0.00	10 557.34	10 557.34	0.001817
10	0.00197439	10 557.34	20.84	104.17	-83.32	0	0	0.00	10 578.19	10 578.19	0.001974
11	0.00197439	10 578.19	20.89	104.17	-83.28	0	0	0.00	10 599.07	10 599.07	0.001974
12	0.00197439	10 599.07	20.93	104.17	-83.24	10 620	10 000	620	0.00	0.00	0.001974
Усього			120.00	620.00	-500.00	10 620	10 000	620			

Таблиця 5. Сальдо рахунків з обліку облігацій

Період	Номінал	Неамортизована премія	Нараховані проценти	Амортизована собівартість на кінець
1	2	3	4	
0	10 000	500.00	0.00	10 500.00
7	10 000	416.58	102.50	10 519.08
8	10 000	333.19	205.00	10 538.34
9	10 000	249.84	307.50	10 557.34
10	10 000	166.52	411.67	10 578.19
11	10 000	83.24	515.83	10 599.07
12	0	0.00	0.00	0.00

дбав за 10 320.26 грн. у портфель до погашення облігацію з такими умовами випуску:

- ◆ номінал – 10 000 грн.;
- ◆ ставка купона (проста) розраховується як **100% від ринкової ставки**. Зміна ставки фіксується щокварталу;
- ◆ сплата купона – 1 раз на півріччя (база нарахування процентів – 30/360);
- ◆ строк: 12 місяців (01.01–31.12);
- ◆ ринкові ставки (річні): I кв. = 12%; II кв. = 12.2%; III кв. = 12.3%; IV кв. = 12.5%.

Припустимо, що ціна купівлі дорівнює справедливій вартості. Визначимо складові вартості цінного папера:

- ◆ номінал: 10 000 грн.;
- ◆ накопичені проценти: $401.67 = 10\,000 \times 12\% \times (3/12) + 10\,000 \times 12.2\% \times (1/12)$;
- ◆ дисконт: $-81.41 = 10\,320.26 - (10\,000 + 401.67)$.

Оскільки дисконт утворився за рахунок різниці в ставках, за якими нараховувався купон (а отже, має, так би мовити, ринкову сутність), дисконт має бути амортизований до строку наступної зміни ринкової ставки, тобто до кінця червня (шостого місяця).

Таблиця 6. Графік умовних грошових потоків до дати зміни ринкової ставки

Період	Грошові потоки
0	-10 320.26
5	0
6	10 605.00

Розрахуємо ефективну ставку. Для цього побудуємо грошові потоки на період, за який має амортизуватись дисконт. Для цього умовно вважатимемо, що наприкінці червня відбудеться погашення облігації. На цю дату емітент умовно має сплатити номінал і нараховані за півроку проценти (купон), враховуючи те, що перші три місяці купон нараховувався за ставкою 12% річних, а наступні три місяці – за ставкою 12.2% річних. Отже, емітент сплатив би:

$$10\,000 + 10\,000 \times 12\% \times (3/12) + 10\,000 \times 12.2\% \times (3/12) = 10\,605.00 \text{ грн.}$$

Графік умовних грошових потоків наведено у таблиці 6.

У результаті розрахунків отримаємо **місячну ефективну ставку відсотка** у розмірі **1.370157458%**.

Ця ефективна ставка діятиме протягом травня – червня. Надалі (після сплати купона, який містив у собі суми, розра-

ховані за попередніми, а не поточною, ринковими ставками) ефективна ставка збігатиметься з ринковою.

Графік обліку цінного папера відображено у таблиці 7.

Як видно з таблиці 7, дохідність облігації у перші два місяці більша, ніж ринкова ставка, за рахунок наявності дисконту, який несе в собі додаткову вигоду для покупця.

Слід звернути увагу на колонку 11 “Коригування” таблиці 7. Як відомо, амортизована собівартість повинна відображати теперішню вартість майбутніх грошових потоків від фінансового активу. Разом з тим, як видно з таблиці, на кінець кожного кварталу вартість майбутніх грошових потоків, дисконтована під ефективну ставку відсотка (у другому півріччі – ринкову ставку, яка використовується як ефективна), дещо відрізняється від амортизованої собівартості, яка формується за балансовими рахунками в результаті нарахування процентів та амортизації дисконту. Це пояснюється тим, що за умовами випуску ринкова ставка використовується в ролі номінальної як **проста ставка** (лінійна функція). Водночас та ж ринкова ставка використовується як ефективна ставка відсотка, яка, за визначенням, є **складною**. І якщо у річному вираженні це одне і те ж число, то при переведенні ринкової ставки у місячний еквівалент за законами лінійної і ступеневої функції матимемо невелику розбіжність:

- ◆ місячна номінальна ставка (проста): $12.3\% \times 1/12 = 1.025\%$;

- ◆ місячна ефективна ставка (складна): $(100\% + 12.3\%)^{1/12} = 0.971385\%$.

Зазначені коригування відображаються відповідним коригуванням (для випадку, коли в майбутньому грошові

Таблиця 7. Графік визнання доходів та розрахунку вартості облігації з урахуванням змін ринкової ставки для прикладу 2

Період	Ринкова ставка на початок (рік)	Амортизована собівартість на початок	Визнання доходів			Грошові потоки			Амортизована собівартість на кінець до перегляду ставки	Сума очікуваного відшкодування	Коригування	Амортизована собівартість на кінець	Дохідність	
			Усього (6 кл)	Нараховані доходи (***8)	Амортизація дисконту (***6)	Усього	Номінал	Проценти					за період	річна
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
0				401.67								10 320.26		
5	0.122	10 320.26	141.40	101.67	39.74	0	0	0.00	10 461.66	10 461.66	0.00	10 461.66	0.0137	0.177
6	0.122	10 461.66	143.34	101.67	41.67	605	0	605	10 000.00	10 016.83	-16.83	10 016.83	0.0137	0.177
7	0.123	10 016.83	97.30	102.50	-5.20	0	0	0.00	10 114.13	10 114.13	0.00	10 114.13	0.0097	0.123
8	0.123	10 114.13	98.25	102.50	-4.25	0	0	0.00	10 212.37	10 212.37	0.00	10 212.37	0.0097	0.123
9	0.123	10 212.37	99.20	102.50	-3.30	0	0	0.00	10 311.58	10 311.85	-0.27	10 311.58	0.0097	0.123
10	0.125	10 311.85	101.71	104.17	-2.45	0	0	0.00	10 413.56	10 413.56	0.00	10 413.56	0.0099	0.125
11	0.125	10 413.56	102.71	104.17	-1.45	0	0	0.00	10 516.27	10 516.27	0.00	10 516.27	0.0099	0.125
12	0.125	10 516.27	103.73	104.17	-0.44	10 620	10 000	620	0.00	0.00	0.00	0.00	0.0099	0.125
Усього			887.65	1 225.0	64.32	11 225	10 000	1 225			-17.09			
		$1 = 12_{n-1}$	$2 \times i_{\text{еф}}$	$N \times j$	3-4	7+8	$N_{\text{погаш}}$	$\%_{\text{спл}}$	2+4+5-6	PV	9-10	9-11	3/2	$(1+13)^{12}-1$

$$\text{Амортизація дисконту} = 64.32 + 17.09 = 81.41$$

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

потоки змінюються і така зміна не пов'язана зі зменшенням або відновленням корисності).

За рахунок цієї розбіжності між номінальною місячною та ефективною місячною ставками у другому півріччі виникають "технічні" премії.

Для прикладу розпишемо бухгалтерські проведення щодо визнання доходів за облігацією за червень і липень.

Отже, наприкінці червня визнається дохід у сумі 143.34 грн. Та виконується таке проведення:

Дебет Нараховані доходи	
3218	101.67
Дебет Неамортизований дисконт	
3216	41.67
Кредит Процентні доходи	
6 клас	143.34

Сплата купона відображається таким проведенням:

Дебет Грошові кошти	605.00
Кредит Нараховані доходи	
3218	605.00

У результаті балансова вартість на кінець періоду дорівнює 10 000 грн. (проценти сплачені, дисконт амортизований, як і передбачалося під час розрахунку первісної ефективної ставки).

Оскільки в майбутньому потоки коштів змінюються, ця зміна пов'язана зі зміною номінальної (ринкової) процентної ставки, порівнюємо балансову вартість із теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків (які дисконтуються під нову ринкову і, відповідно, ефективну (місячну складну) ставку).

Майбутній грошовий потік — один, виникає наприкінці строку дії облігації і включає номінал та купон, визначений, виходячи з припущення, що поточна ринкова ставка (12.3%) діятиме до кінця строку дії інструмента. Для розрахунку купона береться номінальна ринкова проста місячна ставка:

$$10\,000 + 10\,000 \times 12.3\% \times 6/12 = 10\,615.00 \text{ грн.}$$

Теперішня вартість майбутніх грошових потоків (які виникнуть через шість місяців) становитиме:

$$10\,615.00 / (100\% + 0.971385\%)^6 = 10\,016.83 \text{ грн.,}$$

$$\text{де } 0.971385\% = (100\% + 12.3\%)^{1/12} - 100\%$$

Отже, сума коригування становить: $10\,000 - 10\,016.83 = -16.83 \text{ грн.}$

Коригування виникає через те, що ринкова ставка використовується порізно:

- для розрахунку майбутніх потоків коштів (процентів) — як проста місячна;
- для визначення теперішньої вартості (дисконтування цих потоків) — як місячна складна.

Тобто в річному еквіваленті ринкова

ставка має однакове значення в обох випадках — 12.3% річних. У місячному ж еквіваленті величини відрізняються:

— місячна ринкова ставка, розрахована як проста: $12.3\% / 12 = 1.025\%$;

— місячна ринкова ставка, розрахована як складна: $(100\% + 12.3\%)^{1/12} - 100\% = 0.971385\%$.

Це коригування відображається проведенням:

Дебет Неамортизована премія	
3217	16.83
Кредит Процентні доходи	
6 клас	16.83

У результаті балансова вартість облігації на кінець червня — початок липня становитиме 10 016.83 грн.

Наприкінці липня визнання процентного доходу відображається в обліку таким проведенням:

Дебет Нараховані доходи	
3218	102.50
Кредит Неамортизована премія	
3217	5.20
Кредит Процентні доходи	
6 клас	97.30

Отже, хоча надалі ефективна ставка у нас дорівнює ринковій та номінальній, у розрахунках і, відповідно, в обліку все одно виникають коригування, які відображаються через рахунки неамортизованого дисконту/премії. Якби під час розрахунку суми процентів (купона) ми користувалися ринковою ставкою як складною, цих відмінностей не було б.

МСБО 39 подає деяке пояснення, яке можна використати щодо зазначених відмінностей: "Якщо фінансовий актив з плаваючою ставкою або фінансове зобов'язання з плаваючою ставкою визнаються первісно за сумою, що дорівнює основній сумі, котра підлягає отриманню чи сплаті при погашенні, то переоцінювання майбутніх платежів відсотка, як правило, не має значного впливу на балансову вартість активу або зобов'язання" [2, с. 183].

Сальдо рахунків з обліку елементів вартості цінного папера відображено в таблиці 8.

Таблиця 8. Сальдо рахунків з обліку елементів вартості цінного папера

Період	Номінал	Неамортизований дисконт (–) /премія (+)	Нараховані проценти	Резерв	Балансова вартість на кінець
	1	2	3	4	5
0	10 000	–81.41	401.67	0.00	10 320.26
5	10 000	–41.67	503.33	0.00	10 461.66
6	10 000	16.83	0.00	0.00	10 016.83
7	10 000	11.63	102.50	0.00	10 114.13
8	10 000	7.37	205.00	0.00	10 212.37
9	10 000	4.35	307.50	0.00	10 311.85
10	10 000	1.89	411.67	0.00	10 413.56
11	10 000	0.44	515.83	0.00	10 516.27
12	0	0.00	0.00	0.00	0.00

Але найбільшу, на погляд автора, складність матиме облік фінансових інструментів з плаваючою ставкою, у яких дисконт/премія складається з двох елементів: "ринкового" (різниця між номіналом та справедливою вартістю без накопичених процентів) та "неринкового" (витрати на операції, інші платежі, що є невід'ємною частиною доходу/витрат фінансового інструмента). Один елемент має бути амортизований до дати зміни плаваючої ставки, інший — до кінця строку дії фінансового інструмента. Як розраховувати і використовувати ефективну ставку відсотка в цьому випадку, навіть в МСБО 39 чітко не написано.

Можна запропонувати такий спосіб: на період до дати зміни плаваючої ставки розраховувати дві окремі ефективні ставки:

♦ одну — виходячи з умовної первісної вартості, що включає тільки "ринковий" дисконт/премію;

♦ другу — виходячи з умовної первісної вартості, що включає тільки "неринковий" дисконт/премію.

Протягом періоду до дати зміни плаваючої ставки амортизацію загального дисконту/премії потрібно буде визначати шляхом підсумування двох складових:

1) різниця між добутком амортизованої собівартості, що включає тільки неамортизований "ринковий" дисконт/премію, і першої ефективної ставки та сумою нарахованих процентів;

2) різниця між добутком амортизованої собівартості, що включає тільки неамортизований "неринковий" дисконт/премію, і першої ефективної ставки та сумою нарахованих процентів.

Але у такому разі виникає необхідність вести окремий облік складових загального дисконту/премії, що призведе до додаткових складностей в обліку.

Слід зауважити, що такі складності будуть лише у період до зміни плаваючої ставки. Надалі "ринковий" елемент амортизується і не матиме впливу.

Хотілося б звернути увагу на такий момент. Як було видно з прикладу 2, після повної амортизації "ринкового" дискон-

ту/премії можуть виникнути коригування, які теж мають ринковий характер. Тому коректніше такі коригування відносити до “ринкового” елемента. Однак урахування те, що “ринковий” та “неринковий” — це лише елементи одного цілого дисконту/премії, на думку автора, прийнятним є у періодах після зміни плаваючої ставки відносити ці коригування на “неринковий” елемент. Це полегшить подальші обчислення та процедури обліку, оскільки відпаде необхідність ведення “ринкового” елемента.

Для наочності розглянемо умовний приклад.

Приклад 3.

Умови цього прикладу аналогічні умовам прикладу 2, але з однією відмінністю, пов’язаною з утворенням дисконту/премії.

Отже, 1 травня банк придбав за 10 320.26 грн. у портфель до погашення облігацію з такими умовами випуску:

- ◆ номінал — 10 000 грн.;
- ◆ ставка купона (проста) розраховується як **100% від ринкової ставки**. Зміна ставки фіксується щокварталу;
- ◆ сплата купона — один раз на півріччя (база нарахування процентів — 30/360);
- ◆ строк: 12 місяців (01.01—31.12);
- ◆ ринкові ставки (річні): I кв. = 12%; II кв. = 12.2%; III кв. = 12.3%; IV кв. = 12.5%.

Разом з тим, на відміну від попереднього прикладу, додаткові витрати, пов’язані з придбанням цінного папера, становлять 500 грн.

Отже, первісна вартість облігації

(справедлива вартість плюс витрати на операцію) становитиме: $10\,320.26 + 500 = 10\,820.26$ грн.

Визначимо складові вартості цінного папера:

- ◆ номінал: 10 000 грн.;
- ◆ накопичені проценти: $401.67 = 10\,000 \times 12\% \times (3/12) + 10\,000 \times 12.2\% \times (1/12)$;
- ◆ премія: $418.59 = 10\,820.26 - (10\,000 + 401.67)$, у тому числі:
 - “ринковий” дисконт: $-81.41 = 10\,320.26 - (10\,000 + 401.67)$;
 - “неринкова” премія: 500.

Премія утворилася як за рахунок різниці в ставках, за якими нараховувався купон, так і за рахунок незалежних від ринкової ставки причин (витрати на операції).

Отже, для коректної, з точки зору МСБО 39, амортизації премії за цим фінансовим інструментом пропонуємо розраховувати дві окремі ефективні ставки:

- “ринкову” — для амортизації “ринкового” дисконту (до часу зміни плаваючої ставки, тобто до кінця шостого місяця);
- так звану “неринкову” — для амортизації “неринкової” премії (до часу погашення цінного папера).

Отже, для розрахунку “ринкової” ефективної ставки побудуємо грошові потоки (див. таблицю 9), де первісна вартість дорівнюватиме справедливій

Таблиця 9. Графік умовних грошових потоків, які беруться до уваги для первісної “ринкової” ефективної ставки відсотка

Період	Грошові потоки
4	-10 320.26
5	0
6	10 605.00

вартості, а погашення (умовно) відбудеться наприкінці шостого місяця (на дату зміни плаваючої ставки) і вартість такого погашення буде:

$$10\,605 \text{ грн.} = 10\,000 + 10\,000 \times 12\% \times (3/12) + 10\,000 \times 12.2\% \times (3/12).$$

Виходячи з рівняння $10\,320.26 = 10\,605.00 / (1 + i_{\text{эф}})^2$, “ринкова” ефективна ставка (місячна) становитиме **1.370157458%**. Цю ставку ми використаємо для амортизації “ринкового” дисконту протягом 5-го і 6-го місяців.

Тепер розрахуємо “неринкову” ефективну ставку, яка необхідна для амортизації “неринкової” премії. Оскільки визнання цієї премії зменшенням процентного доходу (тобто її розподіл по періодах) має бути розтягнутий на вісім місяців (до остаточного погашення цінного папера), то для розрахунку “неринкової” ефективної ставки побудуємо грошові потоки, виходячи з припущення, що ставка не зміниться до кінця строку. Причому первісна вартість із

Таблиця 10. Графік грошових потоків для розрахунку “неринкової” ефективної ставки відсотка

Період	0 (01.05)	5	6	7	8	9	10	11	12
Грошові потоки	-10 901.67	0.00	605.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10 610.00

Таблиця 11. Графік визнання доходів та розрахунку вартості облігації з урахуванням змін ринкової ставки для прикладу 3

Період	Ринкова ставка на початок (річна)	Амортизація собівартості з “ринковим” дисконтом на початок	Амортизація собівартості з “неринковою” премією на початок	Усього (6 кл)	Нараховані доходи (***)	Амортизація “ринкового” дисконту	Амортизація “неринкової” премії	Усього	Номінал	Проценти	Амортизація собівартості з “неринковою” премією на кінець	Амортизація собівартості з “ринковим” дисконтом на кінець	Теперішня вартість майбутніх грошових потоків	Коригування премії	Амортизація собівартості на кінець (балансова вартість)	Дохідність за період
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
0															10 820.26	
5	0.1220	10 320.26	10 901.67	80.07	101.67	39.74	-61.33	0	0	0.00	10 942.00	10 461.66	10 461.66	0.00	10 900.33	0.007345
6	0.1220	10 461.66	10 942.00	82.16	101.67	41.67	-61.18	605	0	605.00	10 377.49	10 000.00	10 016.83	-16.83	10 394.31	0.007509
7	0.1230	10 000.00	10 394.31	36.46	102.50	0.00	-66.04	0	0	0.00	10 430.77	10 102.50	10 430.77	0.00	10 430.77	0.003508
8	0.1230	10 102.50	10 430.77	36.59	102.50	0.00	-65.91	0	0	0.00	10 467.36	10 205.00	10 467.36	0.00	10 467.36	0.003508
9	0.1230	10 205.00	10 467.36	36.72	102.50	0.00	-65.78	0	0	0.00	10 504.08	10 307.50	10 504.08	0.00	10 504.08	0.003508
10	0.1250	10 307.50	10 504.08	38.50	104.17	0.00	-65.67	0	0	0.00	10 542.58	10 411.67	10 542.58	0.00	10 542.58	0.003665
11	0.1250	10 411.67	10 542.58	38.64	104.17	0.00	-65.53	0	0	0.00	10 581.22	10 515.83	10 581.22	0.00	10 581.22	0.003665
12	0.1250	10 515.83	10 581.22	38.78	104.17	0.00	-65.38	10 620	10 000	620	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.003665
Усього				387.92	823.33	81.41	-516.83	11 225	10 000	1225				-16.83		
Формула		12_{n-1}	11_{n-1}	$6+7$	$N \times j$	$2 \times i_{\text{рин. еф.}}$	$3 \times i_{\text{нерин. еф.}}$	$9+10$	$N_{\text{погаш.}}$	$\%_{\text{спл.}}$	$3+5+7-8$	$2+5+6-8$	PV		$15_{n-1}+5+6+7-8-14$	$15_{n-1}/4$

Амортизація “неринкової” премії = $516.83 - 16.83 = 500$

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

цією метою має містити тільки “неринкову” премію, тобто: 10 000.00 (номінал) + 401.67 (накопичені проценти) + 500 (витрати на операції) = 10 901.67 грн.

Графік грошових потоків для розрахунку “неринкової” ефективної ставки наведено у таблиці 10.

Таким чином, “неринкова” ефективна ставка (місячна) становитиме 0.369988296%. Ця ставка також використовуватиметься тільки протягом 5-го і 6-го місяців, і за її допомогою амортизується лише частина витрат на операції (які сформували “неринкову” премію); надалі під час зміни плаваючої ставки для подальшої амортизації залишку витрат на операції розраховуватиметься нова ефективна ставка відсотка.

Результати розрахунків наведено в таблиці 11.

Слід звернути увагу на дані колонки 16 “Дохідність за період” за 5-й і 6-й місяці. Ця дохідність не збігається зі значеннями ефективних ставок, які були розраховані на ці періоди, а показує загальну дохідність з урахуванням впливу обох складових загальної премії за облігацією.

Наприкінці 5-го місяця необхідно було здійснити коригування премії, про що йшлося перед прикладом. Для розрахунку суми коригування потрібно розрахувати теперішню вартість майбутніх

Таблиця 12. Графік очікуваних грошових потоків для визначення теперішньої вартості облігації за станом на кінець 6-го місяця

Місяць	Період	Грошовий потік
Червень	0	-10 394.31
Липень	1	0
Серпень	2	0
Вересень	3	0
Жовтень	4	0
Листопад	5	0
Грудень	6	10 615.00

на кінець 6-го місяця грошових потоків з використанням нової ринкової ставки (12.3% річних, або $(100\% + 12.3\%)^{1/12} - 100\% = 0.9713849\%$ на місяць), оскільки коригування пов'язане зі специфікою застосування ринкової ставки, як пояснювалося у попередньому прикладі.

Грошові потоки будуть такими, як показано у таблиці 12.

Грошовий потік за грудень складається з номіналу (10 000 грн.) та купона, розрахованого за ставкою 12.3% річних $(10\,000 \times 0.123 \times 6/12 = 615 \text{ грн.})$.

Отже, теперішня вартість розрахована так: $10\,615 / (1 + 0.009713849)^6 = 10\,016.83 \text{ грн.}$

У подальшому це коригування відноситимемо на “неринкову” премію для спрощення, а тому ефективну ставку на

наступний квартал розраховуватимемо, прирівнюючи майбутні грошові потоки до балансової вартості облігації за станом на кінець 6-го місяця (після коригування на 16.83 грн.), тобто використовуючи дані таблиці 12.

Оскільки надалі ринковий елемент загальної премії за цінним папером не чинить впливу (він повністю амортизований), у колонці 13 таблиці 11 теперішня вартість розраховується шляхом дисконтування очікуваних майбутніх грошових потоків під поточну ефективну ставку відсотка, з урахуванням зміни (скорочення) періоду дисконтування.

Стосовно останнього кварталу (10, 11, 12 місяці), то очікуваний майбутній грошовий потік зміниться, оскільки змінюються оцінки: на останні три місяці встановлюється ринкова (плаваюча) ставка у розмірі 12.5% річних. Це означає, що тепер, за уточненими оцінками, емітент має сплатити:

$10\,000 + 10\,000 \times 0.125 \times 3/12 + 10\,000 \times 0.125 \times 3/12 = 10\,620 \text{ грн.}$

Отже, графік грошових потоків для розрахунку останньої ефективної ставки матиме вигляд таблиці 13.

Таким чином, ефективні ставки за цінним папером змінюватимуться під час кожної зміни плаваючої номінальної процентної ставки і матимуть такі значення, як показано в таблиці 14.

Сальдо рахунків з обліку елементів вартості цього цінного папера наведено у таблиці 15.

Можна запропонувати й інший, легший, спосіб. Залежно від того, вплив якого з елементів загального дисконту/премії суттєвіший, тим способом амортизації загального дисконту/премії можна користуватися. Однак такий підхід, на погляд автора, не дає підстави вважати, що логіка МСБО 39 витримана повністю.

Отже, застосування методу ефективної ставки відсотка в обліку фінансових інструментів з плаваючою ставкою є досить складним, але необхідним, особливо зважаючи на те, що з 1 січня 2009 року всі винятки (випадки, за яких метод ефективної ставки до цього часу можна було не застосовувати) відмінено.

Література

1. Міжнародні стандарти фінансової звітності: Фінансові інструменти: Звітність та бухгалтерський облік (грудень 2006): Керівництво для користувачів щодо офіційного тексту МСБО 32, МСБО 39 та МСФЗ 7 / Пер. з англ. — К., 2007. — 569 с.

2. “Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України”, затверджені постановою Правління НБУ від 18.06.2003 № 255 (зі змінами).

Таблиця 13. Графік грошових потоків для розрахунку ефективної ставки на період з жовтня по грудень

Місяць	Кінець вересня	Жовтень	Листопад	Грудень
Період	0	1	2	3
Грошові потоки	-10 504.08	0	0	10 620.00

Таблиця 14. Ефективні ставки відсотка за цінним папером протягом строку дії інструмента

Період використання процентної ставки	Ефективна ставка відсотка на період (місячна)
II квартал (травень – червень)	“Ринкова” 1.370157458 % “Неринкова” 0.369988296 %
III квартал (липень – вересень)	0.350770652 %
IV квартал (жовтень – грудень)	0.366524306 %

Таблиця 15. Сальдо рахунків з обліку елементів вартості цінного папера для прикладу 3

Період	Номінал	Усього премії	“Ринкова” частина (дисконт)	“Неринкова” частина (премія)	Нараховані проценти	Балансова вартість на кінець
	1	2	3	4	5	6
0	10 000	418.59	-81.41	500.00	401.67	10 820.26
5	10 000	413.82	-41.67	455.49	503.33	10 900.33
6	10 000	394.31	0.00	394.31	0.00	10 394.31
7	10 000	328.27	0.00	328.27	102.50	10 430.77
8	10 000	262.36	0.00	262.36	205.00	10 467.36
9	10 000	196.58	0.00	196.58	307.50	10 504.08
10	10 000	130.91	0.00	130.91	411.67	10 542.58
11	10 000	65.38	0.00	65.38	515.83	10 581.22
12	0	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00



**Олексій
Кузнецов**

Старший науковий співробітник
Інституту світової економіки і
міжнародних відносин Національної
академії наук України. Кандидат
економічних наук

Великобританія – п'ята економіка світу за розміром ВВП після США, Японії, Німеччини та Китаю і входить у квінтет країн Європи з ВВП понад трильйон доларів. З утратою колоній після Другої світової війни Великобританія докладає чималих зусиль для збереження своїх позицій у міжнародній торгівлі: вона посідає у світі п'яте місце за обсягами торгівлі, друге (після США) – щодо експорту комерційних послуг та друге в ЄС (після Ірландії) – за часткою високих технологій в експорті готової продукції.

У статті пропонується огляд монетарної політики Банку Англії щодо забезпечення макроекономічної стабільності однієї з наймогутніших економік світу, аналізуються економічні та політичні складові впливу на макроекономічну ситуацію і заходи, до яких вдався Банк Англії, аби Великобританія уникла негативних наслідків світових економічних криз і подолати інфляцію.

Дослідження/

Монетарна політика Великобританії: досвід подолання інфляції

СКЛАДОВІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО БАЛАНСУ

Лондонський Сіті має величезне значення для британської та європейської економік. Його ринки – інноваційні, конкурентні, міжнародно орієнтовані. Вага фінансового сектору, в якому працює лише 3.4% від загальної кількості зайнятих, становить близько третини британського ВВП. За даними The Global Financial Centres Index, опублікованими в березні 2008 року, Лондон посів перше місце серед 50 фінансових центрів світу, випередивши Нью-Йорк [1, с. 12]. Про обсяги міжнародних фінансових активів, які контролює Великобританія, яскраво свідчить статистика: вартість позабіржових деривативів, що знаходяться в обігу, становить 516 трлн. доларів, а частка Великобританії в цьому ринковому сегменті – 43% (частка на ринку міжнародної валютної торгівлі – 34%, на ринку іноземних акцій – 46%, на вторинному ринку міжнародних облігацій – 70%) [2, сс. 2; 15]. Понад дві третини операцій щодо залучення кредитних ресурсів на міжнародних ринках капіталу для країн Центральної та Східної Європи організовується через Лондон (для України ця цифра становить близько 90%).

Протягом одинадцяти років перебування лейбористів при владі економічні процеси в країні загалом відповідали першочерговим цілям уряду, спрямованим на забезпечення сталого економічного зростання, високого рівня зайнятості й створення умов для ефективної підприємницької діяльності. За даними Світового банку, Великобританія належить до країн з найменш регульованою економікою, тому залишається однією з найсприятливіших країн Європи для ведення бізнесу [3, с. 6].

Великобританії вдалося уникнути негативних наслідків економічного спаду, якого зазнало багато країн зони євро, на котру припадає 62% британського експорту (2006 рік). Впродовж 1997–2007 років середні річні темпи зростання британського ВВП становили 2.9%, а номінальний його розмір збільшився за цей час із 936 до 1 247 млрд. фунтів стерлінгів. Рівень безробіття знизився з 7.2% у 1997 році до 4.7% у 2005 році, хоча потому знову став зростати внаслідок припливу трудових мігрантів із Центральної та Східної Євро-

пи. Вартість праці у сфері промисловості і рівень податків на дохід дають змогу Великобританії зберігати конкурентоспроможність серед країн ЄС.

Шістнадцять років економічної стабільності сприяли зміцненню фунта стерлінгів. У країні практично забули про чорні плями історії, пов'язані з його девальвацією в 1949 році та “чорною середою” 1992 року.¹ У період 2001–2007 років курс фунта стерлінгів зріс щодо долара США з 1.44 до 2.11.

Здійснені впродовж 1997–2000 років інституційні перетворення, пов'язані передусім із наданням Банку Англії права самостійно визначати рівень відсоткових ставок та передачею функцій нагляду за ринками фінансових послуг єдиному, не державному регулятору, виявились ефективними засобами досягнення макроекономічної і фінансової стабільності. За даними МВФ, у 1995–2007 роках зростання ВВП на душу населення у Великобританії було значно відчутнішим і стійкішим, ніж у будь-якій іншій країні “Великої сімки”.

Втім, скептично налаштовані аналітики не схильні поєднувати ці успіхи з проведенням вдалого курсу економічних реформ лейбористами, зокрема, колишнім міністром фінансів і теперішнім прем'єр-міністром Гордоном Брауном². Поворотним в економічному розвитку Великобританії натомість вважається 1992 рік, коли країна залишила європейський стабілізаційний механізм фіксованих валютних курсів, що відкрило їй дорогу до економічного зростання [4].

Гордон Браун із боєм сприйняв вихід фунта стерлінгів з європейського механізму валютних курсів, позаяк це завдало значних втрат міжнародній репутації Великобританії. Протягом 1992–1997 років він

¹ Не витримавши конкурентного тиску США, 19 вересня 1949 року британський уряд девальвував фунт стерлінгів на 30% – із 4.03 до 2.80 долара США. Внаслідок валютних спекуляцій, зокрема з боку Дж. Сороса, 16 вересня 1992 року британський уряд був змушений заявити про вихід фунта стерлінгів зі стабілізаційного європейського механізму валютних курсів.

² Ентоні Блер взамін на зобов'язання Брауна не претендувати на лідерство у партії після перемоги лейбористів на виборах 1997 року розширив його повноваження як канцлера Казначейства і поклав на нього відповідальність не тільки за економічну та фінансову політику, а й за здійснення контролю з широкого кола питань, у тому числі в соціальній сфері.

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

проводив активні консультації щодо зміни британської економічної політики, зокрема з головою Федеральної резервної системи США Аланом Грінспеном. Він добре засвоїв урок 1976 року, коли, прагнучи відновити довіру до британських фінансових ринків, розбалансованих унаслідок нафтової кризи,³ лейбористський уряд Джеймса Каллагана звернувся за фінансовою допомогою до МВФ. Цей хибний крок досі залишається “чорною плямою” на іміджі партії і предметом дорікань з боку консерваторів [5, с. 5].

Виходом фунта з європейського механізму валютних курсів пояснюється скептична позиція Гордона Брауна стосовно євро. Тогочасний прем'єр-міністр Ентоні Блер був готовий до проведення референдуму щодо запровадження у Великобританії спільної європейської валюти ще в перший термін свого прем'єрства (1997–2001 рр.), але під тиском Брауна був змушений дозволити проведення відомих “економічних тестів”⁴, результатом яких стало відкладення питання запровадження у Великобританії євро на невизначений час.

Відпустивши в 1992 році фунт у “вільне плавання”, Банк Англії перейшов на режим інфляційного таргетування — публічне оголошення середньострокового цільового орієнтира динаміки індексу внутрішніх цін, дотримання якого є обов'язковим для центрального банку і пріоритетним щодо інших показників. Позитивні наслідки запровадження цього монетарного механізму стали відчутними ще до перемоги лейбористів на виборах 1997 року.

Безперечним досягненням Г.Брауна справедливо вважають прийняття ним рішення щодо надання незалежності Банку Англії. Цей несподіваний для ринку стратегічний крок визнали чи не найважливішим досягненням у його політичній кар'єрі і сміливим викликом попереднім міністрам фінансів від лейбористської партії. Подія була схвально сприйнята в широких колах британської громадськості й мала значний міжнародний резонанс. Ідея незалежності полягала в тому, що 1997 року казначейство (Міністерство фінансів Великобританії) передало спеціально створеному в структурі Банку Англії Комітету з питань монетарної політики функції регулювання базової відсоткової ставки та

контролю за інфляцією. Водночас право встановлювати цільовий орієнтир інфляції казначейство залишило за собою. Це звільнило його від необхідності вживати короткострокові макроекономічні заходи, спрямовані на регулювання ринкового попиту. Раніше питання монетарної політики, зокрема, прийняття рішень щодо термінів та параметрів зміни відсоткової ставки, відволікали значні ресурси казначейства, а іноді відбирали половину робочого часу міністра фінансів і були джерелом його нескінченних суперечок із прем'єр-міністром.

Реформаторські заходи Г.Брауна дали змогу сфокусувати роботу казначейства на вирішенні передусім довгострокових завдань на мікроекономічному (підприємницькому) рівні — завдань, спрямованих на стимулювання ринкової пропозиції, таких як поліпшення податкової системи з метою заохочень на ринках праці, інвестицій, прикладних досліджень та сприяння загальному розвитку бізнес-середовища. Віднині негативні наслідки стимулювання реального сектору шляхом зниження податків⁵ мали стримуватися втручанням Банку Англії, а саме: відповідним підвищенням відсоткової ставки.⁶ Втім, безінфляційна та інвестиційна політика Г.Брауна мала й певні недоліки, зокрема, стрімко зріс дефіцит британського торговельного балансу (другого в абсолютному розмірі після США у світі).⁷

Надання Банку Англії незалежності, з одного боку, підвищило рівень його прозорості та звітності перед парламентом і громадськістю, а з другого — зменшило відповідальність уряду за банківські та фінансові кризи, які виникали в період перебування при владі консерваторів.

Іншим важливим здобутком економічної політики Г.Брауна вважається запровадження так званих фіскальних правил бюджетної політики, за якими, по-перше, уряд може запозичувати кошти лише з метою інвестицій, а не для фінансування поточних витрат; а по-друге, державна заборгованість не повинна перевищувати 40% від ВВП. Згідно із “золотим правилом” (golden rule) дотримуватися цього нормативу необхідно не в конкретному фіскальному році, як це прийнято, наприклад, у зоні євро, а впродовж бізнес-циклу, який відповідно до офіційного визначення спочатку тривав із 1997 по

2006 рік, а пізніше був подовжений Г.Брауном ще на кілька років. Це підвищує можливості уряду щодо запозичення коштів на внутрішньому ринку і підтримання при цьому середнього розміру заборгованості протягом циклу в дозволених рамках. Завдяки застосуванню “золотого правила” механізм управління державним боргом у Великобританії набув виключної гнучкості [6, с. 17].

Критичний розмір державної заборгованості (252% від ВВП) під час Другої світової війни зумовив особливу увагу британських політиків до цього питання. За допомогою фіскальних правил Г.Брауну дійсно вдалося зменшити державний борг до одного з найнижчих в ЄС: 37.5% від ВВП у 2002 р. Проте внаслідок збільшення соціальних витрат здійснення фіскального контролю у Великобританії в останні роки значно ускладнилося.⁸ Крім того, під час кризи субстандартних іпотечних кредитів у США Банк Англії, аби запобігти паніці та обвалу внутрішнього ринку, був змушений за рахунок відповідного збільшення державного боргу здійснити націоналізацію фактично збанкрутілого іпотечного банку “Northern Rock” шляхом прямого викупу його кредитного, іпотечного портфеля, а також фінансових гарантій на загальну суму близько 100 млрд. фунтів стерлінгів.

ДІЄВІСТЬ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Незалежність Банку Англії позитивно вплинула на дієвість режиму інфляційного таргетування, який виявився вельми ефективним і дав змогу центральному банку Великобританії протягом останніх десяти років досить чітко дотримуватися цільового орієнтира інфляції.

Орієнтир інфляції у країні є симетричним, і в разі його відхилення у будь-який бік більш як на 1% голова Банку Англії повинен надіслати офіційного листа на адресу міністра фінансів із поясненням причин такої ситуації та переліком заходів, уживаних для повернення інфляції у визначені межі.

Спочатку допустимий показник інфляції був установлений на рівні 2.5%. Але у 2003 році його цільовий рівень знизили до 2% у зв'язку з переходом Банку Англії на нову методологію розрахунку інфляції, наближену до методології країн єврозони — гармонізований індекс споживчих цін. Щоправда, британський індекс не відображає динаміки вартості іпотечних кредитів). Спочатку, за новою методологією, показник інфляції у Великобританії був одним із найнижчих порівняно з деякими країнами євро: у жовтні 2003 року він становив 1.4% порівняно з 2.1% у єврозоні. Але в останні

³ У серпні 1975 р. річний рівень інфляції у Великобританії сягнув 26.9%.

⁴ У червні 2003 р. британське Міністерство фінансів дійшло негативного висновку щодо сенсу приєднання країни до зони євро, проаналізувавши стан готовності до цього економіки за п'ятьма критеріями, визначеними у 1997 році: синхронність економічних циклів з економіками зони євро, економічна гнучкість, інвестиційна привабливість, вплив уведення євро на сферу фінансових послуг та ринки праці.

⁵ За часів перебування Гордона Брауна на посаді міністра фінансів стандартна ставка корпоративного податку зменшилася з 33 до 30%, а знижена ставка (для малих підприємств) — із 24 до 19%.

⁶ Гальмуючи зростання цін протягом 2003–2008 років, Банк Англії дев'ять разів піднімав базову відсоткову ставку (з 3.75% до 5.75%).

⁷ Від'ємне сальдо балансу поточного рахунку Великобританії у період 1997–2007 років збільшилося з 1.4 до 115.4 млрд. доларів США.

⁸ У 2007 році державна заборгованість, за маастрихтською методологією, становила 43.8% від ВВП.

роки інфляційні процеси перетворилися на відчутну проблему для центрального банку Великобританії.

На початку липня 2003 року Банк Англії очолив Мервін Кінг (фаворит Г. Брауна), який заступив місце Едварда Джорджа, що перебував на цій посаді з 1992 року. Новий керівник запровадив низку нововведень. Зокрема, відмінив щоденні ранкові “літучки” керівного складу банку. За часів Е. Джорджа вони проводилися щодня з 8:45 ранку з метою обговорення поточних планів роботи, ринкових подій та повідомлень ЗМІ. Для заощадження часу голова банку замінив “літучки” щотижневими зустрічами керівників банку, звільнивши свій ранковий час для читання преси, роботи з кореспонденцією та розмірковувань. Водночас він закликав своїх підлеглих: “Я хочу, щоб скриньки для паперів були якомога меншими. Замість демонстрації підвищеної активності співробітники банку мають обмірковувати, як раціональніше використати свій робочий час і щодня ретельно планувати свої дії” [7, с. 3]. М. Кінг є переконаним прихильником інформаційних технологій — він навіть склав іспит на отримання професійної комп’ютерної кваліфікації (Computer Driving Licence Qualification). Голова Банку Англії вимагає від підлеглих проведення монетарної політики на модельних розрахунках і має високу репутацію в академічних колах, передусім як автор численних академічних публікацій. В одній зі своїх праць він назвав 1999 рік піковим щодо спроможності центробанків впливати на економічні процеси, стверджуючи, що в майбутньому їх роль в економіці буде поступово знижуватися. На думку М. Кінга, причиною тому — лібералізація фінансових ринків, яка відбувалася у другій половині 1970-х років і призвела до суттєвих “інформаційно-технологічних змін”, для реагування на котрі у центробанків просто бракує адекватних інструментів впливу [8, с. 2].

Сам М. Кінг, мабуть, не дуже вірить власним прогнозам щодо послаблення ролі центробанків. Заступаючи на свою нову посаду, він заявив, що монетарна політика буде рутинною. Але вже шостого листопада 2003 року Банк Англії вперше з 2000 року підвищив базову відсоткову ставку з 3.5% (найнижчий в історії рівень) до 3.75%, відреагувавши таким чином на поживлення економіки та підвищення цін у третьому кварталі. І це був лише початок.

Протягом 2004 року інфляційні тенденції у Великобританії були зумовлені переважно зростанням цін на житло. Щоб призупинити цю небезпечну тенденцію, Банк Англії чотири рази підвищував базову ставку (з 3.75% до 4.75%). З огляду на це

Конфедерація британської промисловості пророкувала несприятливу ситуацію у виробничому секторі внаслідок, зокрема, високих цін на нафту й уповільнення споживчих витрат на тлі охолодження ринку житла (кількість погоджених іпотечних банківських кредитів для купівлі житла зменшилася у вересні 2004 року на 30%; у жовтні — вперше за останні три роки — ціни на житло знизилися на 0.4%). Але побоювання щодо уповільнення економічного зростання виявилися перебільшеними: у 2004 році ВВП зріс на 3.3%.

У 2005 році темпи зростання британської економіки, на відміну від оптимістичних прогнозів, суттєво уповільнилися: зростання ВВП знизилося до 1.8% — це був найгірший показник із 1992 року. Терористичні акти у Лондонському метро 7 липня майже не вплинули на стан торгів на фондовому та валютному ринках країни. Натомість погіршення економічної ситуації сталося внаслідок прискорення тенденції підвищення цін на нафту, активізації ділової активності у США та Азії (передусім у Китаї) на противагу триваючому економічному спаду в зоні євро, жорсткій монетарній політиці Банку Англії та соціалізації британського бюджету. Реагуючи на послаблення економічного розвитку в країні, 4 серпня 2005 року Банк Англії вперше за останні два роки знизив базову відсоткову ставку до 4.5%.

Із часу запровадження інфляційного таргетування відхилення від цільового показника були постійними, але вони коливалися у допустимих межах. Ситуація різко погіршилася у листопаді 2006 року, коли індекс споживчих цін зріс до 2.7%, сягнувши найвищого за останні 15 років рівня. 11 січня 2007 року Банк Англії збільшив базову відсоткову ставку на 0.25% — до 5.25%, зрівнявши її з рівнем ставки Федеральної резервної системи США. Як зазначалося у прес-релізі Банку Англії, рішення про підвищення ставки було зумовлене рекордно “високим рівнем інфляції, що супроводжувалося значним зростанням грошової і кредитної маси в умовах, коли економіка працювала на межі можливостей через незадіяність потужностей”.

Хоча британська економіка готувалася до подорожчання умов рефінансування у першому кварталі 2007 року, передчасне рішення Банку Англії виявилось несподіванкою для переважної більшості аналітиків та експертів. За даними опитування інформаційної агенції Reuters, проведеного на початку січня 2006 року, лише один із п’ятдесяти економістів Лондонського Сіті очікував на подібний результат голосування Комітету з питань монетарної політики. Підвищення ставки спричини-

лося до подальшого зміцнення курсу фунта щодо долара, а також до подорожчання умов іпотечного кредитування, що призвело до чергового сплеску цін на британському ринку нерухомості і відповідного зростання орендної плати.

Прогнози щодо виходу інфляції за допустимі межі справдилися у березні 2007 року, коли вона збільшилася до 3.1%. Згідно з домовленостями між британським урядом та Банком Англії вперше після надання останньому незалежності його голова надіслав офіційного листа на адресу міністра фінансів Великобританії з поясненням причин та переліком заходів, які мають бути вжиті для повернення інфляції у межі, передбачені форматом стратегії інфляційного таргетування.

Основним із таких заходів стало чергове збільшення базової ставки на 0.25% (до 5.5%) 10 травня 2007 року. В очікуванні цього рішення валютні трейдери підвищили курс фунта, який 17 квітня 2007 року вперше з вересня 1992 року сягнув позначки 2 долари. Найбільший сплеск цін спостерігався на ринку нерухомості. Розглянемо цей аспект детальніше.

Великобританія — одна з країн світу, яка переживає безпрецедентний в історії бум на ринку нерухомості і є лідером у Західній Європі щодо зростання цін на житло за останнє десятиріччя. Так, за даними видання “The Economist”, упродовж 1997–2006 років ціни на житло у цій країні збільшилися майже вдвічі — на 184% (у Франції — на 120%, Швеції — 116%, Бельгії — 102%, Італії — 88%). Водночас у деяких інших країнах Європи спостерігалася незначна динаміка цін, — як, наприклад, у Швейцарії, де вартість житла за цей період зросла на 16%, — або навіть від’ємна динаміка, — як, скажімо, в Німеччині, де житло за десять років подешевшало на 1% [9].

За даними дослідження банку UBS, опублікованому в серпні 2006 року, через найвищу вартість оренди житла Лондон був визнаний найдорожчим містом світу [10, с. 18]. Розмір оренди житла безпосередньо пов’язаний із його вартістю. Зауважимо, коли протягом другої половини 2007 року, під час загострення кризи субстандартних іпотечних кредитів у США, ціни на житло знижувалися, а сотні тисяч американців змушені були залишати будинки, фінансування яких здійснювалося в рамках іпотечних кредитів, ціни на житло у Великобританії стрімко зростали. Так, за даними Департаменту національної статистики Великобританії, у липні 2007 року вартість житла в середньому по країні порівняно з відповідним періодом попереднього року збільшилася на 12.3% (у Шотландії — на 16.4%, Лондоні — 18.8%, а

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

в Північній Ірландії — на 47.8%). Ця тенденція спостерігалася також протягом першої половини 2008 року, хоча темпи зростання суттєво уповільнилися.

Слід зазначити, що у Великобританії, де панує культ проживання у власному будинку і 85% населення мешкає у приватному секторі, зростання вартості житла є важливим психологічним індикатором динаміки цін. І хоча оренда становить лише 5% ваги індексу роздрібних цін, а вартість обслуговування іпотечних кредитів виключена з індексу інфляції, зв'язок між першим і другим, безперечно, існує. Протягом квітня — червня 2008 року інфляція у Великобританії перевищувала межі формату інфляційного таргетування: у квітні вона становила 3.0%, у травні — 3.3%, а в червні сягнула 3.8%. Як повідомляється у прес-релізах Департаменту національної статистики, підвищення цін зумовило зростання вартості продуктів харчування, зокрема, м'яса та хліба, а також пального [11, с. 1]. Водночас у протоколі засідання Комітету з питань монетарної політики від 18 червня 2008 року наголошується, що ціновий сплеск має тимчасовий характер і протягом року інфляція має повернутися до цільового рівня — за умови, що ціна на нафту стабілізується на теперішньому рівні [12, с. 5].

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Головним завданням Комітету з питань монетарної політики Банку Англії є визначення рівня відсоткової ставки, який є необхідним для дотримання цільового орієнтира інфляції.

Комітет налічує дев'ять членів, п'ять із яких є співробітниками банку (голова, два його заступники, головний економіст і виконавчий директор з питань ринків), а решта — зовнішніми членами комітету, яких безпосередньо призначає міністр фінансів. Усі члени комітету — визнані фахівці у сфері економіки та монетарної політики і не є представниками певних груп інтересів або сфер економічного впливу. Кожний член комітету є незалежним і має один голос для визначення оптимального, на його думку, рівня відсоткової ставки, який найбільше сприятиме дотриманню цільового орієнтира інфляції. Рішення комітету не є консенсусним і приймається на основі суми індивідуальних голосів.

Формат роботи засідань комітету передбачає присутність представника Міністерства фінансів, який може брати участь у дискусії, але не має права голосу. В разі потреби він має доповідати членам комітету про різні аспекти розвитку фінансової політики. З іншого боку, він

інформує міністра фінансів про розвиток монетарної політики. Таким чином забезпечується інформаційний взаємоблік для ефективної координації монетарної та фінансової політики. Крім постійних членів комітету, від банку у засіданнях беруть участь ще п'ять співробітників Банку Англії: три особи у складі секретаріату, які ведуть протокол засідання, і заступники директорів департаменту монетарної політики і статистики та департаменту ринкових операцій. Останні не беруть участі в обговореннях, а лише надають на прохання членів комітету необхідні роз'яснення щодо фактологічного матеріалу та окремих статистичних даних.

Рішення щодо рівня відсоткової ставки приймаються щомісяця. Робота комітету триває два дні. У перший день визначають основні проблеми й обговорюють їх вплив на розвиток інфляційних тенденцій. Другого дня члени комітету дають свою оцінку необхідних політичних рішень і голосують щодо рівня відсоткової ставки. Як правило, засідання починається о 15:00 в середу і закінчується о 12:00 в четвер, коли публічно оголошуються рішення комітету.

Напередодні засідань проводиться попереднє засідання комітету (як правило, у п'ятницю), на якому організовується серія презентацій керівників структурних підрозділів банку з метою всеосяжного інформування членів комітету про розвиток внутрішніх та зовнішніх економічних подій останнього місяця.

До засідань комітету структурні підрозділи банку готують значну за обсягом аналітичну інформацію. Важливим джерелом аналізу ринкових подій та останніх економічних тенденцій є також звіти, які готуються дванадцятьма регіональними агентами банку. Агенти підтримують близько 7 000 бізнес-контактів по всій країні з метою збору інформації. Перевага цього інформаційного джерела полягає в його актуальності й сфокусованості на поточних потребах комітету, адже офіційні дані публікуються зі значним запізненням. Крім того, самі члени комітету в рамках регулярної програми регіональних візитів підтримують особисті контакти з широким колом представників бізнесу [13, сс. 434–441].

ВИСНОВКИ

Незалежність Банку Англії є вагомим чинником підтримання макроекономічної стабільності у Великобританії. Його монетарна політика, органічно поєднуючи елементи консерватизму та інноваційності, служить барометром національного економічного розвитку й

ефективним інструментом реагування на локальні й міжнародні кризи. Вихід Великобританії з європейського механізму валютних курсів, а також перебування поза зоною євро дали змогу країні уникнути негативних наслідків економічного спаду в Західній Європі наприкінці 1990-х — початку 2000-х років. Шляхом виведення вартості обслуговування іпотечних кредитів з офіційного індексу інфляції Банк Англії спромігся зберегти належний рівень довіри населення до монетарної політики в умовах відчутного і постійного зростання цін на нерухомість у Великобританії. Водночас ефективна координація фінансової та монетарної політики є вагомим чинником захисту внутрішнього ринку, що, зокрема, було продемонстровано у другій половині 2007 року під час загострення кризи субстандартних іпотечних кредитів у США.

Література

1. *The Global Financial Centre Index / Z/Yen Group.* — London: City of London, March 2008. — 74 p.
2. *International Financial Markets in the UK / International Financial Services London.* — London, May 2008. — 24 p.
3. *Doing Business 2008. Comparing regulation in 178 economies. 2007 / The International Bank for Reconstruction and Development.* — Washington, 2007. — 208 p.
4. *Gordon Brown and the economy. Lustre lost // The Economist.* — 2006. — March 23.
5. *Keegan W. The Prudence of Mr Gordon Brown.* — Southern Gate Chichester: Wiley, 2003. — 356 p.
6. *Кузнецов А. Дихотомія іпотечного кризиса // Финансовые риски.* — 2008. — № 1. — С. 15–20.
7. *E.Crooks. Tradition at Bank brought to book // Financial Times.* — 2004. — January 7.
8. *King M. Challenges for monetary policy: new and old / The Symposium on "New Challenges for Monetary Policy" sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City at Jackson Hole.* — Wyoming, 27 August 1999.
9. *The Global Housing Market. Checking the thermostat // The Economist.* — 2006. — September, 7th.
10. *Preise und Löhne. Ein Kaufkraftvergleich rund um die Welt // UBS.* — Ausgabe 2006.
11. *Food and petrol pushes inflation to 3.8 percent / [aem. mexcma R.Pike].* — London: Office for National Statistics, 15 July, 2008 — 3p. — (News Release, The Economy).
12. *Minutes of Monetary Policy Committee Meeting / Bank of England.* — London: Bank of England, 18 June 2008. — 11p.
13. *Bean C. The formulation of monetary policy at the Bank of England / C.Bean, N.Jenkinson.* — London: Bank of England. — Winter 2001.



**Олена
Іщенко**

Аспірант кафедри фінансів підприємств ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки кошти населення відіграють визначальну роль у формуванні ресурсної бази банків, адже становлять майже третину від загального обсягу їх зобов'язань, тоді як кошти суб'єктів господарювання – близько 20%. Така ситуація характерна для ринкової економіки. Проте для України відкритим залишається питання збереження сталої тенденції стрімкого зростання обсягу заощаджень населення на депозитних рахунках.

Головним чинником зміцнення довіри основних інвесторів економіки до банківських установ є позитивний десятирічний досвід функціонування вітчизняної системи страхування депозитів, представленої насамперед Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Ключовими показниками будь-якого інституту захисту вкладників є умови гарантування та розмір страхового покриття вкладів. Метою даного дослідження є з'ясування рівня захищеності українських вкладників та розробка пропозицій щодо вдосконалення національної системи страхування депозитів для підтримання стабільності банківського сектору України.

Дослідження/

Чи захищений сьогодні український вкладник?

Стосовно гарантування банківських вкладів сьогодні маємо велику кількість ґрунтовних досліджень. Деякі фахівці протиставляють американську та німецьку моделі, інші акцентують увагу на функціях інституту захисту вкладів, виділяючи системи страхування депозитів (надалі – ССД) на зразок "платіжної каси" (*pay-box*) – накопичення та управління грошовими фондами, здійснення виплат відшкодувань, і складніших – таких, наприклад, як "мінімізатор ризику", до повноважень яких належать також моніторинг і контроль страхових ризиків, управління проблемними банками тощо. Проте вони єдині в переконанні, що першопричиною і головним покликанням будь-якої ССД має бути соціальний аспект – захист вкладників, хоч, як справедливо зазначає О.А.Лобанов, посилаючись на приклад США, інститут гарантування депозитів досить часто використовується для реалізації політичних інтересів [2, с. 769].

Світовий досвід та вітчизняна практика банківської діяльності переконують, що навіть чутки про ненадійність фінансової установи, не кажучи вже про початок кризи, миттєво можуть спричинити паніку серед вкладників, заспокоїти яких надзвичайно складно, оскільки здебільшого йдеться про їхні заощадження на придбання житла, освіти, відпустку тощо. Для України це питання є болючим з огляду на негативний досвід знецінення заощаджень в установах Ощадбанку СРСР, ліквідацію у 2001 році КАБ "Слов'янський", АК АПБ "Україна" тощо.

Щоб утвердити серед вкладників почуття впевненості у надійному захисті їхніх заощаджень навіть за умови банкрутства банківської установи, інститути гарантування депозитів встановлюють певний рівень страхового покриття. Здавалося б, високий рівень гарантованої суми може вирішити всі проблеми. Проте фахівці Світового банку в сфері страхування депозитів застерігають, що ця сума має бути обґрунтованою, адже суттєве її завищення породжує проблему "мораль-

ного ризику" (*moral hazard*), коли вкладники і банки перекладають свої ризики на ССД і суспільство, завдаючи значних збитків фінансовому сектору країни. Зокрема, більшість дослідників вважає, що причиною величезних втрат у США внаслідок кризи 80-х років минулого століття було різке підвищення ліміту страхового відшкодування від 40 000 до 100 000 доларів США, який, до речі, залишається незмінним і сьогодні [4, с. 54].

Завищена гарантована сума відшкодування позбавляє вкладника стимулів до виваженого рішення під час вибору банку для розміщення депозиту. Високим рівнем гарантування вкладів можуть скористатися також проблемні банки, "латаючи дірки в балансі", адже вміло проведена фінансовими установами депозитна акція може зібрати десятки мільйонів гривень.

Отже, інститут захисту депозитів, створюючи безризиковий актив, має захищати насамперед дрібних і середніх вкладників, що не мають змоги проводити ефективний моніторинг фінансового стану банків.

Система страхування депозитів покликана максимально враховувати інтереси основних учасників ССД – вкладників, банків, держави. Щоб досягти цієї мети, слід, на нашу думку, передусім ознайомитися зі світовою практикою умов гарантування вкладів та визначення розміру страхового покриття.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СТРАХУВАННЯ ДЕПОЗИТІВ

Нині понад 95 країн уже мають дієві інститути захисту вкладників банківських установ або активно працюють над їх впровадженням та вдосконаленням. Є кілька варіантів поєднання різних елементів механізму гарантування вкладів. Основний з них – це розмір страхового покриття (у тому числі схема здійснення виплати відшкодувань, категорії вкладників та види депозитів, на які поширюється страхове покриття, методика розрахунку гарантованої суми). Принципи

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

пові відмінності у побудові ССД зумовлені як соціально-економічним розвитком країн, особливостями банківської діяльності, передумовами запровадження і стратегічними цілями діяльності ССД, так і політичними чинниками.

Важливим аспектом будь-якої системи гарантування вкладів є розмір страхового покриття, який зазвичай встановлюється на одного вкладника і гарантує або лише суму вкладу, або суму вкладу з відсотками. У деяких країнах світу, наприклад, у Мексиці, держава гарантує всі банківські вклади в повному обсязі [2, с. 772]. Проте це швидше виняток, ніж правило, адже більшість країн встановлює законодавчо закріплену суму гарантування, яка може періодично змінюватися. Максимальний розмір страхового покриття у США. У Японії — 10 млн. єн (92 600 доларів США). Австрія та Греція встановили максимальний обсяг відшкодування закладами відповідно до мінімуму, визначеного Директивою 94/19/ЄС “Щодо схем гарантування депозитів” (надалі — Директива 94/19/ЄС), тобто 20 000 євро. Страховий захист понад 20 000 євро встановлено в таких країнах Євросоюзу, як Фінляндія — близько 25 000, Швеція — 29 000, Данія — 40 000, Франція — 70 000 та Італія — 100 000 євро. У Німеччині вкладники приватних банків, що беруть участь у системі гарантування приватних депозитів, захищені сумою в розмірі до 30% від капіталу банку [4, с. 52; 9].

Варто зауважити, що низка країн у своїй практиці використовує систему пропорційного страхування, під час якого відшкодуванню підлягає не весь вклад, а певний відсоток від загальної суми. Певний розмір — “франшизи”, який коливається в межах 5–20% від суми депозиту, стимулює вкладника ретельніше вибирати банківську установу для розміщення своїх коштів. Наприклад, у Польщі (з 2003 року, відповідно до вимог Директиви 94/19/ЄС) ліміт компенсації становить 22 500 євро. Виплата відшкодувань проводиться у злотих за такою схемою: вклади в межах 1 000 євро повертаються повністю, а вклади від 1 000 до 22 500 євро компенсуються на 90%. Страхове відшкодування Державною корпорацією “Агентство зі страхування вкладів” (Російська Федерація) з березня 2007 року здійснюється за схожою схемою: вклади у розмірі 100 000 рублів відшкодовуються повністю і 90% від суми, що перевищує 100 000 рублів, але не більше

400 000 рублів [9].

ССД різняться також за ступенем охоплення вкладів страховим покриттям. Деякі з них у більшості країн не підлягають страхуванню. Передусім це стосується міжбанківських депозитів, боргових зобов'язань на пред'явника, а також зобов'язань банку щодо своїх засновників і керівництва. Як правило, страховий захист поширюється на вклади населення (Бельгія, Нідерланди, Хорватія, Румунія, Чехія, Словаччина, Туреччина, Перу). ССД, що гарантують також депозити юридичних осіб, функціонують у Німеччині, Австрії, Болгарії, Польщі, Фінляндії, Греції, Іспанії, Швеції, Угорщині.

Стосовно вкладів у іноземній валюті, то, наприклад, ССД європейських країн гарантують здебільшого кошти лише у валютах ЄС (у Чехії депозити в іноземній валюті вилучені з програми захисту), однак у Німеччині ССД охоплює також вклади в іноземній валюті, депозити нерезидентів і вклади, розміщені у філіях іноземних банків.

У більшості країн світу обсяг страхового покриття обмежений. Для його визначення країни використовують різні підходи. У Словаччині межу страхового покриття встановлюють на базі середнього доходу, а саме: 24 середньомісячні заробітні плати за попередній рік [7, с. 22]. У європейській практиці під час розрахунку гарантованої суми виплати за депозитами часто виходять з обсягу ВВП на душу населення (найчастіше трикратний розмір ВВП на душу населення). В якості іншого критерію використовують середній розмір вкладу або рівень компенсації, який забезпечує покриття страховим захистом основної частини дрібних вкладів і частково великих. Зокрема в Угорщині сума компенсацій визначається таким чином, аби гарантувати близько 90% індивідуальних депозитів.

Зарубіжний досвід свідчить про різноманітність умов захисту банківських вкладів. У світі успішно функціонують діаметрально протилежні механізми гарантування. Їхня специфіка залежить від соціально-економічних умов розвитку, а також від обставин та стратегічної мети створення ССД.

ГАРАНТУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ

Підтримання стабільності банківської системи справедливо асоціюється з функціонуванням систе-

ми захисту вкладників, яка представлена в Україні Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (надалі — Фонд). Основне призначення Фонду полягає у побудові надійного механізму захисту прав та інтересів населення — власників банківських депозитів. Фонд виконує значну кількість функцій, пов'язаних із формуванням достатнього обсягу фінансових ресурсів, веденням реєстру банків, які є учасниками вітчизняної ССД, та здійсненням моніторингу їх діяльності, виплатою відшкодувань закладами у збанкрутіх банках, інформуванням громадськості щодо основних аспектів своєї діяльності тощо.

Одним із ключових показників діяльності вітчизняної ССД, який має найбільше значення для вкладників, є гарантована сума відшкодування закладами у разі банкрутства банку. За десять років функціонування Фонду в Україні розмір страхового покриття підвищувався десять разів (вісім з них — за рішенням адміністративної ради Фонду). гарантована сума відшкодування збільшилася з 500 грн. до 50 000 грн. (починаючи з 31 серпня 2007 року), тобто у сто разів.

Коротко розглянемо основні положення вітчизняного законодавства у сфері гарантування вкладів.

По-перше, в Україні страховий захист поширюється лише на вклади фізичних осіб. Законом України “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб” від 20 вересня 2001 року № 2740-III (надалі — Закон) [1] вклад (депозит) визначається як кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які відповідно до законодавства розміщені вкладником на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку на іменних рахунках у банку — учаснику (тимчасовому учаснику) Фонду чи залучені таким банком у формі випуску (емісії) іменних ощадних (депозитних) сертифікатів і підлягають виплаті вкладнику згідно із законодавством України та умовами договору.

По-друге, відшкодуванню підлягають як гривневі вклади, так і вклади, розміщені в іноземній валюті. Відшкодування вкладів в іноземній валюті відбувається у національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним (обмінним) курсом Національного банку на день настання недоступності вкладів.

По-третє, Фонд гарантує кожному вкладнику банку — учасника (тимчасово-

вого учасника) Фонду відшкодування коштів за його вкладами, в тому числі відсотки, в розмірі вкладів на день нас-тання їх недоступності, але не більше 50 000 грн. Варто зазначити, що вкла-ди, залучені банком після переведення його до категорії тимчасових учасників Фонду, не відшкодовуються.

По-четверте, розмір гарантованої суми відшкодування за вкладами вста-новлюється на одного вкладника, а не на депозит у банку, що відповідає вимо-гам Директиви 94/19/ЄС. Якщо вклад-ник має вклади у кількох банках, які в подальшому реорганізувалися шляхом їх злиття, приєднання або перетворен-ня в один банк — юридичну особу, Фонд гарантує відшкодування коштів за цими вкладами до закінчення стро-ку дії договорів на тих же умовах, що й до реорганізації.

По-п'яте, діюча система гаранту-вання депозитів не поширюється на вкладників БАТ “Державний ощадний банк України” (надалі — Ощадбанк).

По-шосте, Фонд не відшкодовує вклади, розміром менше 1 грн., а та-кож вклади членів наглядової ради, ради директорів і ревізійної комісії банку; працівників незалежних ауди-торських фірм (аудиторів), які здій-снювали аудиторські перевірки банку протягом останніх трьох років; акці-онерів, частка яких перевищує 10% від статутного капіталу банку, а також третім особам, які діють від імені пе-релічених вище категорій вкладників. Фізичним особам, які на індивіду-альній основі отримують від банку пільгові відсотки та мають фінансові привілеї, що призвели до погіршення фінансового стану банку, та вкладни-кам, не ідентифікованим ліквіда-ційною комісією, Фонд також не по-вертає кошти в межах гарантованої суми відшкодування.

Отже, законодавство України у сфері гарантування банківських депозитів характеризується високою соціальною спрямованістю і в цілому відповідає основним вимогам організації ССД. Значною перевагою вітчизняного інституту захисту вкладників є те, що розмір гарантованої суми відшкоду-вання залежно від тенденцій розвитку депозитного ринку може бути збіль-шений за рішенням адміністративної ради Фонду, що робить національну ССД гнучкішою і мобільнішою порів-няно з подібними системами, наприк-лад, у США.

Нагально потребує вирішення пи-тання щодо поширення механізму обов'язкового гарантування депозитів на вкладників Ощадбанку (докладніше

див. [3]). Такий крок буде чесним сто-совно клієнтів одного з найпотужніших вітчизняних банків, оскільки забезпе-чить реальний захист значної частини заощаджень населення України (за стан-ом на 1 липня 2008 року кошти фізич-них осіб, розміщених в Ощадбанку, становили понад 13.183 млрд. грн., або 6.65% від загального обсягу вкладів громадян на банківських рахунках [10]). Крім того, це створить рівні умо-ви для банків під час залучення коштів населення, що відповідає ринковим засадам господарювання.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ССД

Мабуть, найдискусійнішим у сфері захисту вкладів, особливо кіль-ка років тому, було питання “не-привабливо” низького рівня страхового покриття в Україні. Деякі вітчизняні на-уковці та практики банківської справи вважають, що діючий рівень страхового покриття не відповідає міжнародним стандартам та не сприяє підвищенню мотивації населення зберігати кошти в банках, тому першочергове завдання що-до вдосконалення діяльності Фонду во-ни вбачають у підвищенні розміру га-рантованої суми відшкодування до євро-пейського рівня.

Експерти Світового банку застеріга-ють, що прорахунки в ході “проекту-вання” та функціонування ССД приз-водять до зростання ймовірності бан-ківської кризи. При цьому найзна-чущішими факторами ризику вони вважають насамперед необґрунтовано високий рівень страхового покриття та наявність великого страхового фон-ду на фінансування потреб проблемних банків і виключно державне управ-ління ССД [2, с. 773].

В Україні інститут захисту вклад-ників створено нещодавно порівняно зі США (1934 р.), Німеччиною (1966 р.), Канадою (1967 р.), Японією (1971 р.), Великобританією (1982 р.). Тому на по-чатковому етапі свого розвитку Фонд обрав стратегію поступового підвищен-ня гарантованої суми відшкодування з метою збереження власної ліквідності. За десять років функціонування він здійснив виплати відшкодувань за вкла-дами одинадцяти збанкрутілих банків і жодного разу не зволікав із повернен-ням вкладів через відсутність коштів. За час свого існування він жодного разу не вдавався до запровадження спеціаль-них внесків банків до Фонду чи запози-чень від Кабінету Міністрів, Національ-ного банку тощо.

Питання щодо можливості залучен-

ня Фондом спеціальних зборів чи уря-дових кредитів досі залишається від-критим і потребує термінового зако-нодавчого врегулювання (докладніше див. [3]).

Поступову схему підвищення рівня страхового відшкодування реалізувала Польща (1995 р.), де гарантована сума за вкладами протягом перших двох років функціонування Фонду гарантування банків становила 3 000 ЕКЮ, а умови Директиви 94/19/ЄС щодо мінімаль-ного розміру компенсацій за депозита-ми було виконано лише в 2003 році. У США початковий розмір відшкодуван-ня становив 2 500 доларів. У 1950 році Конгрес затвердив страхове покриття на рівні 10 000 доларів, у 1969-му — 20 000, у 1974-му — 40 000, в 1980-му — 100 000 доларів [6, с. 16].

Важливим кроком на шляху вдос-коналення національної ССД було за-твердження рішенням виконавчої ди-рекції Фонду у 2007 році Методики розрахунку збільшення розміру від-шкодування за вкладами фізичних осіб [11], згідно з якою під час визначення страхового покриття враховують такі критерії:

♦ економічний — розмір відшкоду-вання за вкладами фізичних осіб має дорівнювати 2.8 ВВП на душу насе-лення;

♦ соціальний — розмір відшкоду-вання коштів за вкладами має забезпе-чувати захист не менш як 90% від за-гальної кількості вкладів та до 40% від загальної суми вкладів фізичних осіб;

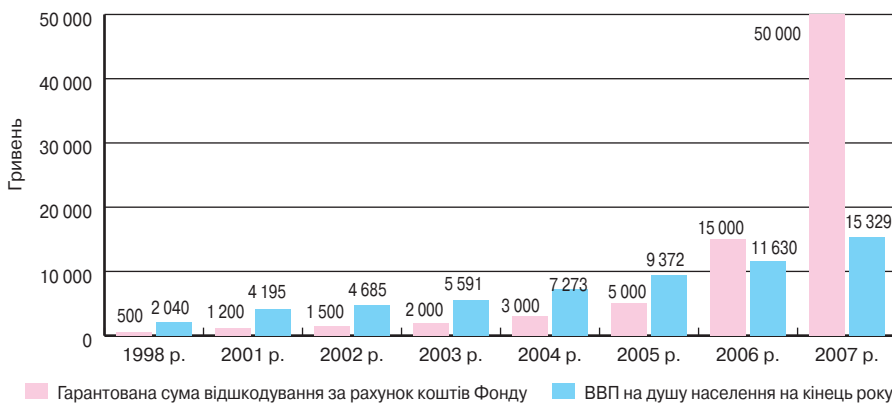
♦ фінансовий — рівень капіталізації Фонду повинен бути не менше 2%.

Ця методика має рекомендаційний характер для прийняття управлінських рішень щодо розміру відшкодування за вкладами за рахунок коштів Фонду. Проте варто зауважити, що потужний вплив на збільшення страхового по-криття в Україні мають як політичні фактори (зокрема на розгляд Верховної Ради України з 2003 року подано близь-ко десяти законопроектів щодо вдоско-налення вітчизняної ССД), так і кон'юнктурні — тиск вкладників збан-крутілих банків.

До 2004 року рівень страхового по-криття за рахунок коштів Фонду був у межах (або й відставав) середнього розміру вкладу фізичної особи в банках — учасниках (тимчасових учасниках) Фонду. Згодом ситуація докорінно змінилася, і сьогодні співвідношення між цими показниками становить приблизно 1 : 9 на користь гарантова-ної суми відшкодування за вкладами (середній розмір вкладу фізичної осо-би в банках (без урахування Ощадбан-

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Графік 1. Динаміка збільшення гарантованої суми відшкодування за рахунок коштів Фонду та розміру ВВП на душу населення у 1998–2007 роках



ку) на початок квітня 2008 року становив 5 593 грн. [11]).

Схожу ситуацію спостерігаємо, порівнюючи гарантовану суму відшкодування за вкладом із розміром ВВП на душу населення (див. графік 1 [8; 11]). Варто зауважити, що у 2006–2007 роках страхове покриття підвищувалося двічі (у січні й травні 2006 року до 8 000 грн. і 15 000 грн. та в лютому і серпні 2007 року до 25 000 грн. і 50 000 грн.), тому на графіку 1 гарантовані суми відшкодування за ці роки відображено лише на кінець року.

Гарантована сума відшкодування за вкладами до 2006 року суттєво відставала від рівня ВВП на душу населення в Україні. Переломним став травень 2006 року, а вже на початку 2008 року страхове покриття перевищувало показник ВВП на душу населення більш як утричі, що, безумовно, є позитивним і відповідає європейській практиці.

Показово, що, наприклад, у Великобританії, Швейцарії та Чилі гарантована сума відшкодування є меншою порівняно з розміром ВВП на душу населення, але це не заважає ефективно функціонувати ССД у цих країнах [2, с. 772].

У таблиці 1 [8] подано результати розрахунку оптимального розміру стра-

хового захисту вкладів на основі досвіду Словаччини (24 середньомісячні заробітні плати), де знову ж таки переломним можна вважати 2006 рік (на початку 2008 року гарантована сума відшкодування в Україні в 1.54 раза перевищувала розрахункове значення показника).

В Україні виконується також основний принцип страхування депозитів, згідно з яким гарантована сума має покривати близько 90% вкладників. За станом на 1 квітня 2008 року за рахунок коштів Фонду було забезпечено цілковитий захист 98.3% вкладників — фізичних осіб, які мали депозити до 50 000 грн. (за винятком вкладників Ощадбанку).

Порівняння наявного і розрахункових значень гарантованої суми відшкодування за вкладами переконує в тому, що останніми роками вітчизняна ССД запропонувала вкладникам достатньо привабливий розмір страхового покриття, який суттєво перевищує середній розмір вкладу в банках, доходить до розміру ВВП на душу населення в Україні. Крім того, такий рівень відшкодування не лише стимулює до акумуляції заощаджень вкладників на банківських рахунках, а й не спонукає до їх роздібнення між великою кіль-

кістю установ.

Важливим напрямом удосконалення національного інституту гарантування вкладів, на думку А.Пишного, Н.Рогової та інших фахівців, має стати пропорційне страхування депозитів (на зразок практикованого в Польщі та Росії). Проте ми згодні з директором-розпорядником Фонду В.Огієнком, що на сьогодні запроваджувати його недоцільно, оскільки для будь-якого вкладника, зокрема українського, проста і зрозуміла система гарантування є запорукою довіри.

Яскравим підтвердженням цього є відмова ССД Великобританії від пропорційної схеми виплати за вкладами: з 1 жовтня 2007 року кошти за депозитами повертаються в розмірі 100% від загальної суми, але не більше 35 000 фунтів стерлінгів. Попередній ліміт страхових виплат становив 31 700 фунтів стерлінгів, оскільки з 35 000 фунтів стерлінгів застрахованого вкладу перші 2 000 компенсувалися в повному обсязі, а наступні 33 000 — лише на 90%. Керівництво інституту захисту вкладників Великобританії пояснює своє рішення так: вкладник, особливо під час ринкової нестабільності, має чітко розуміти, що його заощадження надійно захищені і знаходяться у цілковитій безпеці [9].

Серйозним недоліком у діяльності Фонду, на погляд В.М.Кочеткова, є те, що в Україні не передбачено виплату відшкодувань за коштами юридичних осіб у разі банкрутства банку. З ним погоджується О.Б.Соколова, проте справедливо зазначає, що чинний рівень гарантованої суми не є суттєвим для більшості підприємств, тому, крім збільшення витрат банків у зв'язку зі сплатою додаткових зборів до Фонду та погіршення їх фінансової стійкості, жодних результатів не дасть [5, с. 55].

Варто звернути увагу на ще один аспект цього питання: вітчизняне законодавство [1] не враховує інтереси такого потужного суб'єкта господарювання будь-якої ринкової економіки, як приватні підприємці, адже Фонд відшкодовує вклади фізичних осіб, які не використовуються вкладником для здійснення підприємницької діяльності. Останніми роками багато політиків та науковців дискутують з приводу шляхів стимулювання розвитку в Україні малого бізнесу, тож законодавче врегулювання питання щодо поширення захисту на такі вклади стане реальним кроком до прискорення розвитку вітчизняного підприємництва. Звичайно, у майбутньому за необхідних

Таблиця 1. Визначення розміру гарантованої суми відшкодування за вкладами в Україні на основі досвіду Словаччини

Гривні			
Рік	Рівень страхового покриття в Україні на кінець року	Середньомісячна заробітна плата в Україні	Оптимальний розмір страхового відшкодування на основі досвіду Словаччини
1998	500	153	3 672
2001	1 200	311	7 464
2002	1 500	376	9 024
2003	2 000	462	11 088
2004	3 000	590	14 160
2005	5 000	806	19 344
2006	15 000	1 041	24 984
2007	50 000	1 351	32 424

Таблиця 2. Розрахунок максимального розміру гарантованого відшкодування вкладу фізичної особи в банках – учасниках Фонду

Період	Кількість діючих в Україні банків	Кількість банків – учасників Фонду	Гарантована сума відшкодування за рахунок коштів Фонду, грн.	Максимальний розмір гарантованого вкладу в банках – учасниках Фонду, грн.
Квітень 2004 р.	157	150	3 000	450 000
Квітень 2005 р.	162	158	5 000	790 000
Січень 2006 р.	164	158	8 000	1 264 000
Травень 2006 р.	165	162	15 000	2 430 000
Лютий 2007 р.	171	167	25 000	4 175 000
Серпень 2007 р.	173	170	50 000	8 500 000
Травень 2008 р.	177	174	50 000	8 700 000

умов та фінансових можливостей Фонду цілком очевидно постає питання про поширення страхового захисту і на депозити юридичних осіб, як це практикують у Німеччині, Австрії, Болгарії, Польщі, Угорщині та деяких інших країнах.

ЯК ЗАХИСТИТИ СВОЇ ЗАОЩАДЖЕННЯ?

В Україні показники розвитку банківського сектору суттєво перевищують загальноєкономічні параметри. Досить сказати, що на кінець серпня 2008 року ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мали 180 банків (на початку 2002 року – 152), активи котрих збільшилися до 765.8 млрд. грн. (з них 80.4% припадає на кредитні операції), власний капітал – до 92.2 млрд. грн. За вісім місяців 2008 року банки отримали прибутку у розмірі 6.9 млрд. грн. [10].

Динамічне зростання кількості банків України та розміру гарантованої суми відшкодування за рахунок коштів Фонду забезпечують надійне збереження значної суми заощаджень населення на депозитних рахунках. У таблиці 2 [10, 11] зведено результати розрахунку теоретичного розміру вкладу на одну особу, що гарантується вітчизняною ССД (за винятком вкладів, розміщених в Ощадбанку та банках – тимчасових учасниках Фонду).

Отже, фізична особа, розмістивши кошти в 174 банках – учасниках Фонду, на кінець травня 2008 року може зберігати близько 8.7 млн. грн. Проте це суто теоретичний розрахунок, який на практиці реалізувати досить проблематично. На нашу думку, вкладникам доцільно орієнтуватися насамперед на банки, які входять до I та II груп за класифікацією Національного банку України. На початок липня 2008 року учасниками Фонду були 33 із 34 найпотужніших фінансових установ України, з них 16 входили до I групи банків. За

таким підходом максимальний розмір гарантованого вкладу в банках – учасниках Фонду становить 1.65 млн. грн. (50 000 грн. × 33). Водночас із динамічним зростан-

ням кількості вітчизняних банків активно розвивається мережа їх структурних підрозділів у територіальному розрізі України. Проведене нами дослідження охоплює період із середини грудня 2005 року до травня 2008 року. Його мета полягає в тому, щоб визначити кількість банків – учасників (тимчасових учасників) Фонду, що мають відділення в областях України (на основі Довідника банківських установ України) і розрахувати максимальний розмір вкладу однієї фізичної особи, який надійно захищений вітчизняною ССД, у межах тієї

Таблиця 3. Кількість банків – учасників (тимчасових учасників) Фонду, що мають функціонуючі відділення в області

Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість банків – учасників (тимчасових учасників) Фонду, представлених в області			
	15.12.2005	04.05.2007	17.12.2007	05.05.2008
АРК та м. Севастополь	45	59	66	71
Вінницька	32	35	46	50
Волинська	24	30	39	41
Дніпропетровська	65	79	87	94
Донецька	57	69	75	77
Житомирська	28	37	44	46
Закарпатська	27	36	42	47
Запорізька	46	53	60	67
Івано-Франківська	29	42	54	57
Київська та м. Київ	137	150	159	161
Кіровоградська	23	35	44	46
Луганська	33	49	53	55
Львівська	50	51	65	72
Миколаївська	41	48	58	64
Одеська	52	63	73	80
Полтавська	37	47	58	63
Рівненська	26	33	41	44
Сумська	29	38	44	47
Тернопільська	25	32	41	46
Харківська	50	61	70	75
Херсонська	31	41	46	49
Хмельницька	24	30	38	43
Черкаська	28	37	46	51
Чернівецька	19	30	40	48
Чернігівська	23	33	44	49

Таблиця 4. Розподіл областей України за рівнем концентрації банків – учасників (тимчасових учасників) Фонду

Рівень концентрації банків у області, що мають відділення	Кількість областей за станом на			
	15.12.2005 р.	04.05.2007 р.	17.12.2007 р.	05.05.2008 р.
Низька концентрація (до 30 банків)	12	0	0	0
Помірна (від 30 до 40 банків)	4	12	2	0
Значна (від 40 до 50 банків)	3	5	11	11
Висока (понад 50 банків)	6	8	12	14

такого підходу максимальний розмір гарантованого вкладу в банках – учасниках Фонду становить 1.65 млн. грн. (50 000 грн. × 33).

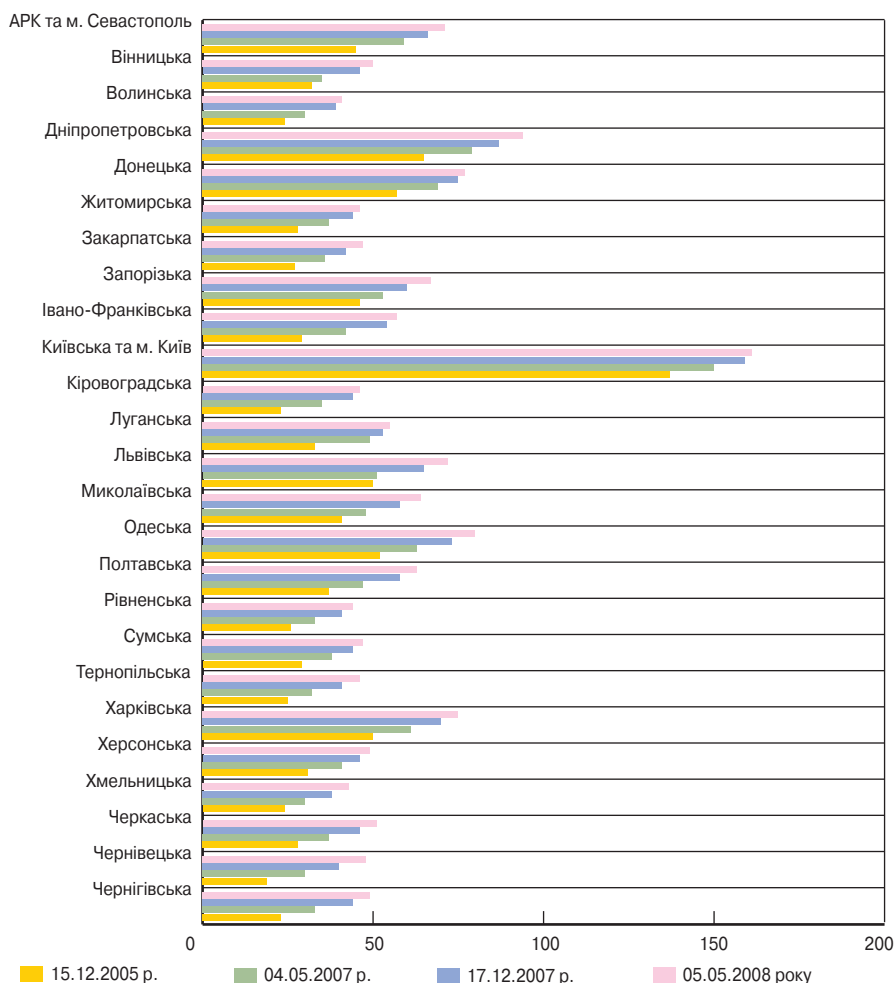
Водночас із динамічним зростан-

ням кількості вітчизняних банків активно розвивається мережа їх структурних підрозділів у територіальному розрізі України. Проведене нами дослідження охоплює період із середини грудня 2005 року до травня 2008 року. Його мета полягає в тому, щоб визначити кількість банків – учасників (тимчасових учасників) Фонду, що мають відділення в областях України (на основі Довідника банківських установ України) і розрахувати максимальний розмір вкладу однієї фізичної особи, який надійно захищений вітчизняною ССД, у межах тієї

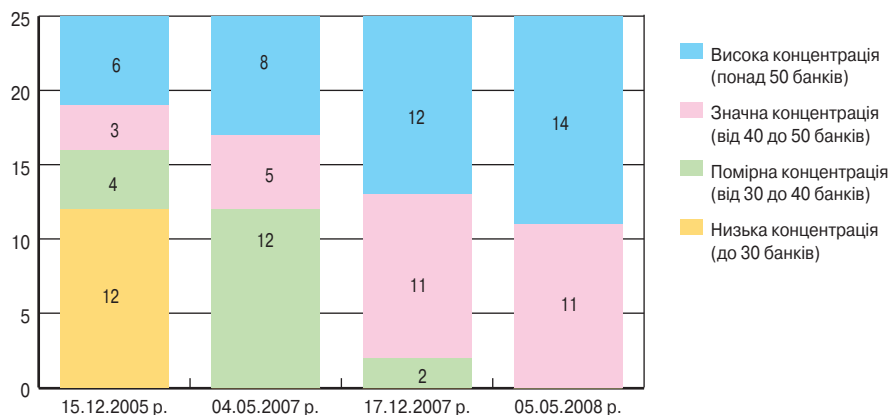
чи іншої області (див. таблицю 3 та графік 2). Отже, безумовним лідером за кількістю банків, представлених в області, є Київщина (разом із м. Києвом). На

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Графік 2. Динаміка збільшення кількості банків – учасників (тимчасових учасників) Фонду, що мають відділення в областях України



Графік 3. Розподіл областей України за рівнем концентрації банків – учасників (тимчасових учасників) Фонду



початку травня 2008 року тут працювали відділення 161 банку – учасника (тимчасового учасника) Фонду із 177 діючих в Україні. Високою концентрацією відділень банків характеризуються також Дніпропетровська, Донецька, Одеська, Харківська, Львівська, Запорізька області, а також АРК. У Чернівецькій, Волинській, Хмель-

ницькій, Рівненській областях нижчий рівень представництва банків.

Зазначимо, що за досліджуваний період показник представництва банків – учасників (тимчасових учасників) Фонду у багатьох областях України подвоївся, що свідчить про позитивну тенденцію розвитку ССД.

За підсумками 2005 року було про-

ведене групування областей України за рівнем концентрації банків: області з низькою концентрацією (до 30 установ), помірною (від 30 до 40), значною (від 40 до 50) та високою (понад 50 банків). Проте вже з травня 2007 року перша група банків мала нульове значення, натомість спостерігалось суттєве зростання кількості областей із помірною концентрацією банків (див. таблицю 4 та графік 3).

Отже, на початок травня 2008 року в 11 областях України функціонували відділення від 40 до 50 банків, а у 14 – понад 50. Завдяки ефективній діяльності Фонду українські вкладники мають реальну можливість зберігати понад 2 млн. грн. (50 000 грн. × 40) на рахунках у банках, що охоплені вітчизняною ССД, в межах однієї області.

ВИСНОВКИ

Враховуючи багаторічний досвід функціонування інститутів захисту вкладників у різних країнах, Форум за фінансову стабільність у вересні 2001 року оприлюднив рекомендації щодо створення ефективних ССД. Проте кожна держава під час запровадження та розбудови національної ССД має враховувати насамперед особливості свого економічного розвитку та політичного життя.

Одним із ключових моментів будь-якої ССД є умови гарантування вкладів та рівень страхового захисту вкладників. Кошти населення в ринковій економіці формують найбільшу і найстабільнішу частину фінансових ресурсів банків, тому для України є актуальним удосконалення вітчизняного механізму гарантування вкладів.

Результати дослідження засвідчили, що робота Фонду гарантування вкладів відповідає міжнародній практиці організації ССД, зокрема це стосується встановлення фіксованої гарантованої суми відшкодування на одного вкладника, поширення страхового захисту не лише на основну суму вкладу, а й на відсотки. Значним кроком у розбудові української ССД є затвердження методики визначення гарантованого відшкодування за рахунок коштів Фонду на основі економічного (2,8 ВВП на душу населення), соціального (поширення страхового захисту не менш як на 90% вкладів та до 40% від загальної суми коштів фізичних осіб на банківських рахунках) і фінансового (рівень капіталізації Фонду – не менше 2%) критеріїв.

Порівняння чинного та розрахункових показників страхового ліміту в

Україні свідчить про достатній рівень страхового відшкодування за рахунок коштів Фонду (гарантована сума відшкодування суттєво перевищує середній розмір вкладу в банках, доходи та величину ВВП на душу населення в Україні). Такий підхід не лише сприяє надійному захисту вкладників, а й дає їм змогу отримати низку додаткових переваг завдяки участі в різних депозитних програмах банків.

Позитивні тенденції розвитку вітчизняного депозитного ринку стали можливими великою мірою завдяки діяльності ССД, спрямованій на підтримання стабільності фінансового сектору та економічного зростання України в цілому. Проте, на жаль, є ряд проблем, які потребують вирішення, а саме:

- ◆ поширення механізму обов'язкового гарантування депозитів на Ощадбанк з метою забезпечення реального захисту значної частини вітчизняних вкладників;

- ◆ зважаючи на суттєве перевищення гарантованої суми відшкодування над середнім розміром вкладів населення в банках, доцільно поширити страховий захист на вклади фізичних

осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, що реально сприятиме розвитку підприємництва в Україні;

- ◆ законодавство деяких країн передбачає можливість коригування рівня страхового відшкодування залежно від інфляційних чинників. Для України це вельми актуально, зважаючи на те, що індекс споживчих цін за серпень 2008 року порівняно з груднем попереднього року становив 114.8% [8];

- ◆ Фонду та банкам необхідно проводити активну роз'яснювальну роботу з метою інформування громадськості про можливості надійного збереження заощаджень на депозитних рахунках завдяки ефективному функціонуванню вітчизняного інституту захисту вкладників.

Література

1. Закон України "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб" від 20 вересня 2001 року № 2740-III // www.rada.gov.ua.

2. *Енциклопедія фінансового ризик-менеджмента* / Под ред. А.А.Лобанова и А.В.Чугунова. — 2-е изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. — 878 с.

3. Іщенко О. *Перспективи розвитку*

вітчизняної системи страхування депозитів у світлі євроінтеграції // *Вісник НБУ*. — 2008. — № 5. — С. 52–58.

4. Коноваленко Н. *Мировой опыт страхования депозитов* // *Банковская практика за рубежом*. — 2001. — № 3 (27). — С. 50–57.

5. Соколова О.Б. *Гарантування вкладів та його вплив на фінансову стійкість комерційних банків* // *Формування ринкових відносин в Україні*. — 2007. — № 6. — С. 53–56.

6. Шапран В.С. *Система страхування депозитів, історія та розвиток у США* // *Фондовый рынок*. — 2003. — № 5 (4 февраля). — С. 15–16.

7. Шелудько Н. *Система страхування вкладників в Україні: проблеми і перспективи* // *Економіка України*. — 2002. — № 8. — С. 20–25.

8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua.

9. Офіційний сайт Державної корпорації "Агентство зі страхування вкладів" (РФ): www.asv.org.ru.

10. Офіційний сайт Національного банку України: www.bank.gov.ua.

11. Внутрішня інформація Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятної монети "Родина Терещенків"

Національний банк України, продовжуючи серію "Славетні роди України", 25 липня 2008 р. ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 10 гривень "Родина Терещенків", присвячену видатному українському роду Терещенків, який походить зі славного міста українського козацтва Глухова і залишив глибокий слід в історії України. Терещенки незмінно дотримувалися девізу на своєму родовому гербі — "Прагнення до суспільної користі", були відомими підприємцями і меценатами.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.61 мм, тираж — 7 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі вгорі розміщено малий Державний герб України, напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, під яким зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чис-

тоті — **31.1** (праворуч), логотип Монетного двору Національного банку України (ліворуч); у центрі монети зображено вензель з ініціалами Миколи Терещенка, унизу номінал монети та рік її карбування — **10 ГРИВЕНЬ / 2008**.

На реверсі на тлі символічних атрибутів, що свідчать про діяльність представників роду Терещенків, зображено портрети таких його яскравих особистостей, як Артемій, Микола, Варвара та Федір, праворуч — герб роду і напис **РОДИНА / ТЕРЕЩЕНКІВ**.

Художник і скульптор — Святослав Іваненко.

Пам'ятна монета номіналом 10 гривень "Родина Терещенків" є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви і для переказів.



Про введення в обіг пам'ятних монет “Діва”

Національний банк України, продовжуючи серію “Знаки зодіаку”, 20 серпня 2008 року ввів в обіг пам'ятні монети номіналами 2 і 5 гривень “Діва”, присвячені сузір'ю Діви.

Монету номіналом 2 гривні виготовлено із золота 999,9 проби. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті — 1,24 г, діаметр — 13,92 мм, тираж — 10 000 штук. Гурт монети — гладкий.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15,55 г, діаметр — 33,0 мм, тираж — 15 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі монети номіналом 2 гривні розміщено коло, діагонально поділене на сектори, які символізують чотири стихії: землю, повітря, воду, вогонь; у центрі кола — стилізоване зображення сонця. Ліворуч від кола — малий Державний герб України, праворуч — рік карбування монети — **2008**, зазначено метал, його пробу — **Au 999,9**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **1,24**; по колу монети — написи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (угорі), **2 ГРИВНІ** (унизу), а також логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі монети номіналом 5 гривень у центрі кола розміщено стилізоване зображення сонця, ліворуч, праворуч, а також угорі й уни-

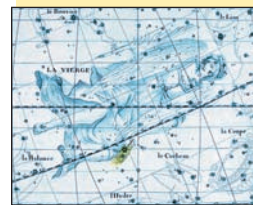
зу від якого — чотири освітлені ним кулі, що символізують пори року. Ліворуч від кола — малий Державний герб України, праворуч — рік карбування монети — **2008**, зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15,55**; по колу монети — написи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (угорі), **5 ГРИВЕНЬ** (унизу), а також логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі монети номіналом 2 гривні розміщено стилізоване зображення діви в оточенні зірок, ліворуч від якої — символ знака зодіаку.

На реверсі монети номіналом 5 гривень розміщено стилізоване зображення діви в оточенні зірок, ліворуч від якого — обриси сузір'я, угорі ліворуч — символ знака зодіаку, праворуч — стилізований напис: **СУЗІР'Я ДІВИ**.

Художники обох монет — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук. Скульптори обох монет — Володимир Дем'яненко, Володимир Атаманчук.

Пам'ятні монети номіналами 2 і 5 гривень “Діва” є дійсними платіжними засобами України та обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.



Про введення в обіг пам'ятної монети “Хрещення Київської Русі”

Національний банк України 9 вересня 2008 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень “Хрещення Київської Русі”, випущену з нагоди 1020-річчя хрещення Київської Русі, яке започаткувало утвердження християнства як державної релігії.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса монети — 16,54 г, діаметр — 35,0 мм, тираж — 45 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі вгорі розміщено малий Державний герб України, по колу на тлі стилізованого орнаменту — написи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (угорі), **П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ** (унизу), між ними — рік карбування монети: **2008** (праворуч), логотип Монетного двору Національного банку України (ліворуч). У центрі монети в

колі, утвореному зі стилізованих променів, розміщено хрест і написи півколом: **ПРАВОСЛАВ'Я** (угорі), **ІЗ КИЄВА ПО ВСІЙ РУСІ** (унизу).

На реверсі зображено багатофігурну композицію хрещення, під якою розміщено напис — **988 / РІК**, угорі півколом напис — **ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ**.

Художник — Святослав Іваненко.

Скульптори — Володимир Атаманчук, Святослав Іваненко.

Пам'ятна монета номіналом 5 гривень “Хрещення Київської Русі” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.



Про введення в обіг ювілейної монети “Наталія Ужвій”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 9 вересня 2008 року ввів в обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні “Наталія Ужвій”, присвячену одній з найяскравіших зірок українського кіно, актрисі театру, яка за час своєї багаторічної сценічної діяльності зіграла понад 200 ролей. Наталія Михайлівна Ужвій своєю сценічною творчістю відтворювала багатогранність, багатовимірність духовного світу жінки; її діяльність збагатила вітчизняну культуру.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування – спеціальний анциркулейтед, маса монети – 12,8 г, діаметр – 31,0 мм, тираж – 35 000 штук. Гурт монети – рифлений.

На аверсі зображено театральну маску, угорі розміщено напис півколом – **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, під яким – малий Державний герб

України та рік карбування монети – **2008**, унизу – **2 / ГРИВНІ** та логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі в намистовому колі зображено портрет Наталії Ужвій, унизу розміщено напис: **НАТАЛІЯ УЖВІЙ 1898–1986**.

Художники – Микола Кочубей (аверс); Юлія Скоблікова, Марія Скоблікова (реверс).

Скульптори – Анатолій Дем’яненко, Володимир Атаманчук.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “Наталія Ужвій” є дійсним платіжним засобом України та обов’язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.



Про введення в обіг ювілейної монети “175 років державному дендрологічному парку “Тростянець”

Національний банк України, продовжуючи серію “Флора і фауна України”, 15 вересня 2008 р. ввів в обіг ювілейну монету номіналом 5 гривень “175 років державному дендрологічному парку “Тростянець”, присвячену унікальній всесвітньо відомій пам’ятці садово-паркової архітектури XIX століття, розташованій у південно-східній частині Чернігівської області. Цю пам’ятку створено завдяки зусиллям і за кошти Івана Михайловича Скоропадського методом штучного формування рельєфу. Унікальні колекції інтродуцентів деревоподібних рослин дендропарку занесені до Державного реєстру наукових об’єктів, що є національним надбанням України.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування – спеціальний анциркулейтед, маса монети – 16,54 г, діаметр – 35,0 мм, тираж – 45 000 штук. Гурт монети – рифлений.

На аверсі розміщено: праворуч на дзеркальному тлі рельєфне зображення лебедя на воді; ліворуч – дзеркальне зображення лебедя на рельєфному тлі води, над ним – номінал: **5 / ГРИ-**

ВЕНЬ, угорі праворуч – малий Державний герб України, півколом напис – **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (праворуч), унизу – рік карбування монети: **2008** та логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі на тлі стилізованого зображення ставка та парку праворуч розміщено скульптурний портрет його засновника та напис під ним – **ІВАН / СКОРОПАДСЬКИЙ / 1804–1887**, ліворуч – **175 / РОКІВ**, по колу – напис: **ДЕРЖАВНИЙ ДЕНДРОЛОГІЧНИЙ ПАРК** (ліворуч), **“ТРОСТЯНЕЦЬ”** (угорі).

Художники – Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори – Святослав Іваненко, Володимир Атаманчук.

Ювілейна монета номіналом 5 гривень “175 років державному дендрологічному парку “Тростянець” є дійсним платіжним засобом України та обов’язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів та для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви і для переказів.



Про введення в обіг пам'ятних монет “Терези”

Національний банк України, продовжуючи серію “Знаки зодіаку”, 19 вересня 2008 року ввів в обіг пам'ятні монети номіналами 2 і 5 гривень “Терези”, присвячені сузір'ю Терезів.

Монету номіналом 2 гривні виготовлено із золота 999.9 проби. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті — 1.24 г, діаметр — 13.92 мм, тираж — 10 000 штук. Гурт монети — гладкий.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — 15 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі монети номіналом 2 гривні розміщено коло, діагонально поділене на сектори, які символізують чотири стихії: землю, повітря, воду, вогонь; у центрі кола — стилізоване зображення сонця. Ліворуч від кола — малий Державний герб України, праворуч — рік карбування монети: **2008**, зазначено метал, його пробу — **Au 999.9**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **1.24**; по колу монети — написи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (угорі), **2 ГРИВНІ** (унизу), а також логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі монети номіналом 5 гривень у центрі кола розміщено стилізоване зображення

сонця, ліворуч, праворуч, а також угорі й унизу від якого — чотири освітлені ним кулі, що символізують пори року. Ліворуч від кола — малий Державний герб України, праворуч — рік карбування монети: **2008**, зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15.55**; по колу монети — написи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (угорі), **5 ГРИВЕНЬ** (унизу), а також логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі монети номіналом 2 гривні розміщено стилізоване зображення терезів у оточенні зірок, під ним — символ знака зодіаку.

На реверсі монети номіналом 5 гривень розміщено стилізоване зображення чоловіка, який тримає терези, в оточенні зірок, ліворуч від якого внизу — символ знака зодіаку, угорі — обрис сузір'я, праворуч — стилізований напис: **СУЗІР'Я / ТЕРЕЗИВ**.

Художники монет обох номіналів — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптор монет обох номіналів — Володимир Дем'яненко.

Пам'ятні монети номіналами 2 і 5 гривень “Терези” є дійсними платіжними засобами України та обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.



Про введення в обіг ювілейної монети “725 років м. Рівному”

Національний банк України, продовжуючи серію “Стародавні міста України”, 19 вересня 2008 року ввів в обіг ювілейну монету номіналом 5 гривень “725 років м. Рівному”, присвячену обласному центру, розташованому на річці Устя, — місту Рівному. Вперше воно згадується в 1283 році як місто Галицько-Волинського князівства у зв'язку з битвою, що відбулася між військами краківського князя Лешка Чорного і литовського князя Вітена.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса монети — 16.54 г, діаметр — 35.0 мм, тираж — 45 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі зображено композицію з історико-архітектурних пам'яток міста, серед яких пам'ятник Марії Рівненській Несвицькій, Успенська церква, Свято-Покровський собор тощо, угорі — малий Державний герб України та напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, під якими напис — **5 / ГРИВЕНЬ / 2008** і логотип Монетного двору Національно-

го банку України (праворуч).

На реверсі розміщено стилізований сувій пергаменту, на якому зображено сцену битви між польськими та литовськими військами, зі згадки про яку і починається літочислення міста. Над сувом напис — **РІВНЕ**. Праворуч і ліворуч від сувою — стилізований орнамент, над яким розміщено герб міста (ліворуч) та напис — **725 / РОКІВ** (праворуч); унизу півколом напис — **ПЕРША ПИСЕМНА ЗГАДКА**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори — Володимир Агаманчук, Володимир Дем'яненко.

Ювілейна монета номіналом 5 гривень “725 років м. Рівному” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів та для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви і для переказів.





Олена Чуб

Докторант кафедри банківської справи ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана". Кандидат економічних наук, доцент

Формування глобально-го економічного простору та посилення світових інтеграційних процесів – характерні ознаки сучасності. Яскравим проявом глобалізації є процеси злиття, поглинання та придбання компаній і банків, які набули міжнародних масштабів. У банківській сфері операції злиття та придбання – це, з одного боку, ефективний засіб оптимізації та реструктуризації банківської системи, а з другого – дієвий інструмент реалізації банківською установою власної корпоративної стратегії.

Точка зору/

Банки на ринку корпоративного контролю: проблеми оцінки вартості бізнесу

Консолідація банківських капіталів шляхом проведення операцій злиття та придбання банків активно використовується у світовій практиці. Більшість сучасних великих банків Західної Європи виникли в результаті довготривалих процесів злиття та придбання. У Сполучених Штатах Америки на початку 1984 року налічувалося близько 15 тисяч банківських установ, а до 2005 року їх кількість зменшилася майже до 8 тисяч, тобто майже вдвічі [1; 2].

Активізація процесів злиття та придбання зумовила виникнення такого поняття, як ринок корпоративного контролю. Це система економічних відносин, що регулює перерозподіл прав власності шляхом проведення операцій злиття та придбання контрольного пакета акцій компанії чи банку.

В Україні ринок корпоративного контролю у 2007 році становив 15.1 млрд. доларів США, у 2006 році економічний показник становив 3.4 млрд. доларів США, що на 44% більше порівняно з показником 2005 року. Кількість реалізованих угод також збільшилася – до 171 у 2006 році порівняно з 85 угодами у 2005 році [3]. З такими результатами Україна посіла четверте місце за темпами зростання ринку корпоративного контролю серед країн Східної Європи – після Хорватії, Угорщини та Росії. Середній обсяг угод злиття та придбання на вітчизняному ринку корпоративного контролю становив у 2006 році 45 млн. доларів США.

Аналіз географічної спрямованості інвестицій засвідчив, що структура операцій злиття та придбання за напрямками руху грошових потоків сформувалася на користь придбання іноземними інвесторами національних активів – 53% від загальної кількості угод (див. схему). Друге місце у структурі операцій злиття та придбання займають операції, реалізовані всередині країни, контрагентами яких були резиденти, – 42%. І лише 5% ринку корпоративного контролю належало учасникам-резидентам, які реалізували угоди за межами українського ринку. Найбільшу кількість угод злиття та придбання на національному ринку укладено інвесторами з Росії (22 угоди) та Польщі (13 угод).

Аналіз галузевої структури операцій злиття та придбання в Україні за резуль-

татами 2006 року засвідчив, що безумовним лідером за кількістю угод, укладених на ринку корпоративного контролю, був фінансовий сектор (див. графік). Обсяг угод злиття та придбання у фінансовому секторі того року становив 1.7 млрд. доларів США, або 24% від загального обсягу ринку корпоративного контролю в Україні. Такого результату досягнуто завдяки чисельності угод, укладених у банківському секторі.

Розподіл угод злиття та придбання за галузями економіки



Джерело: [3].

Протягом 2004–2008 років найбільшою в нашій країні операцією стала купівля "Укрсоцбанку" міжнародною групою UniCredit Group (Bank Austria Creditanstalt AG) з підписанням угоди в січні 2008 року та подальшим отриманням дозволу Національного банку України на його придбання (див. таблицю 1). Друга за масштабами операція – продаж АКБ "Райффайзенбанк Україна" угорському ОТР Bank за 812.5 млн. доларів США. Оскільки раніше планувалося злиття АКБ "Райффайзенбанк Україна" і банку "Аваль", то продаж "Райффайзенбанк Україна" дав змогу уникнути витрат на злиття з банком "Аваль", купленим у 2005 році.

Усе це свідчить про зростання привабливості банківського сектору України

Розподіл інвестиційних вкладень щодо злиття та придбання за обсягами та напрямками



БАНКИ УКРАЇНИ

Таблиця 1. Угоди злиття та придбання банків в Україні у 2004–2008 рр.

Об'єкт угоди	Сума угоди, млн. доларів	Предмет угоди, % акцій	Покупець
АКБ "Укрсоцбанк"	2 211.0	94.2	UniCredit Group (Bank Austria Creditanstalt AG)
АКБ "Індекс-банк"	260.0	98	Credit Agricole
АКБ "Мрія"	70.0	98	BAT "Внешторгбанк"
ЗАТ "АКБ "Львів"	6.0	95	ТОВ "Н'ю Прогрес Холдинг"
АКБ "Приватінвест"	10.0	100	PPF Group
АКБ "Райффайзенбанк Україна"	812.5	100	OTP Bank
АКБ "ТАС Комерцбанк"	735.0	100	Swedbank
ЗАТ "Банк НРБ"	140.0	100	Сбербанк России
Міжнародний комерційний банк	58.0	78	Piraeus Bank
АКІБ "Укрсиббанк"	350.0	51	"BNP Paribas" (Франція)
АКБ "Надра"	н/д	7.7	Приватний інвестор
АКБ "Аваль"	1 028.0	93.5	Raiffeisen International Bank-Holding AG
АКБ "Ажіо"	27.5	98	SEB (Швеція)
Усього	5 708.0		

Джерела: [3; 4; 5; 6].

для іноземних інвесторів. Так, з початку 2006 року обсяги іноземного капіталу, інвестованого в банківську систему України, зросли в 3.3 раза, а частка іноземного капіталу в загальному обсязі статутного капіталу банків підвищилася з 19.5% на початку 2006 року до 32.8% на 1 липня 2007 року [5]. У першому півріччі 2007 року банківський сектор забезпечив майже половину всього приросту прямих іноземних інвестицій в Україну.

Результати проведеного аналізу доводять, що процеси злиття і придбання у банківській системі України відбуваються досить активно та динамічно. Цілком очевидно, що участь у капіталі великих стратегічних інвесторів ґрунтується на оцінці ринкової вартості банківської установи. Перш ніж придбати пакети акцій банку іноземні інвестори запрошують фахівців оціночних компаній (як іноземних, так і вітчизняних) для оцінювання ринкової вартості банків-емітентів, результати якого слугують основою для ведення переговорів. Питання визначення реальної ринкової вартості банків має вирішальне значення у процесі проведення операцій злиття і придбання, що підтверджує досвід розвитку банківського сектору держав із розвинутою ринковою економікою. Об'єктивна потреба в цьому і зовнішніх, і внутрішніх користувачів інформації зумовлює необхідність проведення професійної оцінки вартості бізнесу. Однак комплексні дослідження з метою створення методики визначення ринкової вартості банків, яка б, ґрунтуючись на світовій теорії та практиці оцінювання, водночас адаптувала б їх до вітчизняних реалій, нині майже не проводяться. У пропонованій читачам статті за результатами аналізу світового досвіду зас-

тосування методів оцінки вартості банків подано підходи, які дають змогу найповніше врахувати особливості й перспективи розвитку вітчизняної банківської системи в зазначеному аспекті.

Розглянемо сутність і специфіку застосування наявних методів оцінки вартості бізнесу та зауважимо ті з них, які можна найефективніше використати для визначення вартості банківських установ з урахуванням характерних рис національної економіки. Зазначимо, що оцінювання ринкової вартості бізнесу проводиться на основі принципів, викладених у Міжнародних стандартах оцінки [7] та встановлених національним законодавством. Автори дослідження "Оцінка бізнесу" виділяють дві групи методик: відносної та прямої оцінки [8, с. 20–23]. Методика відносної оцінки вартості бізнесу базується на використанні трьох відносних розрахункових коефіцієнтів, основу яких становить ринкова ціна акцій банку (див. таблицю 2).

Методика прямої оцінки вартості бізнесу дає змогу визначити абсолютні вартісні показники та розрахувати теоретичне значення ціни акцій у грошовому вираженні. Ця методика може бути реалізована трьома методами (див. таблицю 2):

1) метод дисконтування грошових потоків (*DCFA*) ґрунтується на коригуванні поточної вартості майбутніх грошових потоків (його доцільно застосовувати за наявності існування стабільної структури капіталу банку); 2) метод скоригованої поточної вартості (*APV*) є окремим випадком методики дисконтування грошових потоків — він ефективний у разі нестабільності структури власного капіталу банку; 3) метод економічної вартості (*EV*) полягає у періодичному визначенні вартості економічного прибутку. Всі три методи ґрунтуються на дисконтуванні вартості грошових потоків і можуть застосовуватися вітчизняними комерційними банками та іноземними інвесторами для визначення вартості бізнесу.

Російські науковці для оцінки вартості бізнесу пропонують використовувати три основні підходи: дохідний, порівняльний і витратний (див. таблицю 3) [9, с. 38–39].

Метод капіталізації доходів ґрунтується на визначенні вартості бізнесу за формулою:

$$\text{Вартість} = \frac{\text{чистий дохід за рік}}{\text{ставка капіталізації}}$$

Метод дисконтування грошових потоків заснований на прогнозуванні потоків, які генеруються бізнесом. Метод ринку капіталів базується на порівняльному аналізі ринкових цін акцій аналогічних видів бізнесу. За методом угод аналізуються ціни не на окремі акції, а на контрольні пакети акцій аналогічних бізнесів. Метод галузевих коефіцієнтів використовує галузеву статистику для оцінки вартості бізнесу. За методом чистих активів ринкова вартість бізнесу розраховується як різниця між ринковою вартістю активів та зобов'язань банку. За методом ліквідаційної вартості вартість бізнесу обчислюється як різниця між вартістю активів та витратами на його ліквідацію.

Схожі підходи до визначення вартості бізнесу, які відрізняються комбінацією включених до них методів, пропонують також інші науковці [10, с. 110] (див. таблицю 4).

Таблиця 2. Методики оцінки вартості бізнесу

Методика відносної оцінки вартості			Методика прямої оцінки вартості		
Ринкова ціна акції / прибуток на одну акцію	Ринкова ціна акції / дохід на одну акцію	Ринкова ціна акції / балансова вартість акції	Метод дисконтування грошових потоків (<i>DCFA</i>)	Метод скоригованої поточної вартості (<i>APV</i>)	Метод економічної вартості (<i>EV</i>)

Таблиця 3. Класифікація підходів та методів визначення вартості бізнесу

Дохідний підхід		Порівняльний підхід			Витратний підхід	
Метод капіталізації доходів	Метод дисконтування грошових потоків	Метод ринку капіталів	Метод угод	Метод галузевих коефіцієнтів	Метод чистих активів	Метод ліквідаційної вартості

Порівнюючи пропоновані різними авторами підходи та методи оцінки вартості бізнесу (таблиці 3 і 4), з'ясуємо, що вони відрізняються лише методом скоригованої балансової вартості у підході за активами. За цим методом вартість власного капіталу визначається шляхом урахування вартості балансових і позабалансових активів, які мають ринкову вартість, та вилючення з балансу активів, які не мають ринкової вартості, за винятком зобов'язань. Метод скоригованої балансової вартості пропонуємо використовувати як альтернативний метод ліквідаційної вартості з тією різницею, що перший застосовується за умови продовження ведення бізнесу, а другий — за умови його припинення.

Проаналізуємо методики оцінки вартості банку в операціях злиття та придбання з погляду можливості їх використання щодо національної економіки. Проведене дослідження засвідчило, що методика відносно оцінки вартості бізнесу поки що неефективна для українських банків. Це пов'язано з недостатнім рівнем розвитку національного фондового ринку, низькою активністю учасників ринку та проблемою "перегріву" окремих сегментів цього ринку, який виникає під тиском попиту з боку інституційних інвесторів і призводить до зростання розриву між справедливою вартістю акцій та їх поточною ціною. Наприклад, коефіцієнт співвідношення ринкової ціни акції і її балансової вартості для шістьох банків, акції яких найактивніше торгуються на ПФТС, за даними на 15 листопада 2007 року, коливався в межах 5.8–3.5 за оптимального значення 3.5 [11]. Вважаємо, що у вітчизняній практиці не можна застосовувати також метод аналогії з банками центральної та східної Європи, оскільки йдеться про якісно різні макроекономічні та галузеві умови, в яких функціонують банківські системи цих держав.

Отже, можна стверджувати, що передумов для застосування порівняльного підходу, заснованого на використанні методів ринку капіталу, галузевих коефіцієнтів чи методу угод, для оцінки ринкової вартості банків в Україні немає. Це зумовлено низькою причиною, а саме:

- 1) недостатньо розвинутий, малоактивний та відкритий фондовий ринок, де акції банків активно не торгуються, що унеможливило застосування методів ринку капіталу та операцій;
- 2) дуже вузьке коло банків-аналогів

для оцінюваного банку (що зумовлено особливостями банківництва на національному рівні) обмежує можливість використання інформації для порівняння;

3) інформація про операції на ринку корпоративного контролю є фактично закритою, інформація про продаж пакетів акцій банків практично не публікується у засобах масової інформації, що ускладнює застосування методу публічного аналога;

4) використання інформації про операції продажу банків у розвинутих країнах (США, Японії та інших) для порівняння з вітчизняними банками внаслідок різних умов економічного розвитку і функціонування банківських систем цих країн є некоректним, а отже, унеможливило застосування методу аналогії.

Слід зазначити, що порівняльний підхід, як і витратний, не враховує перспективи розвитку банку, оскільки передбачає використання ретроспективних даних. Натомість дохідний підхід, на відміну від витратного і порівняльного, орієнтований на оцінювання майбутніх доходів власників акцій банку. Оцінка його вартості на основі дохідного підходу дає змогу врахувати специфіку ведення бізнесу тим чи іншим банком і з високим ступенем ймовірності визначити параметри економічного і соціального розвитку суспільства. Цей висновок певною мірою підтверджується й теоремою Міллера — Модільяні, згідно з якою ринкова вартість фірми не залежить від структури її капіталу і визначається нормою капіталізації очікуваного доходу у фірмах її класу, інакше кажучи, виключно її майбутніми доходами [12].

Перевага дохідного підходу полягає у можливості визначення ринкової вартості діючого банку з урахуванням його потенційних грошових потоків від операційної (поточної), фінансової та інвестиційної діяльності. Проте цей підхід не можна застосувати для оцінки хронічно збиткових банків, оскільки брак прибутків у минулому ускладнює прогнозування майбутніх грошових потоків банку.

Аналогічних поглядів щодо ефективності дохідного підходу дотримуються й учені, котрі пропонують визначати ринкову вартість об'єкта через показники доходів, які бізнес у змозі генерувати протягом досить довгого періоду часу, або ж через грошовий потік як те-

перішню вартість очікуваного майбутнього потоку готівки, дискontованого за процентною ставкою, котра у формі норми прибутковості адекватна прийнятному ризику [13]. Цей підхід має назву економічної моделі оцінки вартості бізнесу. На відміну від бухгалтерської, економічна модель передбачає вивчення та врахування низки складових: економічних чинників та їх впливу на дохід, генерований бізнесом; ризиків, які супроводжують отримання цього доходу; внутрішньої специфіки оцінюваного об'єкта; характеру зовнішнього конкурентного середовища.

Проведене нами дослідження дає підставу для висновку, що на сучасному етапі розвитку економіки в цілому та банківської системи зокрема оцінка ринкової вартості банку з урахуванням його цільових установок та перспектив подальшого розвитку буде найточнішою за умови застосування дохідного підходу.

Література

1. *An Update on Emerging Issues in Banking.* — Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC). — May 2005. — P. 1–2.
2. Rhoades S. A. *Bank Mergers and Banking Structure in the United States. 1980–1998* // Board of Governors of the Federal Reserve System. — Staff Study. — 2000. — #174. — P. 9–32.
3. www.pwc.com.
4. www.e-finance.com.ua.
5. www.bank.gov.ua.
6. www.management.com.ua.
7. *Международные стандарты оценки / Под ред. Микерина Г.И.* — М., Российское общество оценщиков, 2000. — 80 с.
8. Феррис, Кеннет, Пешеро, Барбара, Пети. *Оценка стоимости компании: как избежать ошибок при приобретении* / Пер. с англ. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. — 256 с.
9. *Оценка бизнеса: Учебник* / Под ред. А.Г.Грязновой, М.А.Федотовой. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2006. — 736 с.
10. *Оценка компаний при слияниях и поглощениях* / Франк Ч. Эванс, Дэвид М. Бишоп / Пер. с англ. — 2-е изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 332 с.
11. Анна Еременко. *Горячие головы* // Бизнес. — 2007. — № 49. — С. 64–66.
12. Модильяни Ф., Миллер М. *Сколько стоит фирма? Теорема ММ* / Пер. с англ. — 2-е изд. — М.: Дело, 2001. — 271 с.
13. Валдайцев С.В. *Оценка бизнеса: Учебник для студентов экономических специальностей.* — М.: Проспект; ТК Велби, 2003. — 352 с.
14. Кащеев Р.В., Базоев С.З. *Управление акционерной стоимостью.* — М.: ДМК Пресс, 2002. — 224 с.

Таблиця 4. Класифікація підходів та методів оцінки вартості бізнесу

Дохідний підхід		Ринковий підхід		Підхід за активами	
Метод капіталізації	Метод дисконтування	Метод публічного банку-аналога	Метод угод злиття та придбання	Метод скоригованої балансової вартості	Метод ліквідаційної вартості

БАНКИ УКРАЇНИ

ЕКСКЛЮЗИВ

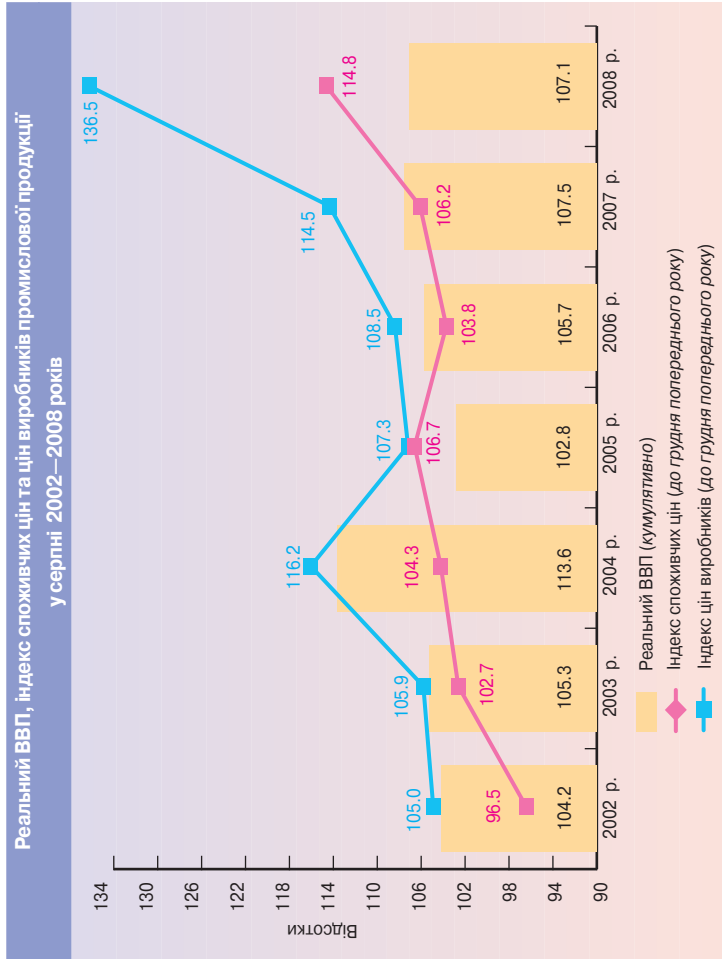
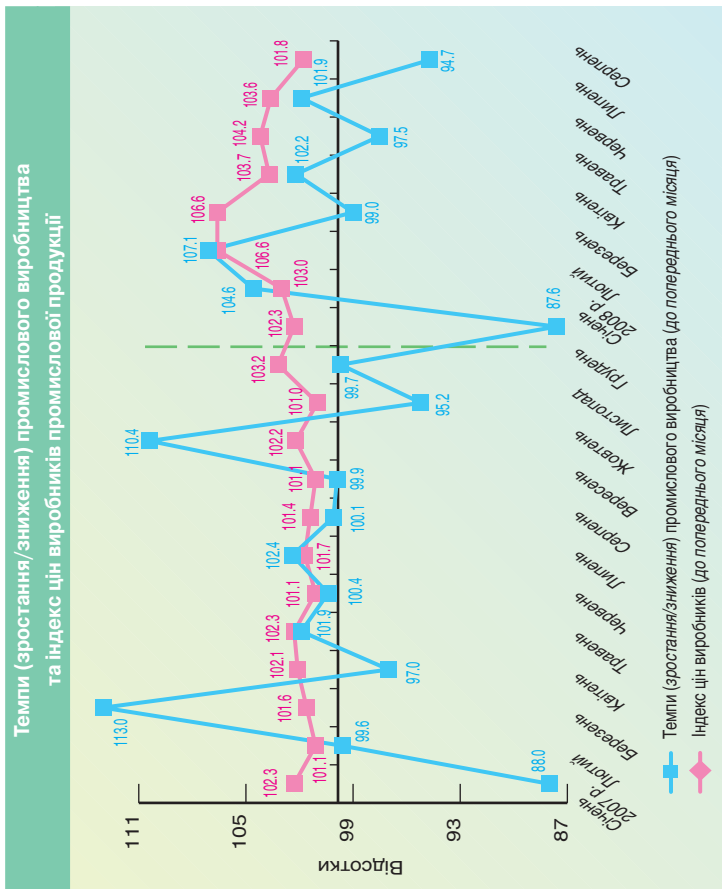
Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2008 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.09. 2008 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	189	182	179	181	186	193	198	197
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	9	12	8	4	1	6	1	7
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	35	24	20	20	20	19	19	13
4	Кількість діючих банків	152	157	158	160	165	170	175	180
4.1	Із них: з іноземним капіталом	21	20	19	19	23	35	47	49
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	6	7	7	7	9	13	17	18
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	12.5	13.7	11.3	9.6	19.5	27.6	35.0	35.9
Активи, млн. грн.									
1	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	50 785	67 774	105 539	141 497	223 024	353 086	619 004	765 611
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	739 857
2	Високоліквідні активи	7 744	9 043	16 043	23 595	36 482	44 851	63 587	69 236
3	Кредитний портфель	32 097	46 736	73 442	97 197	156 385	269 688	485 507	615 753
3.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання	26 564	38 189	57 957	72 875	109 020	167 661	276 184	352 191
3.2	кредити, надані фізичним особам	1 373	3 255	8 879	14 599	33 156	77 755	153 633	199 705
4	Довгострокові кредити	5 683	10 690	28 136	45 531	86 227	157 224	291 963	365 554
4.1	У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	5 125	9 698	23 239	34 693	58 528	90 576	156 355	189 321
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	1 863	2 113	2 500	3 145	3 379	4 456	6 357	9 928
6	Вкладення в цінні папери	4 390	4 402	6 534	8 157	14 338	14 466	28 693	31 175
7	Резерви за активними операціями банків	3 194	3 905	5 355	7 250	9 370	13 289	20 188	26 562
	Відсоток виконання формування резерву	85.4	93.3	98.2	99.7	100.05	100.1	100.04	100.04
7.1	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 963	3 575	4 631	6 367	8 328	12 246	18 477	24 079
Пасиви, млн. грн.									
1	Пасиви, всього	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	739 857
2	Власний капітал	7 915	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566	69 578	91 305
2.1	У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал	4 575	6 003	8 116	11 648	16 144	26 266	42 873	60 110
2.2	частка капіталу в пасивах	16.6	15.6	12.9	13.7	11.9	12.5	11.6	12.3
3	Зобов'язання банків	39 676	53 913	87 352	115 927	188 427	297 613	529 818	648 552
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання	15 653	19 703	27 987	40 128	61 214	76 898	111 995	132 986
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	4 698	6 161	10 391	15 377	26 807	37 675	54 189	67 030
3.2	Кошти фізичних осіб	11 165	19 092	32 113	41 207	72 542	106 078	163 482	200 041
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	8 060	14 128	24 861	33 204	55 257	81 850	125 625	155 138
Довідково									
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	8 025	10 099	13 274	18 188	26 373	41 148	72 265	95 854
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	20.69	18.01	15.11	16.81	14.95	14.19	13.92	13.74
3	Доходи, млн. грн.	8 583	10 470	13 949	20 072	27 537	41 645	68 185	67 960
4	Витрати, млн. грн.	8 051	9 785	13 122	18 809	25 367	37 501	61 565	61 915
5	Результат діяльності, млн. грн.	532	685	827	1 263	2 170	4 144	6 620	6 045
6	Рентабельність активів, %	1.27	1.27	1.04	1.07	1.31	1.61	1.50	1.37
7	Рентабельність капіталу, %	7.50	7.97	7.61	8.43	10.39	13.52	12.67	11.37
8	Чиста процентна маржа, %	6.94	6.00	5.78	4.90	4.90	5.30	5.03	5.07
9	Чистий спред, %	8.45	7.20	6.97	5.72	5.78	5.76	5.31	5.07

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Основні макроекономічні показники розвитку України у серпні 2002–2008 років

Показники	Серпень 2002 р.	Серпень 2003 р.	Серпень 2004 р.	Серпень 2005 р.	Серпень 2006 р.	Серпень 2007 р.	Серпень 2008 р.
Відсотки							
Реальний ВВП (до відповідного місяця попереднього року)	103.3	105.9	114.2	98.4	107.1	105.8	110.9
Реальний ВВП (кумулятивно)	104.2	105.3	113.6	102.8	105.7	107.5	107.1
Темпи (зростання/зниження) промислового виробництва (до попереднього місяця)	100.5	98.2	98.1	101.3	99.3	100.1	94.7
Темпи (зростання/зниження) промислового виробництва (кумулятивно)	106.1	114.7	115.0	103.4	105.5	111.0	106.3
Індекс споживчих цін (до попереднього місяця)	99.8	98.3	99.9	100.0	100.0	100.6	99.9
Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	96.5	102.7	104.3	106.7	103.8	106.2	114.8
Індекс цін виробників (до попереднього місяця)	99.6	101.0	101.6	100.7	102.1	101.4	101.8
Індекс цін виробників (до грудня попереднього року)	105.0	105.9	116.2	107.3	108.5	114.5	136.5



На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту статистики та звітності Національного банку України.

Точка зору/

Формування засад сек'юритизації іпотечних активів в Україні

Стратегія розвитку фінансового ринку України зумовлює необхідність упровадження і поширення механізму сек'юритизації фінансових активів, зокрема іпотечних. Обсяги іпотечних кредитів у нашій країні зростають за експонентою, а отже, банки повинні мати відповідну ресурсну базу. Постійна потреба банківських установ у довгострокових фінансових ресурсах спонукає їх виходити на зовнішні ринки запозичень, шукати і застосовувати передові банківські технології залучення коштів. Саме таким універсальним механізмом залучення фінансових ресурсів, що дає змогу ефективно вирішити актуальну проблему рефінансування банків, є сек'юритизація.

Економічно розвинуті країни та міжнародні фінансові установи накопили значний досвід проведення угод із сек'юритизації іпотечних активів (який, утім, не допоміг запобігти руйнівним наслідкам американської іпотечної кризи). Питанням сек'юритизації іпотечних активів присвячено велику кількість праць всесвітньо відомих західних науковців. У працях Р.Чоудрі (R. Choudry), Ф.Фабозці (F. Fabozzi), Л.Хейєра (L. Hayre), Л.Кендала (L. Kendall), М.Фішмана (M. Fishman), Д.Морріса (D. Morris), Л.Обея (L. Obay), Дж.Таваколі (J. Tavakoli) та інших [12–21] розроблено фундаментальні засади та практичні підходи до реалізації сек'юритизації іпотечних активів. Проте здебільшого їх дослідження стосуються розвинутих фінансових ринків, тоді як вітчизняна фінансово-кредитна система має свої специфічні особливості.

У працях О.Гейця [3], Р.Ісаєва [4], Д.Раковського [11] та інших вітчизняних авторів формулюються ідеї, що систематизують світовий досвід застосування сек'юритизації і становлять підґрунтя для подальших, ширших досліджень організаційно-методичних засад залучення ресурсів фінансовими установами. Проте майже не окреслено проблеми сек'юритизації іпотечних активів в Україні, як і шляхи їх розв'язання.

Наше дослідження орієнтовано на висвітлення саме цих питань. Мета даної статті — формування теоретичних підходів і практичних рекомендацій

щодо запровадження та ефективного функціонування механізму сек'юритизації іпотечних активів в Україні.

СУТНІСТЬ СЕК'ЮРИТИЗАЦІЇ ІПОТЕЧНИХ АКТИВІВ

Термін “сек'юритизація” охоплює досить широке коло угод, за яких неліквідні (неринкові) активи (наприклад, заборгованість за іпотечними кредитами) перетворюються в ліквідні цінні папери. У зв'язку з різноманітністю форм, видів і способів проведення сек'юритизації постає проблема щодо створення її понятійного апарату. Зауважимо, що у вітчизняній науковій літературі питанням сек'юритизації іпотечних активів приділяється недостатня увага, практично невичисленими залишаються переваги, які надає механізм сек'юритизації для розвитку іпотечного кредитування в Україні. У вітчизняному законодавстві немає як визначення поняття “сек'юритизація”, так і самого терміна.

Загалом поняттю “сек'юритизація” можна дати таке визначення. *Сек'юритизація — це вид рефінансування та фінансовий механізм перетворення у ліквідні цінні папери пулу активів (зокрема іпотечних) з метою регулювання й опосередкування руху позичкового капіталу* [1].

Щодо терміна “сек'юритизація”, то його вперше було вжито в Уол Стріт Джорнал (Wall Street Journal) у 1977 році [5] головою іпотечного департаменту Саломон Бразерс (Salomon Brothers) Луїсом С. Раньєрі (Lewis S. Ranieri) у статті, присвяченій розміщенню першого випуску цінних паперів, забезпечених заставою прав вимоги за іпотечними кредитами. Угода засновувалась на використанні структури прямого розподілу, коли спеціальна проектна компанія розподіляє між власниками цінних паперів усі “згенеровані” пулом кредитів кошти на момент чергової виплати за паперами.

Історично склалося так, що першим видом сек'юритизованих активів стали саме іпотечні кредити. Завдяки тривалому строку кредитування, низьким ризикам, прогнозованим грошовим



**Олександр
Бажанов** 

Викладач кафедри управління
фінансовими послугами
Харківського національного
економічного університету

Останнім часом слово “сек'юритизація” все частіше можна зустріти в засобах масової інформації, почути від представників банківських структур, фінансистів, чиновників, науковців. Воно хвилює молодий український фінансовий ринок своєю незрозумілістю і водночас вабить запахом прогресу. Американська іпотечна криза закрила для більшості вітчизняних фінансових установ міжнародний ринок запозичень. За таких обставин особливої актуальності набуває пошук та розробка нових альтернативних механізмів залучення фінансових ресурсів — таких, скажімо, як сек'юритизація активів.

потокам, а також деяким суспільним чинникам (наприклад, зацікавленості держави в розвитку іпотечного кредитування), вони стали у світі ідеальним активом для сек'юритизації.

Крім того, у світовій практиці до різновидів активів, що підлягають сек'юритизації, як правило, відносять будь-які однорідні позики. Хоча перелік активів, сек'юритизація яких теоретично можлива, значно ширший:

- кредити малому та середньому бізнесу;
- лізингові кредити;
- кредити на авто;
- кредити на купівлю промислового устаткування;
- кредити на побутову техніку;
- доходи від майбутніх продажів музичних записів (такий механізм, наприклад, використовували Лучано Паваротті та Девід Боуї).

Власне, до цього переліку можна додати будь-які грошові доходи, які суб'єкт господарювання очікує отримати у майбутньому в результаті здійснюваних ним операцій. Скажімо, у жовтні 2004 року російський Росбанк провів сек'юритизацію потоків від VISA і MasterCard, що надходять для погашення заборгованості платіжних систем перед Росбанком [10]. Ця заборгованість формується в результаті проведення Росбанком авансових розрахунків із торговельними та сервісними підприємствами, в яких оплата здійснюється за допомогою пластикових карт VISA і MasterCard.

Та все ж найбільшого поширення у світовій практиці набула сек'юритизація іпотечних активів (кредитів).

Основними функціями сек'юритизації іпотечних активів є:

- рефінансування первинних іпотечних кредиторів — банківських установ; за допомогою даного механізму вони мають змогу прискорити обертання дебіторської заборгованості й залучити додаткові кредитні ресурси;
- підтримка ліквідності — сек'юритизація дає змогу фінансовим установам не показувати заборгованість на балансі і, таким чином, спрощує дотримання нормативів достатності капіталу;
- зниження ризиків — сек'юритизацію можна використати для управління активами і пасивами з метою мінімізації різноманітних фінансових ризиків (кредитних, процентних, валютних тощо), вона є зручним засобом перебудови портфеля і зниження частки небажаних компонентів балансу;
- диверсифікація джерел фінансування — сек'юритизація дає змогу залучати ресурси з альтернативних джерел,

що значно зменшує ризики фінансових установ;

— стимулювання розвитку фондового ринку — сек'юритизація створює досить надійні й прибуткові фінансові інструменти, які можуть задовольнити вимоги інвесторів різних типів.

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ СЕК'ЮРИТИЗАЦІЇ ІПОТЕЧНИХ АКТИВІВ

Механізм сек'юритизації активів можна відобразити так. Фінансова установа, котра бажає залучити за допомогою сек'юритизації фінансування, відокремлює певні активи від пов'язаних із нею ризиків. Активи (як правило, це дебіторська заборгованість) передаються новоствореній юридичній особі — компанії спеціального призначення (Special Purpose Vehicle, SPV), котра структурується таким чином, щоб мінімізувати ймовірність її банкрутства. Компанія спеціального призначення здійснює емісію цінних паперів, забезпечених вимогами за дебіторською заборгованістю, і виручені від їх продажу кошти передає фінансовій установі.

Процес реалізації механізму сек'юритизації можна відобразити у вигляді послідовних етапів. Кожний із них є логічним продовженням попереднього:

1-й етап — формування портфеля (пулу) іпотечних кредитів: банк акумулює іпотечні активи, які забезпечуватимуть грошові надходження, з однорідними характеристиками в один портфель;

2-й етап — продаж портфеля (пулу) іпотечних кредитів компанії спеціального призначення (SPV): важливим завданням цього етапу є забезпечення дійсного продажу іпотечних активів банками з дотриманням установлених норм та вимог. У цілому дійсний продаж активів можна визначити як таку передачу SPV активів, яка завжди буде бездоганною і юридично дійсною, навіть у випадку наступного банкрутства (неплатоспроможності) банку. Отже, бездоганними і дійсними повинні бути як підстава передачі (договір відступлення прав вимоги), так і наслідки такої передачі (недопущення включення в конкурсну масу при банкрутстві банку прав вимог, які вже були передані компанії спеціального призначення);

3-й етап — підготовка емісії іпотечних цінних паперів компанією спеціального призначення (SPV): проводиться спеціальні організаційні процедури з підготовки випуску іпотечних цінних паперів, забезпечених майбутніми грошовими надходженнями

від придбаних іпотечних активів;

4-й етап — присвоєння кредитного рейтингу іпотечним цінним паперам: рейтингове агентство присвоює кредитний рейтинг іпотечним цінним паперам. У SPV є можливість випускати цінні папери, кредитний рейтинг яких буде вищим за кредитний рейтинг будь-якого з українських банків. Адже кредитний рейтинг активів, що знаходяться на балансі SPV, є максимально незалежним від кредитного рейтингу банків — первинних кредиторів. Це має велике практичне значення у сучасних умовах, оскільки, як відомо, кредитні рейтинги вітчизняних банків нижчі від інвестиційного рівня (не перевищують В/позитивний за шкалою агентства Standard & Poors). А в тому разі, якщо вітчизняне законодавство забезпечить неможливість добровільного банкрутства або ліквідації SPV, а також унеможливить об'єднання SPV з іншою юридичною особою чи іншу форму реорганізації, це ще більше підвищить кредитний рейтинг, а отже, й інвестиційну привабливість емітованих SPV цінних паперів. Проте, як свідчить практика, рейтинг українського резидента не може бути вищим від суверенного рейтингу України (на початку 2008 року — ВВ-/негативний), оскільки на нього поширюються ті ж ризики країни, які притаманні національній економіці. Отже, кредитний рейтинг іпотечних цінних паперів SPV може поліпшитися за умови, що зросте суверенний рейтинг України;

5-й етап — оцінка й підтримка ціни іпотечних цінних паперів: андерайтер виконує функції оцінки й підтримки ціни іпотечних цінних паперів, а також надає необхідні маркетингові, юридичні консультації;

6-й етап — андерайтинг іпотечних цінних паперів на фондовому ринку: андерайтер розміщує іпотечні цінні папери, емітовані компанією спеціального призначення, на фондовому ринку серед широкого кола інвесторів;

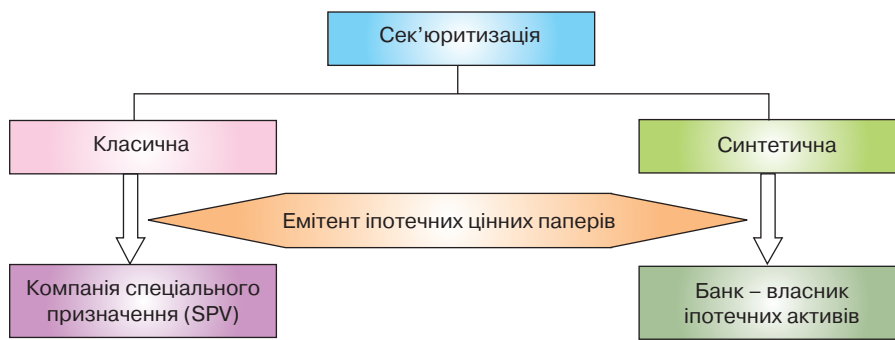
7-й етап — розрахунок компанії спеціального призначення (SPV) з банком — первинним кредитором: виторг від продажу іпотечних цінних паперів SPV передає банку, розраховуючись за портфель іпотечних активів;

8-й етап — вибір схеми погашення боргу за іпотечними цінними паперами: виплати компанією спеціального призначення можуть здійснюватися транзитними (SPV прямо передає надходження інвесторам) або платіжними (SPV може реінвестувати надходження) сертифікатами;

9-й етап — розрахунок з інвестора-

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Види сек'юритизації іпотечних активів



ми: позичальники поступово повертають банку кошти за іпотечний кредит, які він перераховує SPV, котра, зі свого боку, розраховується з інвесторами іпотечних цінних паперів.

Описаний вище процес здійснення сек'юритизації іпотечних активів розкриває механізм так званої класичної сек'юритизації. У світовій практиці широко використовується також синтетична сек'юритизація (див. схему).

Основна відмінність двох видів сек'юритизації полягає в тому, що для класичної форми характерна передача активів, тобто прав вимоги за наданими банками кредитами. При цьому активи відділяються шляхом їх передачі компанії спеціального призначення (SPV), котра й здійснює емісію іпотечних цінних паперів. Як правило, це прозора компанія, що створюється виключно для проведення сек'юритизації.

За синтетичної сек'юритизації безпосередня передача активів не відбувається, але передаються ризики за допомогою специфічних сек'юритизаційних паперів – кредитних деривативів, які відрізняються від звичайних похідних інструментів тим, що вони мають справу з кредитним ризиком, тоді як традиційні похідні інструменти сфокусовані на ринкових факторах ризику – таких, як курси валют, ціни, індекси або процентні ставки. Отже, кредити об'єднуються за певними випусками цінних паперів, і банк самостійно їх розміщує.

ПЕРЕВАГИ СЕК'ЮРИТИЗАЦІЇ ІПОТЕЧНИХ АКТИВІВ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ФІНАНСОВОГО РИНОКУ

Щоб аргументувати необхідність запровадження сек'юритизації іпотечних активів у вітчизняну практику, розглянемо переваги, які дає цей механізм учасникам фінансового ринку [7].

Значущість сек'юритизації для банківських установ – первинних кредиторів полягає в низці можливостей, які

вона відкриває перед ними, а саме:

- залучення фінансування у формі купівельної ціни, що сплачується компанією спеціального призначення (SPV) при продажу та передачі активів, які беруть участь у сек'юритизації;

- обмеження кредитного ризику на активи. В результаті сек'юритизації кредитний ризик банківської установи обмежується сумами, наданими нею для підвищення кредитної якості. Водночас банк може вилучити частку майбутніх прибутків з активів;

- підвищення ефективності балансу. За класичної сек'юритизації через продаж іпотечного пулу ризикові активи можуть бути зняті з балансу банківської установи і замінені грошовими коштами, що призведе до поліпшення відповідних балансових показників;

- диверсифікація джерел фінансування. Сек'юритизація дає банкам доступ до різних джерел фінансування і різного типу інвесторів;

- зниження вартості фінансування. Середньозважені витрати на сек'юритизацію можуть бути нижчими, ніж запозичення в іноземних банках або інші види запозичень;

- балансування активів і пасивів. Сек'юритизація забезпечує гнучкіший інструмент балансування активів і пасивів;

- підвищення конкурентоспроможності. Використання даного джерела фінансування дає фінансовій компанії конкурентні переваги порівняно з іншими учасниками ринку, дозволяючи ефективніше залучати капітал. Завдяки гнучкості даного інструменту банки отримують більшу свободу у фінансовій організації бізнесу;

- поліпшення фінансового стану та іміджу банківської установи. Сек'юритизація відіграє важливу роль у формуванні фінансового портрета й іміджу банку, що позитивно позначається на його рейтингу.

Інвесторам сек'юритизація дає такі переваги:

- можливість інвестувати у різні

щодо ризиків і дохідності активи. Це дає інвесторам змогу оптимізувати структуру своїх портфелів і виходити на ринки, на яких без цього вони не мали б змоги робити інвестиції;

- цінні папери, забезпечені іпотечними активами, зазвичай менш волатильні порівняно з корпоративними облігаціями;

- за цінними паперами, забезпеченими іпотечними активами, передбачається вища премія, ніж за державними, банківськими та корпоративними облігаціями з відповідним рейтингом;

- цінні папери, забезпечені активами, зазвичай не піддаються ризику подій або зниженню рейтингу поодинокого позичальника.

Отже, сек'юритизація активів має важливе значення як для банківських установ, так і для інвесторів фондового ринку, слугуючи каталізатором розвитку фінансово-кредитних відносин. З огляду на це, широке запровадження механізмів сек'юритизації у вітчизняну практику було б вельми корисним.

ПРАКТИКА СЕК'ЮРИТИЗАЦІЇ АКТИВІВ В УКРАЇНІ

Перший досвід сек'юритизації активів українські фінансові установи отримали у другій половині 2006 року. Комерційний банк “Дельта”, який спеціалізується на наданні споживчих кредитів у торговельних точках, розмістив свої облігації на суму 150 млн. грн. Забезпечення емісії цінних паперів становив портфель роздрібних кредитів. Другим був Приватбанк, який розмістив єврооблігації на 171 млн. доларів, забезпечені відповідним портфелем доларових іпотечних кредитів. Першу емісію іпотечних облігацій на суму 50 млн. грн. і успішне їх розміщення у березні 2007 року здійснив Укргазбанк (див. таблицю).

З даних таблиці випливає, що загальний обсяг проведених операцій із сек'юритизації активів в Україні ледь перевищує 250 млн. доларів США, хоча потенційний обсяг вітчизняного ринку сек'юритизації активів становить приблизно 1.5–2 млрд. доларів за рік. У Росії за аналогічний період реалізовано 11 угод із сек'юритизації активів, а обсяг випуску сек'юритизаційних паперів збільшився в 17.5 раза – із 200 млн. до 3.5 млрд. доларів США [9].

Унаслідок американської іпотечної кризи для вітчизняних банківських установ подорожчало основне джерело ресурсів – міжнародні синдіковані кредити. З огляду на цей факт, багато вітчизняних експертів уже сьогодні вважає

Приклади проведення сек'юритизації активів в Україні

Емітент	Вид цінного папера	Обсяг емісії	Дата розміщення	Транші	Доходність	Термін погашення	Організатори	Кредитний рейтинг
Комерційний банк "Дельта"	Облігації	150 млн. грн.	Жовтень 2006 р.	—	14%	Листопад 2007 р.	ІНГ-банк Україна	—
Приватбанк	Єврооблігації	171 млн. доларів США	Лютий 2007 р.	"А" "В"	"А" – Libor + +210 б. п.; "В" – Libor + 375 б. п.	"А" – серпень 2010 р. "В" – квітень 2014 р.	Міжнародний інвестиційний банк "UBS", аудиторська компанія "Делойт"	Baa3 (Moody's); "А" – BBB – "В" – B+ (Fitch)
Укргазбанк	Іпотечні облігації	50 млн. грн.	Березень 2007 р.	"В"	10.2%	Лютий 2010 р.	АКБ "ХФБ Банк Україна", USAID	UaA – за національною шкалою

сек'юритизацію найоптимальнішим способом фінансування банківських установ. Про свої наміри здійснити сек'юритизацію активів заявила більшість банків, яка має досить великі іпотечні портфелі, зокрема, Райффазен банк "Аваль", Укрсиббанк, "Надра", Укрсоцбанк, "Хрещатик" та інші. Використати схему класичної сек'юритизації із залученням компанії спеціального призначення планує Міжнародний іпотечний банк (організаторами будуть російський Внешторгбанк та португальський Banco Finantia. Деякі банки (наприклад, Ощадбанк) мають намір купувати кредитні портфелі малих та середніх банків, котрі через невеликий їх розмір не в змозі виходити на зовнішні ринки. На думку експертів [6], уже через 2–3 роки на зовнішньому та внутрішньому ринках будуть сек'юритизовуватися приблизно 30–40% активів українських банків.

Можна стверджувати, що найбільше поширення в Україні отримає сек'юритизація іпотечних кредитів, а також кредитів на купівлю авто. Дані види кредитів є найпрозорішими для інвесторів цінних паперів, і відповідно процедури їх попередньої оцінки та аудиту, а також подальшого моніторингу, швидші й обходяться банку дешевше порівняно з іншими видами кредитів.

ПРОБЛЕМИ СЕК'ЮРИТИЗАЦІЇ ІПОТЕЧНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

В Україні лише останнім часом створюється законодавче підґрунтя для реалізації механізмів сек'юритизації. Основною проблемою на сучасному етапі є неврегульованість передачі активів на користь компанії спеціального призначення. За класичної сек'юритизації активи повинні цілком переходити з балансу банківської установи на баланс спеціально створеної компанії. При цьому українським законодавством встановлено обмеження щодо цесії та факторингових послуг. Отже, необхідно структурувати передачу активів таким чином, щоб її неможливо було визнати недійсною.

Також в Україні існують значні проблеми з оподаткуванням таких угод, які класифікуються як переуступлення дебіторської заборгованості. Податкові органи повинні погодитися, що компанії спеціального призначення (SPV) в економічному сенсі є пасивними утвореннями. Надходження від інвесторів у сплату емітованих цінних паперів передаються колишньому власнику активів. Вони є покупною ціною пулу. Інакше кажучи, компанії спеціального призначення не мають і не можуть мати ніякого прибутку. Всі кошти, що залишаються після повної сплати всім кредиторам, перераховуються колишньому власнику активів.

Окрім обмежень законодавчого характеру, до проблем, які стримують запровадження сек'юритизації активів в Україні, слід віднести низький рівень стандартизації кредитів, що надаються українськими банками. Для покупців кредитних портфелів стандартизація кредитів — одна з головних вимог. Завдяки загальнозрозумілим стандартам значно спрощуються оцінка якості портфеля активів та прогнозування його поведінки.

Українською національною іпотечною асоціацією спільно з Національним банком України, Світовим банком, ЄБРР розроблено і прийнято "Стандарти житлового іпотечного кредитування", а Державною іпотечною установою — "Мінімальні вимоги до іпотечних житлових кредитів". Головна ідея цих документів — привести умови іпотечного кредитування для кредиторів і позичальників до єдиних стандартів. Банки можуть і самостійно розробляти власні стандарти, а параметри стандартного кредиту можна запропонувати такі: мета кредиту, забезпечення кредиту, валюта кредиту, розмір кредиту, страхування, мінімальний строк до погашення кредиту, метод погашення кредиту, розмір процентної ставки, вимоги до позичальника тощо. Банківським установам необхідно впроваджувати стандарти кредитування вже сьогодні, аби спростити процедуру сек'юритизації у майбутньому.

Також значною проблемою для розвитку сек'юритизації є нерозвинутість інфраструктури вітчизняного фондового ринку, брак на ньому таких потужних стратегічних інституціональних інвесторів, як недержавні пенсійні фонди, страхові компанії зі страхування життя тощо.

Для вітчизняного фондового ринку іпотечні цінні папери, платежі за якими забезпечені портфелем іпотечних кредитів (іпотечним покриттям), є новим фінансовим інструментом. Ці платежі суттєвим чином залежать від стану іпотечного покриття. Так, процентні виплати прив'язані до залишку основного боргу в іпотечному портфелі, а амортизація іпотечних цінних паперів залежить як від планової амортизації портфеля, так і від дострокового погашення іпотечних кредитів у ньому. Але в Україні фактично немає статистики щодо дострокового погашення іпотечних кредитів, що значно ускладнює процес моделювання сек'юритизації іпотечних активів.

Вирішенням цієї проблеми може стати запровадження двоетапної емісії іпотечних цінних паперів, яка передбачає виділення в іпотечному покритті стабільного та нестабільного періодів його функціонування [2]. На першому етапі відбувається емісія іпотечних цінних паперів, виплати за якими не прив'язані до дострокового погашення іпотечних кредитів і термін дії яких відповідає визначеній тривалості стабільного періоду функціонування іпотечного покриття. На другому етапі здійснюється випуск іпотечних цінних паперів підтримки, які й беруть на себе ризик дострокового погашення іпотечних кредитів.

При проведенні сек'юритизації іпотечних активів у вітчизняних умовах слід вирішити проблему погіршення з часом якості деяких іпотечних кредитів, переданих до іпотечного покриття. Вирішення цього питання лежить у площині застосування компаніями спеціального призначення (SPV) у відносинах з банками — первинними кредиторами так званого "малайзійського принципу". Суть його полягає у зо-

ФІНАНСОВИЙ РИНОК • ВАЛЮТНИЙ РИНОК

бов'язанні іпотечного кредитора щодо заміни або зворотного викупу окремих іпотечних активів, які перестали відповідати вимогам до іпотечних кредитів або за якими позичальники порушили свої зобов'язання.

Також розв'язанням зазначеної проблеми може стати структурування емісії іпотечних цінних паперів із нижчим (найризиковішим) класом з подальшим його розміщенням серед банків — первинних кредиторів, за рахунок іпотечних активів яких сформовано іпотечне покриття. Ризик погіршення якості іпотечних активів, наслідком якого є невиконання зобов'язань перед інвесторами, переноситься на цей клас іпотечних цінних паперів тих банків, за переданими активами яких виникають прострочення виплат і невиклати.

Розв'язання зазначених проблем та застосування фінансового механізму сек'юритизації на практиці дасть змогу вітчизняним банкам розширити свої операції з кредитування, що сприятиме збільшенню грошової маси, яка знаходиться в обігу, підвищенню купівельної спроможності громадян і врешті прискоренню темпів економічного зростання в Україні. Інвестори фондового ринку матимуть змогу інвестувати у нові види ліквідних цінних паперів, а позичальники отримають нижчі процентні ставки за кредитами та ліпші умови кредитування. Використання можливостей сек'юритизації, незалежно від організації схеми, відкриває широкі перспективи для вітчизняного фінансового ринку, забезпечуючи стійкість еко-

номічної системи розумним розподілом ризиків по всьому фінансовому сектору.

Література

1. Бажанов О.Є. Сек'юритизація іпотечних активів: теоретичні аспекти визначення // *Економіка розвитку*. — 2005. — № 2. — С. 15–19.
2. Внукова Н.Н., Бажанов А.Е. Формирование методических основ организации привлечения ипотечными кредиторами долгосрочных финансовых ресурсов // *Бизнес-Информ*. — 2006. — № 5. — С. 82–86.
3. Геєць О. Сек'юритизація “кредитного портфеля” комерційного банку як метод розширення інвестиційної діяльності в Україні // *Банківська справа*. — 1998. — № 6. — С. 22–27.
4. Ісаєв Р. Економічна доцільність сек'юритизації іпотечних кредитів // *Фінансовий ринок України*. — 2005. — № 2. — С. 6–7.
5. Казаков А. История секьюритизации // *Рынок ценных бумаг*. — 2003. — № 19. — С. 62–65.
6. Мысенко Е. Курс на секьюритизацию // *Банкирь*. — 2007. — № 1. — С. 16–17.
7. Некторов А. Философия секьюритизации активов // *Рынок ценных бумаг*. — 2007. — № 9. — С. 50–56.
8. Офіційний сайт представництва Standard & Poor's в СНД [електронний ресурс] // <http://www.sandp.ru>.
9. Офіційний сайт рейтингового агентства Moody's [електронний ресурс] // <http://www.moody.com>.
10. Пак А. Опыт секьюритизации потоков будущих платежей // *Рынок цен-*

ных бумаг. — 2007. — № 11. — С. 20–22.

11. Раковський Д. Питання сек'юритизації банківських активів в Україні // *Ринок цінних паперів України*. — 2006. — № 9–10. — С. 31–34.

12. Choudry R. D. *Structured Credit Products: Credit Derivatives and Synthetic Securitization*.—John Wiley & Sons Inc, 2004. — 430 p.

13. Davidson A., Sanders A., Lan-Ling W., Ching A. *Securitization: Structuring and Investment Analysis*. — John Wiley & Sons Inc, 2003. — 557 p.

14. Fabozzi F. J. *Handbook of Mortgage Backed Securities*, 6th Edition. — McGraw-Hill, 2005. — 950 p.

15. Fabozzi F. J. *Issuer Perspectives on Securitization*. — Frank J Fabozzi Assoc, 1999. — 169 p.

16. Glennie D. G., De Bouter E. C., Luke R. D. *Securitization*. — Kluwer Law Intl, 1998. — 224 p.

17. Hayre L. *Salomon Smith Barney Guide to Mortgage-Backed & Asset-Backed Securities Hardcover*. — John Wiley & Sons Inc, 2001. — 876 p.

18. Kendall L. T., Fishman M. J. *A Primer on Securitization*. — Mit Pr, 1996. — 189 p.

19. Morris D. M. *Asset Securitization: Principles and Practice Book*. — Executive Enterprises Pubns Co, 1994. — 391 p.

20. Obay L. *Financial Innovation in the Banking Industry: The Case of Asset Securitization*. — Garland Pub, 2000. — 202 p.

21. Tavakoli J. M. *Collateralized Debt Obligations & Structured Finance: New Developments in Cash & Synthetic Securitization*. — John Wiley & Sons Inc, 2003. — 338 p.

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за серпень 2008 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	386.1860
2	986 BRL	100 бразильських реалів	308.1145
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	160.9507
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	4.7841
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	2.8848
6	981 GEL	100 грузинських ларі	344.8470
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	62.0866
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	91.2019
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	140.1898
10	356 INR	1000 індійських рупій	113.6147
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.5246
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.4195
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	13.7892
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	1821.4662
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.2140

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
16	434 LYD	100 лівійських динарів	411.4735
17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	48.1405
18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	41.9398
19	554 NZD	100 новозеландських доларів	355.3362
20	586 PKR	100 пакистанських рупій	6.7749
21	604 PEN	100 перуанських нових сол	171.2291
22	642 ROL	100 румунських леїв	213.4769
23	682 SAR	100 саудівських ріялів	129.1889
24	760 SYP	100 сирійських фунтів	9.5002
25	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	15.9004
26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	141.3019
27	952 XOF	1000 франків КФА	11.5178
28	152 CLP	1000 чилійських песо	9.8109
29	191 HRK	100 хорватських кун	104.6851
30	255	100 доларів США за розр. із Індією	387.6080

* Курс встановлено з 01.08.2008 р.

На замовлення “Вісника НБУ” матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.08.2008 р.	02.08.2008 р.	03.08.2008 р.	04.08.2008 р.	05.08.2008 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	457.1584	457.1584	457.1584	452.8723	451.6909	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	958.7028	958.7028	958.7028	957.7659	952.6789	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	598.8999	598.8999	598.8999	598.6779	598.8999	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0229	0.0229	0.0229	0.0229	0.0229	
5	208 DKK	100 датських крон	101.3722	101.3722	101.3722	101.1523	101.0908	
6	840 USD	100 доларів США	484.5100	484.5100	484.5100	484.5100	484.5100	
7	233 EEK	100 естонських крон	48.3408	48.3408	48.3408	48.2262	48.2014	
8	352 ISK	100 ісландських крон	6.1294	6.1294	6.1294	6.1119	6.0846	
9	124 CAD	100 канадських доларів	473.6184	473.6184	473.6184	472.2002	470.3388	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	4.0315	4.0315	4.0315	4.0319	4.0329	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1073.9295	1073.9295	1073.9295	1070.0168	1069.6189	
12	440 LTL	100 литовських літів	219.0595	219.0595	219.0595	218.5403	218.4280	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	49.8908	49.8908	49.8908	49.9243	49.9459	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	94.3044	94.3044	94.3044	94.3692	94.2794	
15	985 PLN	100 польських злотих	235.9007	235.9007	235.9007	234.1222	234.7229	
16	643 RUB	10 російських рублів	2.0689	2.0689	2.0689	2.0644	2.0702	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	354.2046	354.2046	354.2046	353.8457	352.9192	
18	703 SKK	100 словацьких крон	24.9043	24.9043	24.9043	24.8420	24.8211	
19	792 TRL	100 турецьких лір	418.1142	418.1142	418.1142	418.0476	420.5120	
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	3.4001	3.4001	3.4001	3.4001	3.4001	
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	32.7064	32.7064	32.7064	32.2799	32.2661	
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3683	0.3683	0.3683	0.3683	0.3683	
23	203 CZK	100 чеських крон	31.5851	31.5851	31.5851	31.4367	31.4324	
24	752 SEK	100 шведських крон	79.9130	79.9130	79.9130	79.8907	79.7576	
25	756 CHF	100 швейцарських франків	462.4976	462.4976	462.4976	462.2494	461.3901	
26	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	70.9200	70.9200	70.9200	70.8090	70.7162	
27	392 JPY	1000 японських єн	44.7502	44.7502	44.7502	45.0654	44.7882	
28	978 EUR	100 євро	756.3686	756.3686	756.3686	754.5759	754.1883	
29	960 XDR	100 СПЗ	785.3336	785.3336	785.3336	784.7421	784.5896	
			16.08.2008 р.	17.08.2008 р.	18.08.2008 р.	19.08.2008 р.	20.08.2008 р.	21.08.2008 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	424.5121	424.5121	418.9259	422.9551	419.8778	421.7002
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	907.9531	907.9531	902.3305	903.6029	901.5792	899.8115
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	595.5982	595.5982	594.9398	594.5372	594.2338	595.2077
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0229	0.0229	0.0229	0.0229	0.0229	0.0229
5	208 DKK	100 датських крон	96.8073	96.8073	95.6577	95.4763	95.3134	95.6811
6	840 USD	100 доларів США	484.4000	484.4000	484.4000	484.3100	484.3600	484.3800
7	233 EEK	100 естонських крон	46.1503	46.1503	45.5992	45.5134	45.4345	45.6128
8	352 ISK	100 ісландських крон	5.9860	5.9860	5.8901	5.9275	5.8621	5.8585
9	124 CAD	100 канадських доларів	457.7465	457.7465	454.8758	457.7256	454.6238	456.3206
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	4.0316	4.0316	4.0316	4.0315	4.0330	4.0365
11	428 LVL	100 латвійських латів	1026.4322	1026.4322	1014.6086	1012.5543	1010.9431	1014.9111
12	440 LTL	100 литовських літів	209.1332	209.1332	206.6360	206.2469	205.8895	206.6976
13	498 MDL	100 молдовських лейв	50.1216	50.1216	50.1325	50.0796	50.0874	50.0786
14	578 NOK	100 норвезьких крон	90.1942	90.1942	89.5591	89.3064	89.3927	89.7041
15	985 PLN	100 польських злотих	218.2215	218.2215	213.7426	213.0529	213.4308	215.1924
16	643 RUB	10 російських рублів	1.9942	1.9942	1.9767	1.9776	1.9713	1.9826
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	344.1170	344.1170	342.2753	342.6005	341.4810	342.6403
18	703 SKK	100 словацьких крон	23.8119	23.8119	23.5431	23.4949	23.4572	23.5454
19	792 TRL	100 турецьких лір	408.8874	408.8874	408.3053	408.9173	406.6906	406.7743
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	3.3993	3.3993	3.3993	3.3987	3.3990	3.3992
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	30.4322	30.4322	29.7963	30.0705	30.1508	30.4136
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3676	0.3676	0.3676	0.3671	0.3671	0.3671
23	203 CZK	100 чеських крон	29.6536	29.6536	29.1392	29.0392	29.1374	29.2398
24	752 SEK	100 шведських крон	76.9512	76.9512	76.2665	76.1839	75.9503	76.0089
25	756 CHF	100 швейцарських франків	445.2155	445.2155	441.5601	440.4016	441.3031	441.1730
26	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	70.6123	70.6123	70.5096	70.4862	70.5498	70.6647
27	392 JPY	1000 японських єн	44.2027	44.2027	43.8520	43.9044	44.1248	43.9949
28	978 EUR	100 євро	722.0951	722.0951	713.4728	712.1294	710.8952	713.6855
29	960 XDR	100 СПЗ	765.2630	765.2630	760.2772	760.5024	760.7458	760.4810

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

щодо іноземних валют, України щоденно (за серпень 2008 року)

Офіційний курс										
	06.08.2008 р.	07.08.2008 р.	08.08.2008 р.	09.08.2008 р.	10.08.2008 р.	11.08.2008 р.	12.08.2008 р.	13.08.2008 р.	14.08.2008 р.	15.08.2008 р.
	444.2082	443.1629	441.2869	441.2869	441.2869	432.5350	431.6507	423.6183	421.6713	424.5121
	946.2921	946.6974	945.7699	945.7699	945.7699	931.4313	930.5078	920.6840	908.9667	907.9531
	598.3819	598.6037	598.3698	598.3698	598.3698	597.4843	596.0143	595.4523	595.7447	595.5982
	0.0229	0.0229	0.0230	0.0230	0.0230	0.0230	0.0230	0.0229	0.0229	0.0229
	100.5640	100.4988	100.4664	100.4664	100.4664	97.8989	97.5014	96.8115	96.7774	96.8073
	484.4500	484.4500	484.5000	484.5000	484.5000	484.5000	484.5000	484.4600	484.4000	484.4000
	47.9508	47.9230	47.9063	47.9063	47.9063	46.6769	46.4849	46.1560	46.1379	46.1503
	6.1127	6.1684	6.0508	6.0508	6.0508	5.8329	5.9500	5.9229	5.9027	5.9860
	464.0449	464.0335	462.6689	462.6689	462.6689	454.3299	454.2131	453.1780	453.5696	457.7465
	4.0334	4.0361	4.0348	4.0348	4.0348	4.0355	4.0328	4.0315	4.0350	4.0316
	1064.3605	1063.7420	1063.0690	1063.0690	1063.0690	1036.2306	1032.5545	1025.5389	1026.0110	1026.4322
	217.2925	217.1663	217.0905	217.0905	217.0905	211.5197	210.6497	209.1591	209.0771	209.1332
	49.9263	49.9340	49.9546	49.9546	49.9546	50.0604	50.0454	50.0998	50.1257	50.1216
	93.4156	93.4021	93.7314	93.7314	93.7314	91.3890	90.9448	90.1379	90.2828	90.1942
	233.2995	231.4438	230.9353	230.9353	230.9353	223.7204	222.6979	220.4942	219.6833	218.2215
	2.0672	2.0602	2.0546	2.0546	2.0546	2.0290	1.9719	1.9902	2.0053	1.9942
	351.5946	351.0777	349.6128	349.6128	349.6128	345.4265	344.2826	343.4231	344.8958	344.1170
	24.7002	24.6858	24.6870	24.6870	24.6870	24.0669	23.9561	23.8007	23.7961	23.8119
	419.5659	417.1061	415.2742	415.2742	415.2742	408.3964	410.2495	410.1224	410.5678	408.8874
	3.3996	3.3996	3.4000	3.4000	3.4000	3.4000	3.4000	3.3997	3.3993	3.3993
	31.9086	31.7349	32.0055	32.0055	32.0055	30.9359	30.7267	30.5402	30.4420	30.4322
	0.3680	0.3680	0.3680	0.3680	0.3680	0.3680	0.3680	0.3677	0.3676	0.3676
	31.3552	31.2690	31.0960	31.0960	31.0960	30.1654	30.1785	30.1488	30.1521	29.6536
	79.2910	79.3826	79.6339	79.6339	79.6339	77.7407	77.3946	76.9190	76.9856	76.9512
	459.9483	460.2736	459.2390	459.2390	459.2390	449.7692	448.9146	445.3805	445.3157	445.2155
	70.6646	70.7415	70.6122	70.6122	70.6122	70.6389	70.6504	70.5879	70.6430	70.6123
	44.9101	44.5904	44.3113	44.3113	44.3113	44.0997	44.1529	44.0437	44.5481	44.2027
	750.2677	749.8317	749.5699	749.5699	749.5699	730.3353	727.3314	722.1845	721.9013	722.0951
	782.0950	780.9767	780.2309	780.2309	780.2309	771.7930	769.7783	766.0791	765.3513	765.2630
	22.08.2008 р.	23.08.2008 р.	24.08.2008 р.	25.08.2008 р.	26.08.2008 р.	27.08.2008 р.	28.08.2008 р.	29.08.2008 р.	30.08.2008 р.	31.08.2008 р.
	421.8215	421.8215	421.8215	421.8215	421.4016	413.1865	418.1165	419.9228	419.9228	419.9228
	904.1841	904.1841	904.1841	904.1841	900.3584	889.4446	894.7912	889.4723	889.4723	889.4723
	595.2808	595.2808	595.2808	595.2808	595.8297	595.2217	595.5143	595.8805	595.8805	595.8805
	0.0229	0.0229	0.0229	0.0229	0.0229	0.0230	0.0230	0.0230	0.0230	0.0230
	96.1942	96.1942	96.1942	96.1942	96.1441	94.8351	95.9343	95.9667	95.9667	95.9667
	484.3800	484.3800	484.3800	484.3800	484.3500	484.5700	484.5700	484.5700	484.5700	484.5700
	45.8605	45.8605	45.8605	45.8605	45.8391	45.2095	45.7329	45.7453	45.7453	45.7453
	5.8715	5.8715	5.8715	5.8715	5.9388	5.8168	5.8802	5.8760	5.8760	5.8760
	460.0337	460.0337	460.0337	460.0337	462.6664	459.9618	464.1399	463.0942	463.0942	463.0942
	4.0378	4.0378	4.0378	4.0378	4.0447	4.0435	4.0452	4.0499	4.0499	4.0499
	1020.4217	1020.4217	1020.4217	1020.4217	1019.8002	1005.2228	1017.1493	1017.4248	1017.4248	1017.4248
	207.8199	207.8199	207.8199	207.8199	207.7229	204.8700	207.2418	207.2979	207.2979	207.2979
	50.0900	50.0900	50.0900	50.0900	50.0822	50.1672	50.1672	50.1511	50.1511	50.1511
	90.3160	90.3160	90.3160	90.3160	90.4047	89.3658	90.2807	90.4078	90.4078	90.4078
	216.6351	216.6351	216.6351	216.6351	217.5850	212.7956	215.0780	213.6720	213.6720	213.6720
	1.9932	1.9932	1.9932	1.9932	1.9957	1.9714	1.9696	1.9740	1.9740	1.9740
	343.2483	343.2483	343.2483	343.2483	343.4659	340.1824	342.1462	342.1898	342.1898	342.1898
	23.6764	23.6764	23.6764	23.6764	23.6646	23.3426	23.6043	23.6169	23.6169	23.6169
	406.3197	406.3197	406.3197	406.3197	408.3962	405.4424	406.6863	407.4216	407.4216	407.4216
	3.3992	3.3992	3.3992	3.3992	3.3989	3.4005	3.4005	3.4005	3.4005	3.4005
	30.6807	30.6807	30.6807	30.6807	30.6926	29.8975	30.3578	30.0033	30.0033	30.0033
	0.3671	0.3671	0.3671	0.3671	0.3671	0.3668	0.3668	0.3668	0.3668	0.3668
	29.4263	29.4263	29.4263	29.4263	29.4270	28.8489	29.1674	28.9746	28.9746	28.9746
	76.4786	76.4786	76.4786	76.4786	76.4820	75.4493	76.2236	75.8379	75.8379	75.8379
	443.7055	443.7055	443.7055	443.7055	441.9679	438.3290	443.5684	444.3496	444.3496	444.3496
	70.7723	70.7723	70.7723	70.7723	70.8805	70.7920	70.8641	70.9733	70.9733	70.9733
	44.7496	44.7496	44.7496	44.7496	44.1234	44.1585	44.4505	44.3359	44.3359	44.3359
	717.5605	717.5605	717.5605	717.5605	717.2255	707.3753	715.5645	715.7583	715.7583	715.7583
	763.0747	763.0747	763.0747	763.0747	763.6892	757.3477	762.1853	760.7148	760.7148	760.7148

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.



**Ірина
Лепинська**

Аспірантка кафедри банківської справи Київського національного торговельно-економічного університету

Аналізуючи основні принципи банківського нагляду, авторка акцентує увагу на сутності і значенні регулювання банківської діяльності, розглядає нормативно-законодавчу базу банківського регулювання в Україні.

Перша публікація /

Сутність та основні характеристики банківського регулювання

У сучасних ринкових умовах банківські установи набувають дедалі більшого значення. Адже вони можуть як позитивно, так і негативно впливати на економічні процеси в країні. Тому необхідність регулювання їх діяльності на ринку є об'єктивною і надзвичайно важливою.

Стабільність банківської системи України забезпечується шляхом упровадження системи ефективного регулювання та нагляду з боку керівних органів. Це досягається шляхом розроблення та впровадження у практичну діяльність низки законодавчих і нормативних актів, які регламентують діяльність як комерційних, так і державних банківських установ.

Як відомо, основна мета діяльності центрального банку (зокрема Національного банку України) є забезпечення стабільності грошової одиниці держави, підтримання цінової стабільності, а також стабільності банківської системи.

За останні роки набув стрімкого розвитку вітчизняний банківський ринок. Так, на 1 липня 2008 року в Україні діяло 178 банків, у тому числі 49 з іноземним капіталом, 18 — зі 100-відсотковим іноземним капіталом. Це, на нашу думку, свідчить про те, що ринок банківських послуг є привабливим для іноземних інвесторів. Зокрема — у зв'язку з високими відсотковими ставками. З огляду на це необхідність регулювання набуває дедалі більшого значення.

Проблеми регулювання діяльності українських банківських установ досліджують такі вітчизняні автори, як В.І.Грушко, В.В.Коваленко, О.С.Любунь, В.І.Мищенко, К.Є.Раєвський та інші. Однак поняття “регулювання” в їх дослідженнях тісно пов'язане із загальним надглядом з боку центрального банку. Тому основна мета даної статті полягає у детальнішому розгляді саме поняття “банківське регулювання” та визначенні його основних ознак.

Відповідно до Закону “Про Націо-

нальний банк України” банківське регулювання — одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначенні загальних принципів банківської діяльності і відповідальності за порушення банківського законодавства [2], а також порядку здійснення банківського нагляду.

Регулювання передбачає насамперед розроблення та ухвалення відповідної нормативно-правової бази діяльності банківських установ на ринку. Закони, постанови, інструкції та інші нормативні акти, в свою чергу, регламентують види та способи діяльності банків, усієї банківської системи загалом.

Національний банк України забезпечує регулювання різноманітних напрямів банківської діяльності. Серед основних його підвидів — валютне, інвестиційне, кредитне регулювання, регулювання достатності капіталу, рівня ліквідності, правове регулювання. Останнє безпосередньо пов'язане з надглядом за банківською діяльністю (дотриманням економічних нормативів діяльності і банківського законодавства).

У більшості країн із розвинутою економікою (Італії, Іспанії, Великобританії, Австралії тощо) наглядові функції виконує центральний банк, у багатьох (зокрема в США, Швейцарії, Франції, Німеччині) — центральний банк спільно з іншими органами. Однак є й такі країни (наприклад, Канада, Австрія, Норвегія, Фінляндія), де наглядова діяльність провадиться виключно іншими органами — без втручання центрального банку [4, с. 122 — 123].

У нашій державі регулювання віднесено до функцій Національного банку України. В рамках НБУ функціонує Дирекція з банківського регулювання та нагляду, до складу якої входить кілька департаментів: інспектування банків; безвиїзного банківського нагляду; нормативно-методологічного забезпе-

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

чення банківського регулювання та нагляду; реорганізації та припинення діяльності банків, а також управління юридичного забезпечення банківського нагляду та відділ контролю якості нагляду. Всі ці підрозділи виконують окремі регулятивні функції Національного банку.

Об'єктом банківського регулювання у нас, як і у світовій практиці, є безпосередня діяльність банківських установ на ринку. Суб'єктами — банки, що здійснюють свою діяльність на території певної країни.

На нашу думку, слід виокремити такі основні причини регулювання банківської діяльності:

- ◆ забезпечення ефективності системи захисту інтересів вкладників та кредиторів;
- ◆ раннє реагування на виникнення проблемного банку та запобігання цьому явищу;
- ◆ підтримання довіри до банківських установ з боку населення;
- ◆ забезпечення стійкої роботи банку та, як результат, зміцнення його фінансового стану;
- ◆ організація конкурентного середовища на банківському ринку;
- ◆ стимулювання діяльності банку в різних галузях економіки, що, в свою чергу, може сприяти підвищенню ефективності народного господарства;
- ◆ забезпечення стабільності всієї банківської системи тощо.

Також виділяють термін “*пруденційне регулювання*”, сутність якого пов'язана зі встановленням економічних нормативів діяльності банку.

Так, відповідно до Інструкції НБУ “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” від 28.08.2001 р. № 368, до обов'язкових економічних нормативів належать: норматив капіталу; мінімального розміру регулятивного капіталу; адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності; адекватності основного капіталу; нормативи ліквідності (миттєва ліквідність, поточна ліквідність, короткострокова ліквідність); нормативи кредитного ризику (максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, великих кредитних ризиків, максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам); нормативи інвестування (інвестування в цінні папери окремо за кожною установою, загальна сума інвестування); норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої)

Окремі показники діяльності банків України за період із 01.01.2005 р. по 01.07.2008 р.					
Показники	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.07. 2008 р.
Кількість зареєстрованих банків	181	186	193	198	196
Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	4	1	6	1	6
Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	20	19	19	15
Кількість діючих банків	160	165	170	175	178
із них: з іноземним капіталом	19	23	35	47	49
у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	9	13	17	18

Джерело: Вісник Національного банку України. — 2008. — № 8.

валютної позиції банку [3].

Однак пруденційне є лише частиною загального банківського регулювання, оскільки останнє, в свою чергу, містить також інші компоненти, що входять до повноважень різних департаментів НБУ.

Терміни “регулювання банківської діяльності” та “нагляд за банківською діяльністю” майже тотожні, вони є взаємодоповнюючими компонентами. Проте, на нашу думку, регулювання є значно ширшим за своїми функціями, оскільки саме воно визначає порядок проведення банківського нагляду.

Виокремимо поняття “банківський нагляд”. Згідно із законодавством України (зокрема Законом “Про Національний банк України”) банківський нагляд є системою дій, спрямованих на моніторинг за дотриманням банками законодавства країни, а також — обов'язкових економічних нормативів діяльності, що, в свою чергу, сприяє забезпеченню стабільності банківської системи країни, насамперед — захисту інтересів її вкладників та кредиторів.

До основного інструментарію Національного банку України з питань регулювання банківської діяльності можна віднести: економічні нормативи, формування резервів, політику рефінансування, облікову ставку, тобто саме ті інструменти, які мають вплив на ефективну діяльність банку.

НБУ, керуючись світовим досвідом, а також основними рекомендаціями Базельського комітету з питань банківського нагляду, виділяє такі основні напрями регулювання банківської діяльності: створення та реєстрація банківських установ; їх ліцензування; реорганізація чи ліквідація; визначення основних принципів та стандартів бухгалтерського обліку; встановлення економічних нормативів; визначення методів банківського нагляду тощо.

Проаналізуємо окремі показники діяльності банків України за останні

роки (див. таблицю).

Виходячи з наведених у таблиці даних, можемо зробити висновок, що за період, який аналізувався, загальна кількість зареєстрованих банків зросла на 15 установ — зі 181 (на початок періоду) до 196 (на останню звітну дату). Водночас збільшилася загальна кількість діючих банків — із 160 до 178 установ, у тому числі за рахунок збільшення банків з іноземним капіталом (на 30 установ), та зі 100-відсотковим іноземним капіталом (на 11 установ). Загальна кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації, зменшилася з 20 до 15.

Отже, підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновок: регулювання діяльності банківських установ з боку Національного банку України сприяє забезпеченню стабільного, безпечного, ефективного функціонування банківської системи нашої держави. □

Література

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III.
2. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV.
3. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Інструкція НБУ від 28.08.2001 р. № 368.
4. Кришталь Г. О. Система банківського нагляду в зарубіжних країнах // *Фінанси України*. — 2005. — № 12. — С. 122 — 127.
5. Грушко В.І., Лантєв С.М., Любунь О.С. Раєвський К.Є. Банківський нагляд: Навч. посіб. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 264 с.
6. Міщенко В.І., Яценюк А.П., Коваленко В.В., Коренева О.Г. Банківський нагляд: Навч. посіб. — К.: Знання, 2004. — 406 с.
7. Річний звіт про діяльність банківського нагляду України у 2007 році. — К.: Національний банк України, 2008. — 50 с.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у серпні 2008 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Відкрите акціонерне товариство "РОДОВІД БАНК"	BAT	435 000 000	07.10.1991 р.	16	м. Київ, вул. Північно-Сирецька, 1-3
Відкрите акціонерне товариство "Комерційний банк "Експобанк"	BAT	188 895 200	26.12.1991 р.	75	м. Київ, вул. Дмитрівська, 18/24
Відкрите акціонерне товариство ВТБ Банк	BAT	2 158 784 405	11.11.1992 р.	128	м. Київ, бул. Т.Шевченка/вул. Пушкінська, 8/26
Закрите акціонерне товариство "АЛЬФА-БАНК"	ЗАТ	2 249 710 000	24.03.1993 р.	158	м. Київ, вул. Десятинна, 4/6
Товариство з обмеженою відповідальністю комерційний банк "Столиця"	ТОВ	120 000 000	10.03.2004 р.	290	м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 29-б
Комерційний банк "Українська фінансова група" – товариство з обмеженою відповідальністю	ТОВ	60 415 623	23.06.2004 р.	294	м. Київ, вул. Грушевського Михайла/Кріпосний Яр, 34/1, літера А
Відкрите акціонерне товариство "БМ Банк" (колишня назва – Товариство з обмеженою відповідальністю "БМ Банк")	BAT	340 657 850	08.12.2005 р.	301	м. Київ, бул. Т.Шевченка, 37/122
Відкрите акціонерне товариство "Банк Русский Стандарт" (колишня назва – Товариство з обмеженою відповідальністю "Банк Русский Стандарт")	BAT	40 000 000	28.02.2006 р.	305	м. Київ, вул. Половецька, 3/42
Товариство з обмеженою відповідальністю "ПАРТНЕР-БАНК"	ТОВ	75 890 000	06.05.2006 р.	306	м. Київ, вул.Солом'янська, 33
Відкрите акціонерне товариство АСТРА БАНК	BAT	1 050 000 000	28.11.2007 р.	319	м. Київ, просп. Героїв Сталінграда, 16-в
Донецька область					
ВІДКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "АКЦІОНЕРНО-КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "КАПІТАЛ"	BAT	104 074 275	31.10.1991 р.	65	м. Донецьк, вул. Артема, 63
Відкрите акціонерне товариство комерційний банк з іноземним капіталом "Промекономбанк"	BAT	76 200 019	25.08.1993 р.	194	м. Донецьк, просп. Ленінський, 4
Львівська область					
Відкрите акціонерне товариство Акціонерно-комерційний банк "Львів" (колишня назва – Закрите акціонерне товариство Акціонерно-комерційний банк "Львів")	BAT	80 305 338	14.10.1991 р.	28	м. Львів, вул. Сербська, 1
Сумська область					
Відкрите акціонерне товариство "Комерційний банк "Володимирський" (колишня назва – Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк "Володимирський")	BAT	35 860 000	13.12.2001 р.	279	м. Суми, пл. Незалежності, 10

Банки, включені до Державного реєстру банків у серпні 2008 р.

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
ВІДКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОМИСЛОВИЙ БАНК"	BAT	74 500 000	13.08.2008 р.	326	м. Донецьк, вул. Рози Люксембург, 40

Банки, вилучені з Державного реєстру банків у серпні 2008 р.

Назва банку	Номер реєстрації банку	Дата реєстрації банку	Дата закриття банку	Підстава для закриття банку
Акціонерний комерційний банк "Росток Банк"	240	25.03.1994 р.	20.08.2008 р.	Рішення Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків від 20.08.2008 р. № 422

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків" опубліковано у "Віснику НБУ" № 8, 2008 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку України Олена Сілецька.

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Спеціально для "Вісника НБУ" /

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у серпні 2008 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у серпні 2008 р. (в розрізі інструментів)

Показники	Відсотки	
	2008 р.	У тому числі за серпень
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
— кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	79.81	72.06
— кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	8.47	12.35
— кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	—	—
— операції своп	3.20	—
— операції прямого РЕПО	8.52	15.59
— стабілізаційний кредит	—	—

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у серпні 2008 р.

Показники	Відсотки річні	
	2008 р.	У тому числі за серпень
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	15.4	15.9
У тому числі за:		
— кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	15.5	15.9
— кредитами, наданими шляхом проведення тендера	15.7	15.8
— кредитами рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	—	—
— операціями своп	14.6	—
— операціями прямого РЕПО (розрахунково)	15.1	16.0
— стабілізаційним кредитом	—	—

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у серпні 2008 р.*

		Відсотки річні
	Показники	Серпень 2008 р.
На міжбанківському ринку:		
	за кредитами, наданими іншим банкам	10.8
	за кредитами, отриманими від інших банків	10.3
	за депозитами, розміщеними в інших банках	12.9
	за депозитами, залученими від інших банків	12.4
На небанківському ринку:		
	за кредитами**	17.3
	за депозитами	9.0

* За щоденною звітністю банків; з урахуванням вартості пролонгованих кредитів (депозитів).

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у серпні 2008 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2008 р.	01.02.2008 р.	01.03.2008 р.	01.04.2008 р.	01.05.2008 р.	01.06.2008 р.	01.07.2008 р.	01.08.2008 р.	01.09.2008 р.
Готівка. Гроші поза банками									
M0, % до початку року	100.0	94.9	96.2	98.8	104.5	107.0	112.3	117.8	120.6
M0 + переказані кошти в національній валюті									
M1, % до початку року	100.0	95.5	96.1	101.1	103.8	104.0	110.7	114.4	117.0
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти									
M2, % до початку року	100.0	98.7	100.6	105.2	108.7	108.7	114.1	118.3	120.3
M2 + цінні папери власного боргу банків									
M3, % до початку року	100.0	98.8	100.5	105.0	108.5	108.5	113.7	117.9	119.9

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у серпні 2008 р. не змінювалася і починаючи з 30 квітня 2008 р. становить 12% річних.

Починаючи з 01.10.2006 р. встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів (постанова Правління Національного банку України від 15.09.2006 р. № 364): за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті — 0.5; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті — 4; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках — 1; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках — 5.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у серпні 2008 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у серпні 2008 року									
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщень				
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Встановлений рівень дохідності облігацій, %	Середньоозважений рівень дохідності облігацій, %
65	06.08.2008 р.	-	1 000	-	05.05.2010 р.	-	-	-	-
66	06.08.2008 р.	-	1 000	-	28.09.2011 р.	-	-	-	-
67	13.08.2008 р.	-	1 000	-	05.05.2010 р.	-	-	-	-
68	13.08.2008 р.	-	1 000	-	28.09.2011 р.	-	-	-	-
69	20.08.2008 р.	-	1 000	-	05.05.2010 р.	-	-	-	-
70	20.08.2008 р.	-	1 000	-	28.09.2011 р.	-	-	-	-
71	27.08.2008 р.	-	1 000	16.20	01.04.2009 р.	50 000	49 097.40	11.50	11.40
72	27.08.2008 р.	-	1 000	26.75	27.05.2009 р.	50 000	49 751.90	11.50	11.40
73	27.08.2008 р.	-	1 000	-	05.05.2010 р.	-	-	-	-
74	27.08.2008 р.	-	1 000	23.75	28.09.2011 р.	20 000	19 013.40	12.00	12.00
Разом						120 000	117 862.70		

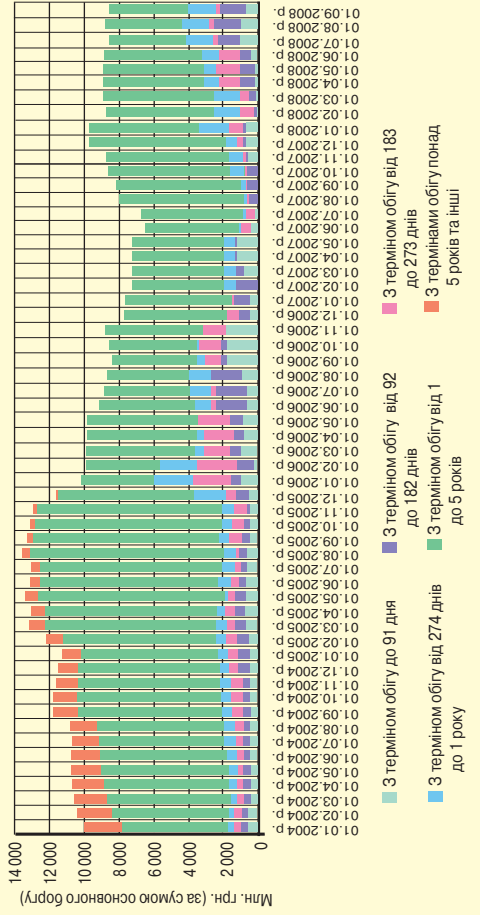
Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за січень — серпень 2008 року*

Період	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до держбюджету, тис. грн.
Січень	294 000	307 931.62
Лютий	75 000	77 266.30
Березень	3 500	3 741.64
I квартал	372 500	388 939.56
Квітень	0	0.00
Травень	10 000	10 580.20
Червень	35 000	37 198.00
II квартал	45 000	47 778.20
I півріччя	417 500	436 717.76
Липень	182 000	190 978.40
Серпень	120 000	117 862.70
Вересень	302 000	308 841.10
III квартал		
Жовтень		
Листопад		
Грудень		
IV квартал		
Усього з початку року	719 500	745 558.86

*За станом на 01.09.2008 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, які перебувають в обігу (на 1 вересня 2008 року)



АННОТАЦИИ

Владимир Мищенко. *Проблемы капитализации и консолидации банковской системы Украины.*

Проанализирован отечественный и зарубежный опыт концентрации банковского капитала путем капитализации и консолидации банков.

Ольга Вовчак, Наталия Меда. *Реинжиниринг финансовых бизнес-процессов банка.*

Анализируется роль и значение реинжиниринга для повышения эффективности ведения бизнеса банковскими учреждениями.

Людмила Симонова. *Проблемы оценки банковской недвижимости для включения в финансовую отчетность и расчета регуляторного капитала банка.*

Анализируя практику проведения ежегодной оценки объектов банковской недвижимости, автор предлагает внести некоторые изменения в письмо НБУ от 11.02.2008 г. №12-112/199-1485 с целью упрощения и усовершенствования процедуры оценивания стоимости недвижимости банков.

Елена Чуб. *Банки на рынке корпоративного контроля: проблемы оценки стоимости бизнеса.*

Активизация процессов слияния, поглощения и приобретения в банковской сфере порождает рынок корпоративного контроля. В статье рассматривается его специфика, объемы, а также современные методы оценки банковских учреждений. На примерах автор доказывает, что самый эффективный метод для оценки банка — доходный.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 сентября 2008 года.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные в августе 2008 г.

Банки, включенные в Государственный реестр банков в августе 2008 г.

Банки, исключенные из Государственного реестра банков в августе 2008 г.

Людмила Патрикац. *Праздник будущих банкиров.*

Информация о празднике, посвященном Дню знаний, который состоялся в Университете банковского дела Национального банка Украины.

Александр Шнипко. *Украина перед вызовами глобального конкурентного пространства.*

Главной причиной отставания нашей страны от развитых государств мира, ее слабой конкурентоспособности являются ошибочные ориентиры государственной экономической политики, доказывает автор в аналитическом исследовании инновационных процессов.

Основные макроэкономические показатели развития Украины в августе 2002–2008 годов.

Наталия Внукова. *Финансовый рынок Украины: глобализация и евроинтеграция.*

Рецензия на выпуск сборника научных работ Института региональных исследований НАН Украины “Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України”, в котором анализируются актуальные вопросы развития банковской системы в условиях глобализации и евроинтеграции.

Михаил Дыба, Эмал Бахтари. *Эволюция золота: история и современность.*

Исследуются особенности современного мирового рынка золота и его влияние на украинский рынок. Предложены рекомендации по усовершенствованию политики Национального банка Украины относительно официальных валютных резервов.

Светлана Липинская. *Парковка с мобильного.*

Сообщение об уникальной платежной карте Mobi Card на базе международной платежной системы VISA Electron с дополнительным функционалом, позволяющим парковаться с помощью мобильного телефона в любой парковочной зоне столицы.

Роман Сухой. *Анализ применения “Правил осуществления за пределы Украины и в Украине переводов физических лиц по текущим валютным неторговым операциям и их выплаты в Украине”.*

НБУ принял постановление № 496, которым снял ограничение на перевод физическим лицам средств за пределы Украины по текущим валютным неторговым операциям. Юрист акцентирует внимание на некоторых пунктах новых правил этих переводов.

Людмила Снигурская. *Особенности применения метода эффективной процентной ставки по финансовым инструментам с плавающей номинальной процентной ставкой.*

На примерах рассмотрены особенности расчета и применения эффективной процентной ставки по финансовым инструментам, условиями договора (выпуска) которых предусмотрена плавающая номинальная процентная ставка.

Алексей Кузнецов. *Монетарная политика Великобритании: опыт преодоления инфляции.*

Обзор монетарной политики Банка Англии по обеспечению макроэкономической стабильности одной из самых мощных экономик мира. Анализируются экономические и политические составляющие влияния на макроэкономическую ситуацию и предпринятые Банком Англии меры, благодаря которым Великобритания избежала негативных последствий мировых экономических кризисов и преодолела инфляцию.

Елена Ищенко. *Защищен ли сегодня украинский вкладчик?*

Анализируется функционирование национальной системы страхования депозитных вкладов, а также зарубежный опыт работы подобных систем. Автор доказывает, что действующий размер гарантии депозитного вклада в сумме до 50 000 гривен вполне достаточен для минимизации рисков вкладчиков и динамичного развития банковской системы, предлагает ряд решений, которые могли бы содействовать совершенствованию деятельности Фонда гарантирования вкладов физических лиц.

Александр Бажанов. *Формирование основ секьюритизации ипотечных активов в Украине.*

Обосновывается необходимость внедрения финансового механизма секьюритизации, что на практике позволит отечественным банкам повысить доходность деятельности, увеличить денежную массу в обороте и улучшить обслуживание заемщиков.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в августе 2008 года.

Объемы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.09.2008 г.

О выпуске в обращение памятной монеты “Родина Терещенків”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 10 гривен, посвященной семье известных украинских меценатов Терещенко. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятных монет “Діва”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятных монет номиналами 2 и 5 гривен, посвященных созвездию Девы. Фотоизображения аверса и реверса монет.

О выпуске в обращение памятной монеты “Хрещення Київської Русі”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 5 гривен, посвященной 1020-летию крещения Киевской Руси. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Наталія Ужвій”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни, посвященной известной украинской актрисе театра и кино Наталии Михайловне Ужвий (1898–1968). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “175 років державному дендрологічному парку “Тростянець”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 5 гривен, посвященной 175-летию государственного дендрологического парка “Тростянець”, который находится в Черниговской области Украины. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятных монет “Терези”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятных монет номиналами 2 и 5 гривен, посвященных созвездию Весов. Фотоизображения аверса и реверса монет.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “725 років м. Рівному”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 5 гривен, посвященной 725-летию города Ривного — областного центра Украины. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за август 2008 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за август 2008 года).

Ирина Лепинская. *Сущность и основные характеристики банковского регулирования.*

Анализируются основные принципы банковского регулирования в Украине.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в августе 2008 года.

ANNOTATIONS

Volodymyr Mischenko. *Problems with banking system capitalization and consolidation.*

Discussed is the domestic and foreign experience of banking capital concentration through bank capitalization and consolidation.

Olha Vovchak and Nataliia Meda. *Reengineering of bank business processes.*

Discussed are annual appraisals of bank capital facilities. The author suggests efficiency of carrying business by banking institutions.

Liudmyla Symonova. *Appraisal of bank capital facilities for their inclusion in financial reports and for calculation of bank regulatory capital as well.*

Discussed are annual appraisals of bank capital facilities. The author suggests that some amendments to NBU Letter # 12-112/199-1485 of 11 February 2008 should be made in order to simplify and improve the procedure of appraisal of the bank capital facilities.

Olena Chub. *Banks on the corporate supervision market: problems of business rating.*

Activation of such processes as bank merger, takeover and acquisition creates the corporate supervision market. The author considers the specific character of that market and modern methods for assessment of banking institution operation. Given are examples which show that the income method is the most effective.

Main indicators of activities of Ukrainian banks as of 1 September 2008.

Amendments to the State Register of Banks made in August 2008.

List of Ukrainian banks included in the State Register of Banks in August 2008.

Banks excluded from the State Register of Banks of Ukraine in August 2008.

Liudmyla Patrikats. *The festival of future bankers.*

Information about the Knowledge Day Festival held in the NBU Banking University.

Oleksandr Shnytko. *Ukraine faces challenges of the global competitive environment.*

The analytical study of innovation processes proves that the major cause of our country's lagging behind developed countries and its weak competitiveness is the wrong guidelines for its public economic policy.

Major macroeconomic indicators of the development of Ukraine in August 2002 – 2008.

Nataliia Vnukova. *The financial market of Ukraine: globalization and European integration.*

A review of the collected research papers of the Regional Research Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine *Social and Economic Problems in Present-Day Ukraine* dealing with the urgent issues of the banking system development in the context of globalization and European integration.

Mykhailo Dyba and Eduard Bakhtari. *Evolution of gold: history and modern times.*

Studied are the peculiarities of the present-day world gold market and its impact on the Ukrainian market. Made are recommendations for improving the NBU policy with respect to the official foreign exchange reserves.

Svitlana Lipinska. *Parking with the help of a cell phone.*

Given is a report on the unique payment card Mobi Card on the basis of the VISA Electron international payment system with a complementary function that makes it possible to pay for parking with the help of a cell phone in any parking lot of the country.

Roman Sukhyi. *Use of the "Rules for Effecting Household Transfers Abroad and in Ukraine under Current Foreign Exchange Non-commercial Transactions and Their Payment in Ukraine".*

The NBU adopted Resolution #496 that lifted the limit on how much money individuals can transfer abroad under current foreign exchange non-commercial transactions. The lawyer dwells on some of the points of these transfer rules.

Liudmyla Snihurska. *Peculiarities of the implementation of the method of an effective interest rate on financial instruments with a floating nominal interest rate.*

The author considers the peculiarities of calculation and implementation of the effective interest rate on financial instruments for whose issue (contract) the floating interest rate was provided. Given are examples.

Oleksii Kuznetsov. *Monetary policy of Great Britain: the experience of inflation overcoming.*

Review of the monetary policy of Great Britain on ensuring macroeconomic stability of the country's economy. Discussed are economic and political factors that had an impact on the economy of Great Britain as well as measures took by the Bank of England which allowed Great Britain to avoid negative consequences of world economic crises and to overcome inflation.

Olena Ischenko. *Is Ukrainian depositor protected?*

Discussed are operation of the national system of deposit insurance and foreign experience of similar systems operation. The author shows that current deposit guarantee to the amount of UAH 50 thousand is quite sufficient for minimization of depositor risk and for dynamical development of the banking system. Given are recommendations for the improvement of the Deposit Guarantee Fund operation.

Oleksandr Bazhanov. *Forming of securitizing grounds of mortgage assets in Ukraine.*

The author grounds the necessity of implementation of securitizing financial mechanism which allows domestic banks to increase their profitability and money supply in circulation, and to improve services rendered to customers.

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in August 2008.

Volumes of NBU credits for support of banks' liquidity, average weighted interest rates on NBU credits for support of banks' liquidity, interest rates of banks on national currency credits and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 June 2008.

Putting into circulation the commemorative coin "The Tereshchenko Family".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 10 hryvnia commemorative coin dedicated to the family of famous Ukrainian patrons. The photos of the coin obverse and reverse are given.

Putting into circulation the commemorative coin "Virgo".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 2 and 5 hryvnia commemorative coins dedicated to the constellation of Virgo. The photos of the coin obverse and reverse are given.

Putting into circulation the commemorative coin "Kyivan Rus Baptism".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 100 hryvnia commemorative coin dedicated to the 1020th anniversary of Kyivan Rus baptism. The photos of the coin obverse and reverse are given.

Putting into circulation the commemorative coin "Nataliia Uzhvii".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to Nataliia Uzhvii (1898 – 1968), a famous Ukrainian theater and film actress. The photos of the coin obverse and reverse are given.

Putting into circulation the commemorative coin "175 Years of the Trostianets National Dendrological Park".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 5 hryvnia commemorative coin dedicated to the 175th anniversary of the Trostianets National Dendrological Park in Chernihiv region. The photos of the coin obverse and reverse are given.

Putting into circulation the commemorative coin "Libra".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 2 and 5 hryvnia commemorative coins dedicated to the constellation of Libra. The photos of the coin obverse and reverse are given.

Putting into circulation the commemorative coin "725 Years of the City of Rivne".

Official report on putting into circulation and numismatic description of the 5 hryvnia commemorative coin dedicated to 725 years of the City of Rivne, the regional center of Ukraine. The photos of the coin obverse and reverse are given.

Official exchange rate of the hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in August 2008).

Official exchange rate of the hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in August 2008).

Iryna Lepynska. *The essence and chief principles of banking regulation.*

Discussed are chief principles of banking regulation in Ukraine.

Government securities market in Ukraine in August 2008.